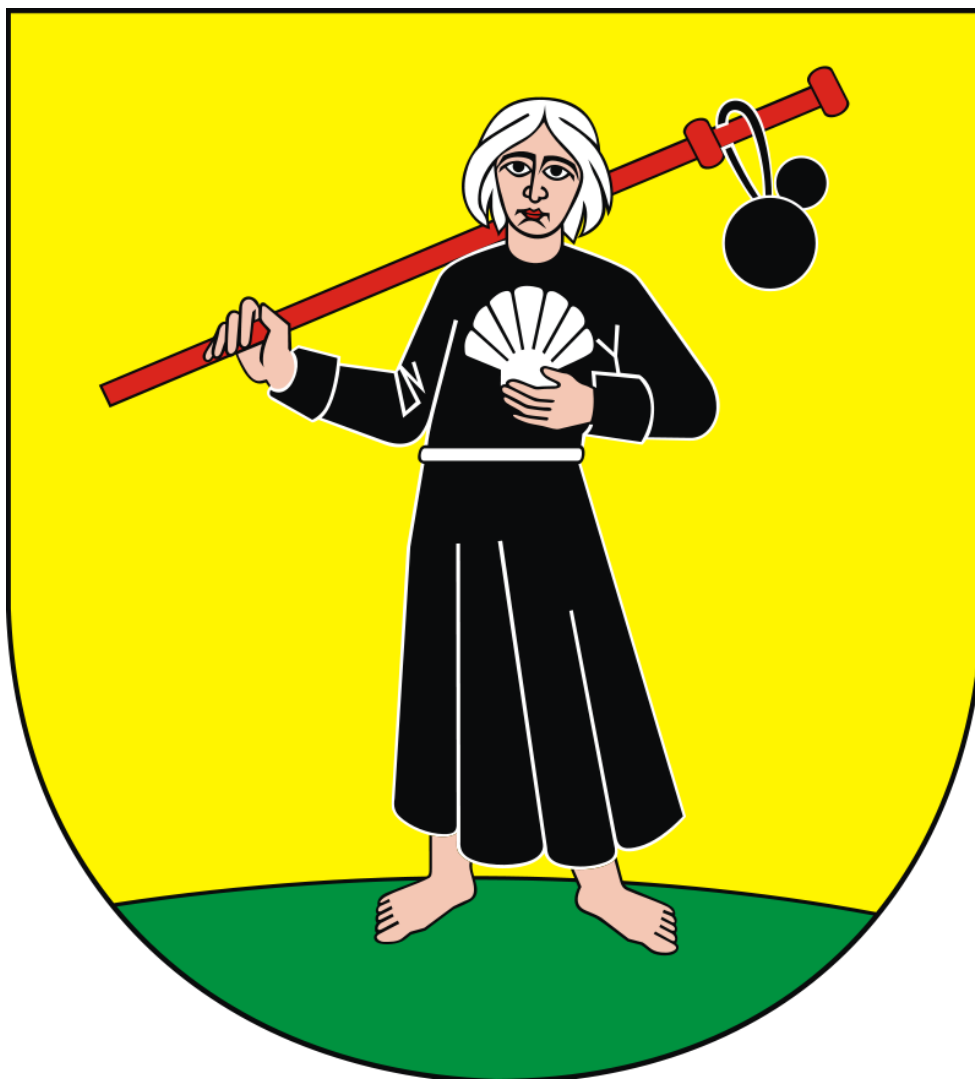

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY MORĄG NA LATA 2023 - 2026**

**Morąg
2022 r.**

ZLECENIODAWCA:

Urząd Miejski w Morągu
ul. 11 Listopada 9
14-300 Morąg
tel. 89 757 22 31
morag@morag.pl
www.morag.pl

WYKONAWCA:

RELIKT
Pracownia Archeologiczna

Judyta Nawrot-Bukowiec
ul. Armii Krajowej 2/3
39-100 Ropczyce
tel. 783 798 165
e-mail: reliktarcheologia@gmail.com
www.reliktarcheologia.pl

Autor opracowania:

Judyta Nawrot-Bukowiec
Kornel Bukowiec

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	4
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	4
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.....	5
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	12
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym.....	12
4.1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.....	12
4.1.2 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030.....	13
4.1.3 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030	14
4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	15
4.2.1 Warmińsko-Mazurski Program Opieki nad Zabytkami na lata 2020-2023.....	15
4.2.2 Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego: Warmińsko-Mazurskie 2030	17
4.2.3 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Warmińsko-Mazurskiego.....	18
4.2.4 Strategia Rozwoju Kultury w Województwie Warmińsko-Mazurskim	19
4.2.5 Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Warmińsko-Mazurskim do roku 2025	19
4.2.6 Zintegrowana Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Ostródzko-Ilawskiego Obszaru Funkcjonalnego na lata 2015-2015.....	20
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	21
5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).....	21
5.1.1 Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Morąg do roku 2023	21
5.1.2 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Morąg Obszar Miasta i Tereny Wiejskie	23
5.1.3 Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Morąg	26
5.2 Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	33
5.2.1 Charakterystyka gminy.....	33
5.2.2 Rys historyczny gminy Morąg	34
5.2.3 Krajobraz kulturowy oraz zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	35
5.2.4 Zabytki archeologiczne	52
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	53
5.3.1 Zabytki wpisane do rejestru zabytków	53
5.3.2 Pomnik historii	58
5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	60
5.5 Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.....	60
5.6 Dziedzictwo niematerialne	61
6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.....	62
7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	64
7.1 Priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami	66
8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	68
9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	68
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	69
ANEKS 1. WYKAZ OBIEKTÓW NIERUCHOMYCH W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW	71
ANEKS 2. WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW.....	75

1. WSTĘP

Program ten stanowi aktualizację opracowanego dokumentu - Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Morąg na lata 2019 - 2022, który został przyjęty uchwałą nr III/33/18 Rady Miejskiej w Morągu z dnia 28 grudnia 2018 r.

Niniejszy dokument służy określeniu działań gminy w zakresie inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te winny odbywać się w harmonii z działaniami gospodarczymi i społecznymi oraz zapewniać ochronę dziedzictwa kulturowego środkami prawnymi, takimi jak odpowiednie zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz finansowymi, poprzez przeznaczenie części budżetu gminy na ochronę zabytków. Procesy rozwojowe zachodzące powinny przy zapewnieniu warunków trwania i zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń oraz przy wykorzystaniu zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne. Lokalne dziedzictwo kulturowe posiada potencjał wpływający na atrakcyjność ekonomiczną regionu poprzez rozwój turystyki w oparciu o zabytki. Poprzez wyznaczone działania może przyczynić się do wzmocnienia świadomości wspólnoty kulturowej i lokalnej tożsamości.

Pierwsze rozdziały (II-IV) dotyczą ustawowych uwarunkowań formalno-prawnych odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego, ustawowych celów *Programu* oraz analizują najważniejsze dokumenty, strategie, programy - ważne z punktu widzenia opieki nad zabytkami - zarówno opracowane na szczeblu centralnym jak i wojewódzkim. Jest to konieczne, gdyż *Program* powinien być zgodny z założeniami odnoszącymi się do ochrony i opieki nad zabytkami zarówno na szczeblu centralnym, czyli do polityki państwa w tym zakresie, jak również na poziomie województwa i powiatu.

Rozdział V składa się z kilku części. W pierwszej części analizie poddane zostały dokumenty programowe gminy pod kątem uwzględnienia w nich kwestii związanych lub mających wpływ na zachowanie oraz ochronę zabytków i krajobrazu kulturowego. W części drugiej przedstawiono charakterystykę zasobu zabytkowego gminy. Wskazano w nim najważniejsze obiekty, zespoły obiektów i cechy charakterystyczne krajobrazu kulturowego gminy. Takie rozpoznanie dało podstawę do znajdującej się w dalszej części *Programu* analizy SWOT (mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia) jakie dokonały się w zakresie zachowania zasobu najistotniejszych zadań do zrealizowania przez gminę. W kolejnej części rozdziału V przedstawiono dane dotyczące zabytków z terenu gminy wpisanych do rejestru (rejestr zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych), zabytki w gminnej ewidencji zabytków, jak również dziedzictwo niematerialne gminy.

Rozdział VI stanowi ocenę dziedzictwa kulturowego - Analiza szans i zagrożeń. Uwzględniono w nim aktualny stan zachowania zasobu zabytkowego i krajobrazu kulturowego. W rozdziale VII wskazano najważniejsze zadania ujęte w ramach zawartych priorytetów. Kolejne rozdziały, VIII i IX, dotyczą sposobu realizacji i oceny wdrażania *Programu*. W X rozdziale, przedstawiono źródła finansowania realizacji zadań. Natomiast w końcowym IX rozdziale opisano realizację i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawą prawną sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*t. j. Dz. U. z 2022 r., poz. 840, ze zm.*) mówiący, że:

1. Wójt, burmistrz lub prezydenta miasta sporządza na okres 4 lat program opieki nad zabytkami,
2. Gminny program opieki nad zabytkami podlega uchwaleniu przez radę (miasta, gminy, powiatu) po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,
3. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,

4. Z realizacji programu wójt, burmistrz lub prezydent sporządza, co dwa lata, sprawozdanie, które przedstawia Radzie.

W przypadku programów na poziomie gminnym podstawą ich sporządzenia jest Gminna Ewidencja Zabytków założona w oparciu o ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami uwzględnione zostają w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Celem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami w świetle art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.

2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.

3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.

5. Podejmowanie zadań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.

6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.

7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony tego dziedzictwa określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie tego konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

➤ **Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.** (*Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483, ze zm.*) w przepisach:

Art. 5: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

Art. 86: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (*t. j. Dz. U. z 2022 poz. 840*), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

Art. 3: definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Art. 4: objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

Art. 5: określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „Opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

Art. 6: klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

- „1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:
- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
 - 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,

f) instrumentami muzycznymi,

g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

b) cmentarzyskami,

c) kurhanami,

d) reliktnymi działalnościami gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

Art 7: reguluje następujące formy ochrony zabytków:

1) Wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków.

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.

2) Uznanie za pomnik historii, zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.

3) Utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

4) Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 16 ust. 1: wskazuje radę gminy jako organ tworzący park kulturowy, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Art. 17: określa zakazy i ograniczenia dotyczące terenu parku kulturowego, związane z: prowadzeniem robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczeniem tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowaniem lub magazynowaniem odpadów, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, składowania lub magazynowania odpadów.

Art. 18: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego

morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności: 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu; 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

Art. 19: wskazuje, że „1. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych. 1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. 1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności: 1) ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) ochronę zabytków nieruchomości, innych niż wymienione w pkt. 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych. 2. W przypadku, gdy gmina posiada Gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1. 3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

Art. 20: mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Art. 21: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

Art. 22: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

Art. 89: wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

➤ **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. z 2022, poz. 559, ze zm.), gdzie w art. 7 ust 1 pkt. 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach, w tym:

➤ **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. 2022, poz. 503). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

➤ **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. 2021, poz. 2351, ze zm.). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Ustawa dotyczy także obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

➤ **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. 2012, poz. 1973, ze zm.). W odniesieniu do zieleni zabytkowej objętej ochroną prawną Ustawa reguluje zasady wydawania pozwoleń na wycinkę i pielęgnację zieleni, definiuje wymóg uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz jego kompetencje w zakresie wydawania pozwoleń na podejmowanie prac polegających na usunięciu drzew lub krzewów z nieruchomości zabytkowej lub jej części będącej wpisany do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni.

➤ **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. 2022, poz. 916, ze zm.), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.

➤ **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. 2021, poz. 1899, ze zm.). Ustawa reguluje zbywanie nieruchomości zabytkowych własności Skarbu Państwa bądź samorządu terytorialnego:
- art. 13 ust. 4 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków,

- art. 13 ust. 5 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków).

- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (*t. j. Dz. U. 2020, poz. 194, ze zm.*). Ustawa precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, FilMOTEKA Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.
- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (*t. j. Dz. U. 2022, poz. 1327, ze zm.*). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (*t. j. Dz. U. 2022, poz. 385*). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).

Zgodnie z ustawą muzeum realizuje powyższe cele poprzez:

- „1) gromadzenie dóbr kultury w statutowo określonym zakresie,
- 2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych muzealiów,
- 3) przechowywanie gromadzonych dóbr kultury, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych,
- 4) zabezpieczanie i konserwację muzealiów oraz w miarę możliwości, zabezpieczanie stanowisk archeologicznych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody,
- 5) urządzanie wystaw,
- 6) organizowanie i prowadzenie badań, ekspedycji naukowych oraz prac wykopaliskowych,
- 7) prowadzenie działalności edukacyjnej,
- 8) udostępnianie zbiorów do celów naukowych i edukacyjnych,
- 9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania i korzystania ze zbiorów,
- 10) prowadzenie działalności wydawniczej” (art. 2).

Gmina jako podmiot tworzący (lub przejmujący) muzeum zobowiązana jest do:

- 1) zapewnienia środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum,
- 2) zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym zbiorom,
- 3) sprawowania nadzoru nad muzeum.

➤ **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. 2019, poz. 1479, ze zm.). Mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

➤ **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (t. j. Dz. U. 2020, poz. 164, ze zm.).

Do aktów wykonawczych dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami należy także:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2019 r. poz. 1721);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 28.04.2017 r. ws. Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 r. poz. 928);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 16.08.2017 r. ws. dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 r. poz. 1388);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 10.01.2014 r. ws. dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 9.02.2004 r. ws. wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r., Nr 30, poz. 259);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 25.08.2004 r. ws. organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r., Nr 212, poz. 2153);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 18.04.2011 r. ws. wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011, Nr. 89, poz. 510).

Przepisy i konwencje międzynarodowe

Problematyka ochrony zabytków jako ważne zagadnienie dziedzictwa kulturowego znalazła swoje odbicie w międzynarodowych konwencjach. Przepisy i konwencje międzynarodowe stanowią zbiór dokumentów traktowany przez środowisko konserwatorskie jako doktrynalna podstawa ochrony dziedzictwa kulturowego. Część z tych dokumentów została ratyfikowana przez Polskę. Pozostałe, pomimo braku formalnego przyjęcia do stosowania w Polsce, współtworzą obowiązujący zbiór przepisów. Są to:

- II Protokół do Konwencji Haskiej,
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, Paryż 1972 (ratyfikowana przez Polskę w 1976 r.),
- Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Architektonicznego, Grenada 1985 (ratyfikowana w 2011 r.),
- Międzynarodowa Karta Ochrony Miast Historycznych ICOMOS (Toledo-Waszyngton 1987),

- Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Archeologicznego, La Valetta 1992 (ratyfikowana w 1996 r.),
- Europejska Konwencja Krajobrazowa, Florencja 2000 (ratyfikowana w 2004 r.),
- Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Paryż 2003 (ratyfikowana w 2011 r.),
- Konwencja w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, Paryż 2005 (ratyfikowana w 2007 r.).
- Dokument The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas - przyjęty przez 17 Zgromadzenie Generalne ICOMOS w 2011 r.
- Nowa Karta Ateńska 2003 - Wizja miast XXI wieku, Lizbona, 20 listopada 2003 r.
- Zalecenie UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego, przyjęta na 35 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w 2011 r.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Morąg zgodny jest z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPOnZ połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym (gminnym). Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

4.1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022¹

Najważniejszym w skali kraju dokumentem związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego jest Krajowy Program Opieki nad Zabytkami. Dokument ten obejmuje lata 2019-2022. Został on przyjęty Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (M.P.2019.808).

Głównym celem *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

W ramach tego programu będą realizowane następujące cele:

Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działań 1.1: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.

Zadania:

- ✓ szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.
- ✓ budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.
- ✓ merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.

¹ Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022, przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019 r.

- ✓ konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 1.2: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Zadania:

- ✓ wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich.
- ✓ ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich.
- ✓ wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego.
- ✓ powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Kierunki działań 2.1: Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

- ✓ upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działań 2.2: Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

- ✓ podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości kulturowego.

Kierunki działań 3.1: Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.

- ✓ kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.
- ✓ Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 3.2: Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

- ✓ program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

4.1.2 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030²

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 została przyjęta uchwałą nr 61 przez Radę Ministrów z dnia 27 października 2020 r. Jest ona aktualizacją poprzedniej Strategii uchwalonej 26 marca 2013 r.

Głównym celem Strategii jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule Strategii: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie - społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura - tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność - potencjał kulturowy i kreatywny.

W obszarze 2 wymieniono m.in.:

- ✓ niewystarczający poziom czytelnictwa wśród Polaków oraz niewykorzystany potencjał i ważna rola bibliotek publicznych,
- ✓ niska jakość oferty artystycznej dla najmłodszych oraz deficyty kompetencji kulturalnych
- ✓ zły stan zabytków oraz niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych,

²Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030, przyjęta uchwałą nr 155 przez Radę Ministrów z dnia 27 października 2020 r.

- ✓ niewystarczający poziom wykorzystania potencjału rozwojowego podmiotów działających w obszarze kultury oraz szkół artystycznych,
- ✓ niewystarczający poziom ochrony zbiorów wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego,
- ✓ braki w infrastrukturze archiwów państwowych oraz ich rola w procesach zarządzania dokumentacją elektroniczną w administracji publicznej,
- ✓ brak spójnej i aktualnej krajowej koncepcji rozwoju cyfrowych zasobów kultury,
- ✓ rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego,
- ✓ braki w obszarze budowania wyrazistego, spójnego i atrakcyjnego wizerunku Polski za granicą.

W Strategii trzy główne cele szczegółowe, kierunki interwencji i narzędzia realizacji. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można drugi z celów *"Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich"*. Wytyczone tutaj kierunki działań takie jak:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze.
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury:
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

4.1.3 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030³

Dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski przyjęty został przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długiej perspektywie czasowej. Szczególny nacisk położony został na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, który decyduje o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe.

W ramach dokumentu zdefiniowane zostały m.in. uwarunkowania polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat. Uwzględniono wśród nich także uwarunkowania wynikające z dziedzictwa kulturowego. Zdiagnozowano m.in. niski, niezgodny z posiadanym potencjałem rozwojowym, poziom wykorzystania funkcji symbolicznych i promocyjnych zasobów dziedzictwa kulturowego.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 uwzględnia powiązania polityki przestrzennej z ochroną i opieką nad zabytkami oraz zalecenia odnoszące się do zachowania i wykorzystania dziedzictwa kulturowego Polski:

1. rewitalizacja historycznych i zabytkowych obiektów w celu wzmocnienia i wyeksponowania ich funkcji;
2. zabezpieczenie możliwości dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego w oparciu o zachowanie w dobrym stanie zasobów naturalnych, kulturowych i lokalnych walorów środowiska;
3. zachowanie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, w tym najcenniejszych fragmentów przestrzeni przyrodniczej, w procesie trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego – przy aktywnym udziale różnorodnych partnerów, w szczególności społeczności lokalnych;
4. rozpoznanie i zachowanie charakterystycznych krajobrazów przyrodniczych i historycznych oraz związanych z nimi elementów symbolicznych o charakterze dóbr materialnych lub stanowiących część niematerialną dziedzictwa kultury oraz rozwój współczesnych krajobrazów kulturowych;
5. wykorzystanie unikalnych zasobów krajobrazu kulturowego i budowanie specjalizacji terytorialnej w celu rozwoju lokalnych rynków pracy;

³Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, przyjęta przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r., Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2012.

6. ochrona i wykorzystanie dla harmonijnego rozwoju obszarów wiejskich ich potencjału przyrodniczego, krajobrazowego i kulturowego;
7. dbałość o zabytki oraz dziedzictwo kulturowe, kultywowanie tradycji lokalnych, sprzyjające rozwojowi turystyki i wspomagające proces budowania/wzmacniania tożsamości kulturowej;
8. kompleksowe lokalne programy rewitalizacji powinny zapewniać poprawę stanu budynków mieszkalnych i budynków użyteczności publicznej, ochronę dziedzictwa kulturowego, zapewnienie wysokiej jakości przestrzeni publicznych, poprawę transportu publicznego, itp.;
9. zintegrowana ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego;
10. prowadzenie aktywnej polityki konserwatorskiej i promocyjnej w stosunku do zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i zabytkowych obiektów kultury, obejmującej określenie przestrzeni i obiektów poddanych ochronie lub wskazanych do ochrony, prowadzenie monitoringu zachowania zasobów; powstanie list krajobrazów i obiektów o unikatowych wartościach przyrodniczych, historycznych, archeologicznych, szczególnie o cechach symbolu, a także upowszechnienie listy krajobrazów zagrożonych;
11. zabezpieczenie dziedzictwa przed skutkami klęsk żywiołowych;
12. edukacja obywatelska w zakresie budowania powszechnego przekonania, że polska przestrzeń pojmowana, jako bogactwo naturalne i dziedzictwo kulturowe podlega zasadom zrównoważonego rozwoju, a ład przestrzenny jest dobrem publicznym.

4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Morąg zgodny jest z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej miasta.

4.2.1 Warmińsko-Mazurski Program Opieki nad Zabytkami na lata 2020-2023

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2020-2023 został przyjęty uchwałą nr XIII/228/19 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 30 grudnia 2019 r. Program wojewódzki stwierdza, że województwo warmińsko-mazurskie charakteryzuje się różnorodnością i odrębnością poszczególnych obszarów regionu wynikającymi z uwarunkowań historycznych i kulturowych. Czytelne zróżnicowanie przestrzenne regionu pozwala wyodrębnić struktury przestrzenne o specyficznych cechach i wyróżnikach kulturowych regionu (np. Warmia, Mazury, Powiśle).

Program podkreśla, że zasoby dziedzictwa kulturowego ze względu na swoją wartość kulturową, historyczną i unikatowość wymagają ochrony, racjonalnego wykorzystania, zagospodarowania. Stanowią w większości ogromny potencjał do promocji regionu, rozwoju turystyki i edukacji kulturowej oraz kształtowania tożsamości regionalnej.

Głównym zamierzeniem Programu jest wskazanie potencjału dziedzictwa kulturowego regionu jako czynnika wpływającego na realizację planów rozwojowych województwa warmińsko-mazurskiego w zakresie wzrostu konkurencyjności gospodarki oraz jakości życia mieszkańców, pod warunkiem zapewnienia i wspomagania ochrony materialnych i niematerialnych elementów dziedzictwa kulturowego łącznie z ochroną krajobrazu kulturowego. Realizacja Programu przyczyni się do stworzenia warunków dla kreowania i realizowania działań z zakresu opieki i ochrony zabytków w województwie. Cel główny programu to: **Ochrona i zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie tożsamości regionalnej województwa warmińsko-mazurskiego.** W ramach celu głównego do realizacji wskazano następujące cele szczegółowe i kierunki działań:

Cel I: Poprawa stanu zachowania i ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego

1. Dążenie do poprawy stanu zachowania i utrzymania zabytków i ich otoczenia oraz krajobrazu kulturowego.

1.1. Podejmowanie działań ratunkowych służących poprawie stanu obiektów zabytkowych, zgodnie z przepisami prawa i sztuką konserwatorską, ze szczególnym uwzględnieniem zabytków najcenniejszych i stanowiących o specyfice kulturowej regionu (m.in.: obiekty sakralne, architektura rezydencjonalna, wiejska, zabytki techniki, założenia parkowe, cmentarze).

1.2. Zabezpieczanie obiektów zabytkowych przed dewastacją i zagrożeniami, z uwzględnieniem warunków atmosferycznych i skutków zmian klimatycznych, w tym poprzez m.in.: wykonanie odpowiednich instalacji (elektrycznych, przeciwwłamaniowych, przeciwpożarowych).

1.3. Uwzględnianie kontekstu historycznego przy zagospodarowaniu terenów w otoczeniu zabytków, poprzez m.in.: nawiązywanie stylem, gabarytami, formą architektoniczną, materiałami budowlanymi przy realizacji nowej zabudowy (w tym do form i stylu tradycyjnej zabudowy regionalnej szczególnie na obszarach wiejskich), ochronę przedpól obiektów zabytkowych, układów, zespołów urbanistycznych i ruralistycznych oraz sylwet historycznych miejscowości.

1.4. Adaptacja obiektów zabytkowych do nowych funkcji zgodnie ze sztuką konserwatorską, bez strat dla wartości obiektu i substancji zabytkowej.

1.5. Ochrona i kształtowanie krajobrazów kulturowych, poprzez m.in.:

- wspieranie zintegrowanych działań służących ochronie krajobrazu kulturowego i wartości przyrodniczych,

- promowanie zintegrowanego podejścia do ochrony krajobrazu kulturowego,

- zachowanie wyróżników kulturowych w przestrzeni,

- zapobieganie degradacji cennych kulturowo krajobrazów przy planowaniu i realizacji działalności inwestycyjnej.

2. Utworzenie zintegrowanego systemu informacji na temat dziedzictwa kulturowego województwa.

2.1. Aktualizacja wiedzy na temat zasobów zabytkowych i ich stanu.

2.2. Cyfryzacja i udostępnianie danych w zakresie materialnych i niematerialnych zasobów kulturowych regionu, przy użyciu nowoczesnych technologii.

3. Wspieranie inicjatyw mających na celu obejmowanie ochroną lub podnoszenia rangi ochrony obiektów i obszarów o najcenniejszych wartościach dziedzictwa kulturowego, świadczących o specyfice i tożsamości województwa.

4. Wspieranie finansowe prac remontowo-konserwatorskich i konserwacji obiektów zabytkowych.

Cel II: Wykorzystanie potencjału zasobów dziedzictwa kulturowego w polityce rozwoju województwa

1. Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego do rozwoju gospodarczego, w tym w szczególności turystyki.

1.1. Wzmacnianie marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

1.2. Promowanie zasobów dziedzictwa kulturowego regionu, ze szczególnym uwzględnieniem różnorodności i odrębności kulturowej poszczególnych obszarów województwa.

1.3. Tworzenie oferty turystycznej w oparciu o wyróżniki kulturowe regionu (np. postać Mikołaja Kopernika, dawne pałace i dwory, warmińskie kapliczki, miasta Cittaslow).

1.4. Tworzenie nowych produktów turystycznych i szlaków turystycznych oraz rozwój istniejących w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

1.5. Zagospodarowywanie obiektów zabytkowych na cele turystyczne, edukacyjne i gospodarcze.

1.6. Wspieranie, inicjowanie i organizacja przedsięwzięć oraz wydarzeń artystycznych, kulturalnych i innych związanych z dziedzictwem kulturowym.

1.7. Wykorzystanie najnowszych technologii cyfrowych i informacyjnych do promocji i udostępniania dziedzictwa kulturowego.

2. Rozwój działalności muzealnej.

2.1. Promowanie unikatowej i różnorodnej oferty muzeów, w tym rozwijanie atrakcyjnych, nowoczesnych form eksponowania zasobów muzeów.

2.2. Rozwijanie działalności edukacyjnych i artystycznych w celu upowszechniania i popularyzowania historycznej wiedzy o regionie.

2.3. Podniesienie kwalifikacji kadr i poprawa warunków lokalowych muzeów, w tym zapewnienie wyposażenia w monitoring, zabezpieczenia antywłamaniowe, przeciwpożarowe i nowoczesne archiwa.

- 2.4. Wspieranie tworzenia i funkcjonowania lokalnych muzeów.
- 2.5. Utworzenie platformy informacyjnej dotyczącej działalności i oferty muzeów w regionie.
3. Promowanie i upowszechnianie wiedzy o regionie i jego dziedzictwie kulturowym i tożsamości kulturowej.
 - 3.1. Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym i potrzebie jego ochrony, przez m.in.: organizowanie i wspieranie imprez, pokazów, odczytów, konferencji, konkursów, wydarzeń kulturalnych, działalności wydawniczej i edukacyjnej, kierowanych do różnych grup społecznych.
 - 3.2. Edukacja lokalnych samorządów i osób prywatnych w zakresie odpowiedniego wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego do promocji i rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.
 - 3.3. Eksponowanie unikatowych walorów regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz podnoszenie świadomości kulturowej mieszkańców województwa w celu budowania tożsamości regionalnej i lokalnej.
 - 3.4. Promowanie:
 - „dobrych praktyk” w zakresie zagospodarowania i użytkowania obiektów zabytkowych,
 - tradycyjnych cech regionalnej architektury i budownictwa oraz dziedzictwa niematerialnego, - najcenniejszych zabytków, w szczególności w odniesieniu do obiektów świadczących o odrębności i specyfice regionu.
4. Tworzenie warunków do szerokiej współpracy na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.
 - 4.1. Rozwijanie współpracy i integracji działań Samorządu Województwa, instytucji publicznych, naukowych, organizacji pozarządowych i innych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.
 - 4.2. Wspieranie współpracy międzynarodowej, międzyregionalnej i transgranicznej na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.
 - 4.3. Wzmacnianie zaangażowania społecznego w zakresie opieki nad zabytkami, poprzez m.in.: wspieranie inicjatyw społecznych w zakresie tworzenia lokalnych muzeów, wsparcie merytoryczne obecnych i potencjalnych użytkowników obiektów zabytkowych.
5. Wsparcie finansowe działań i inicjatyw wykorzystujących potencjał dziedzictwa kulturowego regionu.
6. Uwzględnianie problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego w regionalnych dokumentach planistycznych i programowo-strategicznych oraz innych dokumentach (m. in. planach ochrony parków krajobrazowych).

4.2.2 Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego: Warmińsko-Mazurskie 2030

Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego przyjęta została Uchwałą Nr XIV/243/20 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 18 lutego 2020 r. Strategia określa uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju województwa.

W przeprowadzonej analizie SWOT wymieniono jako znaczące dla rozwoju województwa bogate walory kulturowe, zarówno materialne jak i niematerialne dziedzictwo kulturowe, w tym o znaczeniu europejskim, wynikające z różnorodności narodowościowej i etnicznej regionu.

Głównym celem Strategii jest: spójność ekonomiczna, społeczna i przestrzenna Warmii i Mazur z regionami Europy. Cel ten będzie realizowany przez cele strategiczne, który podporządkowano cele operacyjne i określone kierunki działań. Cel „Inteligentna specjalizacja” będzie realizowany m.in. poprzez tworzenie nowych i udoskonalanie istniejących produktów turystycznych z wykorzystaniem nowych technologii, a także podniesienie jakości usług poprzez zastosowanie aplikacji, wizualizacji oraz wprowadzanie IT do obsługi ruchu turystycznego m.in. w muzeach, a terenie na obszarach archeologicznych, cennych kulturowo i przyrodniczo, a także promocję tj. wprowadzenie co najmniej jednego obiektu regionu na listę dziedzictwa kulturowego UNESCO.

Jednym z celów jest również „Efektywna współpraca” międzyregionalna i międzynarodowa, która ma być realizowana m.in. poprzez tworzenie, rozwój i promocję sieciowych ponadregionalnych produktów turystycznych głównie w oparciu o wspólne dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze.

W ramach celu operacyjnego „Ukształtowana tożsamość” określone zostały kierunki działań, odnoszące się wprost do dziedzictwa kulturowego: - wsparcie badań, inwentaryzacji i ochrony oraz udostępniania zasobów materialnych dziedzictwa kulturowego (m.in. stanowisk archeologicznych,

założeń pałacowo-parkowych, obiektów sakralnych, cmentarzy) na cele edukacyjne oraz tworzenie w oparciu o nie produktów turystycznych, - działania na rzecz zachowania i popularyzacji dziedzictwa niematerialnego (w tym: gwara, tańce ludowe, tradycje, wierzenia, zawody tradycyjne), - krzewienie wiedzy o regionie ze szczególnym nastawieniem na wykorzystanie technologii cyfrowych, - wsparcie instytucji kultury i organizacji społecznych w celu poprawy jakości i różnorodności oferty kulturalnej regionu i aktywizacji społecznej na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.2.3 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Warmińsko-Mazurskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego przyjęty został przez Sejmik Województwa Warmińsko-Mazurskiego Uchwałą Nr XXXIX/832/18 z dnia 28 sierpnia 2018 r.

W Planie wskazuje się na znaczenie zasobów dziedzictwa kulturowego regionu, szczególnie, że z istniejącymi zasobami i walorami środowiska przyrodniczego decydują o atrakcyjności turystycznej i stanowią podstawę do tworzenia przewagi konkurencyjnej województwa. W dokumencie, dla realizacji polityki przestrzennej w odniesieniu do środowiska kulturowego przyjęto kierunek Ochrona dziedzictwa kulturowego i kształtowanie tożsamości regionalnej. Dla realizacji tego kierunku sformułowano następujące zasady i działania:

1. Zachowanie, ochrona i wzmocnienie tożsamości oraz różnorodności kulturowej regionu znajdujących swój wyraz w zachowanych elementach historycznych struktury przestrzennej województwa, poprzez m.in:

a) ochronę miejsc o wysokich walorach krajobrazu kulturowego z zachowaną strukturą przestrzenną i przeciwdziałanie procesom ich degradacji,

b) ochronę poszczególnych komponentów krajobrazu kulturowego, szczególnie historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych, zespołów sakralnych, rezydencjonalno-parkowych, budowli architektury obronnej, obiektów archeologicznych,

c) efektywne i racjonalne zagospodarowanie obiektów zabytkowych,

d) rozwój działalności kulturalnej promującej tradycje, obrzędy, rzemiosło, muzykę czy kuchnię.

2. Zachowanie, zabezpieczanie, ochrona i utrzymanie zasobów dziedzictwa materialnego i niematerialnego, poprzez m.in:

a) realizację nowych wpisów do rejestru i ewidencji zabytków,

b) podwyższenie rangi ochrony prawnej obiektów i zespołów zabytkowych o wyjątkowych i unikatowych walorach,

c) utworzenie parków kulturowych obejmujących szczególnie cenne elementy dziedzictwa kulturowego,

d) przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom mającym wpływ na stan obiektów i zespołów zabytkowych,

e) zachowanie, utrzymanie i porządkowanie zabytkowych terenów zieleni urządzonej,

f) zarządzanie zasobem zabytków archeologicznych w celu zapewnienia im przetrwania,

g) ochronę i zachowanie dóbr kultury współczesnej.

3. Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystyki, edukacji kulturowej i promocji wartości krajobrazowych, poprzez:

a) efektywne wykorzystanie zasobów z poszanowaniem i zachowaniem substancji zabytkowej wraz z kontekstem krajobrazowym,

b) dostosowanie użytkowania oraz zagospodarowania otoczenia zapewniające zachowanie, eksponowanie i udostępnianie obiektów i przestrzeni publicznych o wybitnych walorach kulturowych,

c) podejmowanie działań rewitalizacyjnych, konserwacyjnych, promocyjnych i adaptacyjnych w obiektach i ich otoczeniu w celu utrzymania i wykorzystania potencjału kulturowego dla rozwoju funkcji turystycznej,

d) realizowanie kulturowych szlaków turystycznych prezentujących walory i elementy dziedzictwa kulturowego regionu,

e) wykorzystanie kulturowych wyróżników regionu do promocji regionu czy kreowania nowych produktów turystycznych.

4.2.4 Strategia Rozwoju Kultury w Województwie Warmińsko-Mazurskim

W 2000 r. powstał wojewódzki dokument dotyczący ochrony dorobku kulturowego regionu. Jest nim Strategia rozwoju kultury województwa warmińsko-mazurskiego. Dokument ten stanowi rozwinięcie jednego ze strategicznych celów regionu, który brzmi: „Bogactwo dziedzictwa i kultury regionu istotnym czynnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego”.

Głównymi założeniami, które stanęły u podstaw opracowania strategii rozwoju kultury są między innymi:

- ✓ tworzenie odpowiednich warunków dla rozwoju muzealnictwa;
- ✓ ochrona i konserwacja zabytków; • badania archeologiczne i kulturoznawcze;
- ✓ powołanie Regionalnego Ośrodka Studiów i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego;
- ✓ ochrona krajobrazu kulturowego i kształtowanie harmonijnego krajobrazu współczesnego;
- ✓ organizowanie i wspieranie przedsięwzięć kulturalnych o szczególnej randze służących do promocji regionu;
- ✓ zachowanie kultury niematerialnej, w tym tradycji ludowych ze szczególnym uwzględnieniem tych, które decydują o regionalnej odrębności i indywidualności;
- ✓ dostosowanie sieci placówek i instytucji kultury do potrzeb społeczności lokalnych.

Tak sprecyzowane założenia pozwoliły wygenerować trzy podstawowe obszary działania, dla których opracowane zostały cele szczegółowe, które przedstawiają się w sposób następujący:

Dla obszaru ochrona dziedzictwa kulturowego:

- ✓ Prawidłowe warunki ochrony dziedzictwa regionalnego;
- ✓ Odpowiednie warunki funkcjonowania muzeów;
- ✓ Ochrona krajobrazu kulturowego i kształtowanie harmonijnego krajobrazu współczesnego.

Dla obszaru organizacja i prowadzenie działalności kulturalnej:

- ✓ Tworzenie warunków szerokiej oferty kulturalnej;
- ✓ Dostosowanie sieci placówek i instytucji kultury do potrzeb społeczności lokalnych;
- ✓ Powszechnie dostępna edukacja w dziedzinie kultury i dziedzictwa regionalnego;
- ✓ Stworzenie systemu profesjonalnej opieki nad kulturą ludową;
- ✓ Tworzenie warunków finansowych do realizacji zadań z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.

Dla obszaru: komunikacja społeczna, środki masowego przekazu w kulturze:

- ✓ Budowa społeczeństwa informacyjnego;
- ✓ Promocja zewnętrzna i wewnętrzna dorobku kulturowego.

4.2.5 Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Warmińsko-Mazurskim do roku 2025

Na potrzeby Strategii Rozwoju Turystyki wypracowano następującą wizję rozwoju turystyki w województwie warmińsko-mazurskim: „*Warmia i Mazury - to region unikalny w skali Europy, atrakcyjny dla wypoczynku oraz rozwoju biznesów turystycznych*”.

Proponowany cel główny strategii, nawiązujący do misji i wizji został sformułowany następująco: „*Turystyka staje się wiodącą, synergiczną dziedziną gospodarki województwa warmińsko-mazurskiego, wywierając pozytywny wpływ na rozwój wielu innych sektorów gospodarki regionu*”.

W treści strategii wyznaczono szereg priorytetów, które determinować będą rozwój turystyczny województwa w najbliższej perspektywie. Należą do nich:

- 1) Synergia kultury i turystyki
- 2) Kreatywność w turystyce
- 3) Turystyka inteligentna
- 4) Eko Trendy w turystyce

Najważniejszy z punktu widzenia niniejszego programu jest priorytet 1, który stwierdza, że oferta kultury współczesnej stanowi wg wskazań raportu Europejskiej Komisji Turystyki (European Travel Commission), jeden z głównych komponentów budowania i rozwoju atrakcyjnych produktów turystyki

miejskiej. Istotnymi, pożądanymi dla turystów atrybutami ofert turystycznych, są m.in. autentyczność lokalna i społeczna, aktywne angażowanie odbiorcy w tym interakcja, możliwość uczestniczenia oraz doświadczania wydarzeń unikalnych, niepowtarzalnych, które dzieją się tylko w jednym miejscu oraz w określonym momencie czasowym.

Strategia podkreśla też znaczenie tworzenia produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby i szlaki kulturowe, a także duże znaczenie turystyki wiejskiej i ekoturystyki.

Dokument wskazuje znaczenie sieci Cittaslow - miasta Cittaslow w regionie, tworzące atrakcyjną sieć do eksploracji turystyki objazdowej, w tym „perły” wśród małych miast w Polsce, mające także potencjał rozwoju silnej marki miejsca - np. Reszel, Pasym, Lidzbark Warmiński. Do ich atutów należą:

- ✓ Lokalne produkty turystyczne - oferta specyficzna dla każdej z miejscowości Cittaslow, w tym związana z jej tożsamością kulturową i społeczną.
- ✓ Potencjał kulturowy i społeczny miasteczek.
- ✓ Filozofia sieci miast Cittaslow – „miasta dobrej jakości życia” - funkcja edukacyjna, poznawcza.
- ✓ Wizerunek „prozdrowotny” Cittaslow - czyste powietrze, żywność naturalna i tradycyjna, niski stopień zanieczyszczeń, brak konieczności pośpiechu.

4.2.6 Zintegrowana Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Ostródzko-Ilawskiego Obszaru Funkcjonalnego na lata 2015-2015

Zintegrowana strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Ostródzko-Ilawskiego Obszaru Funkcjonalnego na lata 2015-2025 przyjęta została przez Radę Miejską w Iławie Uchwałą Nr XIV/124/15 z dnia 21 września 2015 r.

Głównym celem przygotowania „Zintegrowanej Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Ostródzko-Ilawskiego Obszaru Funkcjonalnego na lata 2015-2025” jest wskazanie możliwych kierunków rozwoju współpracy między JST tworzącymi obszar funkcjonalny, a także określenie najważniejszych z punktu widzenia OIOF przedsięwzięć planowanych do realizacji w bieżącym i kolejnych okresach programowania funduszy unijnych. Ważną przesłanką jest ponadto gruntowna przebudowa systemu dokumentów strategicznych województwa i kraju oraz zmiana podejścia do finansowania przedsięwzięć rozwojowych (przesunięcie w kierunku podejścia funkcjonalnego).

W Strategii wyznaczono trzy główne obszary priorytetowe:

OBSZAR PRIORYTETOWY I. Konkurencyjna i nowoczesna gospodarka.

OBSZAR PRIORYTETOWY II. Bogata i różnorodna infrastruktura.

OBSZAR PRIORYTETOWY III. Wysoka jakość życia.

Do obszarów tych sformułowano poszczególne cele strategiczne. Poniżej wymieniono te, które dotyczą dziedzictwa kulturowego omawianego obszaru.

Cel strategiczny I.7. Opracowanie jednolitej marki turystycznej i inwestycyjnej Mazur Zachodnich.

Cel strategiczny I.9. Wsparcie rozwoju turystyki na terenie OIOF:

I.9.1. Opracowanie strategii działań organizacyjnych i promocyjnych na rzecz wspierania turystyki w obszarze.

I.9.2. Opracowanie i wspólne wykorzystywanie zintegrowanej oferty turystycznej obszaru zakładającej koordynację przedsięwzięć turystycznych różnych podmiotów.

I.9.3. Identyfikacja i wsparcie przedsięwzięć służących wydłużeniu aktywności turystycznej na obszarze OIOF.

I.9.4. Wykorzystanie potencjału obiektów targowych i hotelowych do rozwijania turystyki biznesowej.

I.9.5. Tworzenie warunków do rozwoju turystyki uzdrowiskowej i leczniczej.

I.9.6. Wspieranie aktywności mieszkańców w zakresie rozwoju oferty agroturystycznej i pensjonatowej.

I.9.7. Tworzenie oferty parków tematycznych dopasowanych do potencjału poszczególnych miejscowości OIOF.

Cel strategiczny II.12. Ochrona obiektów zabytkowych:

II.12.1. Inwentaryzacja, zabezpieczenie i renowacja obiektów i obszarów zabytkowych na terenie miejscowości OIOF.

II.12.2. Gromadzenie i dystrybucja informacji o obiektach historycznych wśród mieszkańców i przyjezdnych i ich wykorzystanie w promocji obszaru.

Cel strategiczny III.5. Wsparcie instytucji kultury:

III.5.1. Modernizacja infrastruktury i wyposażenia instytucji kultury na terenie OIOF.

III.5.2. Zapewnienie w placówkach kulturalnych dostępności do zasobów cyfrowych.

III.5.3. Uzupełnianie infrastruktury kulturalnej dostosowanej do potrzeb lokalnych społeczności oraz turystów.

Cel strategiczny III.6. Promocja kultury:

III.6.1. Koordynacja prac publicznych i prywatnych instytucji kultury z terenu OIOF.

III.6.2. Opracowanie wspólnego kalendarza imprez kulturalnych na terenie OIOF i ustalenie zasad koordynacji terminów imprez.

III.6.3. Promocja współpracy instytucji kultury w zakresie zamawiania i udostępniania dóbr kultury.

III.6.4. Wykorzystanie współpracy z podmiotami niepublicznymi w celu udostępniania na terenie OIOF atrakcyjnej oferty kulturalnej.

III.6.5. Wspieranie mieszkańców w zakresie prowadzenia aktywności kulturalnej oraz działalności twórczej.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Morąg wykazuje zgodność z opisanymi poniżej dokumentami strategicznymi i planistycznymi wykonanymi na poziomie gminy.

5.1.1 Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Morąg do roku 2023

Lokalny program Rewitalizacji Miasta Morąga został przyjęty Uchwałą Nr XXVIII/411/17 Rady Miejskiej w Morągu z dnia 19 stycznia 2017 r.

Głównym celem rewitalizacji Morąga jest wyprowadzenie zdegradowanych obszarów ze stanu kryzysowego. Obszarami tymi są:

- Strefa Śródmiejska, czyli Stary Rynek oraz obszary znajdujące się w jego najbliższym sąsiedztwie. Wyznaczony obszar obejmuje swym zasięgiem ważne w aspekcie życia społecznego i kulturalnego mieszkańców tereny. Zlokalizowane są tutaj ważne obiekty infrastruktury społecznej. Na terenie obszaru występuje kilka stref ochrony konserwatorskiej:
 - ✓ Strefa „A” ochrony konserwatorskiej obejmująca szczególnie wartościowy obszar o zachowanej strukturze przestrzennej do bezwzględneho zachowania. Obowiązuje ochrona historycznej struktury przestrzennej i substancji architektonicznej, która stanowi bezwzględny priorytet dla wymagań konserwatorskich,
 - ✓ Strefa "B" obejmująca obszar podlegający rygorom w zakresie utrzymania zasadniczych elementów rozplanowania istniejącej substancji o wartościach kulturowych oraz charakteru i skali nowej zabudowy,
 - ✓ Strefa „E” ochrony ekspozycji obejmująca obszar stanowiący zabezpieczenie właściwego eksponowania zespołów lub obiektów zabytkowych. Każde wskazanie lokalizacyjne w tej strefie wymaga przeprowadzenia studiów krajobrazowych.
- Fragment Osiedla Zatorze wzdłuż ulicy Żeromskiego. W skład obszaru rewitalizowanego Zatorze wchodzi Strefa „B” ochrony konserwatorskiej obejmująca obszar podlegający rygorom w zakresie utrzymania zasadniczych elementów rozplanowania istniejącej substancji

o wartościach kulturowych oraz charakteru i skali nowej zabudowy. Na obszarze rewitalizowanym Zatorze znajduje się jeden obiekt wpisany do rejestru zabytków: rogatka miejska, zlokalizowana przy ul. Żeromskiego 18.

- Teren po byłych ogródkach działkowych w rejonie ul. Sienkiewicza. Na terenie obszaru nie występują strefy ochrony konserwatorskiej.

W Programie zaproponowano cele oraz kierunki działań w ramach procesu rewitalizacji. Odnośnie dziedzictwa kulturowego są to:

Obszar Zatorze:

Moduł I: Adaptacja wieży ciśnień na potrzeby społeczne (wsparcie i samopomoc). Inwestycja polega na zaadaptowaniu obiektu wieży ciśnień do pełnienia nowych funkcji. Obecnie nieużytkowana zabytkowa wieża ciśnień wyróżnia się z otoczenia z uwagi na swoją konstrukcję. Jako obiekt dziedzictwa kulturowego może stać się wizytówką miasta, wpływającą pozytywnie na atrakcyjność turystyczną obszaru. Potencjał tkwiący w przedmiotowym obiekcie planuje się wykorzystać w taki sposób, by w efekcie otrzymać funkcjonalny obiekt integrujący lokalną społeczność, w tym również organizacje pozarządowe. Nadrzędnym elementem przedsięwzięcia jest utworzenie Centrum Integracji Społecznej.

Moduł III: Rewaloryzacja parku (rekreacja i integracja społeczna). Celem projektu jest podniesienie jakości życia mieszkańców w szczególności obszaru zdegradowanego oraz całego miasta, poprzez odpowiednie zagospodarowanie zabytkowego parku miejskiego (założonego w 1878 r.), jednocześnie zapewniając mieszkańcom, a zwłaszcza dzieciom, odpowiednie formy spędzania wolnego czasu, integrację oraz przeciwdziałanie społecznemu wykluczeniu. W tym celu planuje się przywrócenie dawnej świetności zabytkowego parku miejskiego poprzez efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i dziedzictwa przeszłości jako czynnika rozszerzenia oferty turystycznej oraz kulturowej Gminy Morąg.

Teren realizacji projektu widnieje w rejestrze zabytków Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Fakt ten umożliwia wprowadzenie funkcji dydaktycznej na terenie parku poprzez lokalizację tablic świadczących o jego wyjątkowości, przybliżających zarówno historię okolicy, jak i rodzaje roślinności, jakie można tu napotkać. Realizacja projektu w znacznej mierze przyczyni się do stworzenia atrakcyjnej przestrzeni publicznej na obszarze rewitalizowanym.

Najważniejszymi korzyściami dla społeczności lokalnej płynącymi z realizacji projektu są:

- ✓ utworzenie miejsc pracy przy porządkowaniu roślinności oraz umożliwienie nabycia doświadczenia i umiejętności przy pracach;
- ✓ utworzenie miejsc pracy podczas prowadzenia ogólnych prac porządkowych;
- ✓ utworzenie sezonowych miejsc pracy w parku linowym,
- ✓ utworzenie miejsca terapeutycznego na świeżym powietrzu dla seniorów, w szczególności podopiecznych utworzonego Domu Dziennego Pobytu,
- ✓ poprawa dostępności mieszkańców obszaru zdegradowanego do wysokiej jakości miejsc rekreacji i wypoczynku,
- ✓ pozytywny psychologiczny wpływ na mieszkańców zdegradowanego obszaru, w szczególności wykluczonych, którzy odczuwają pozytywne zmiany w ich środowisku,
- ✓ rozwój turystyki biegowej,
- ✓ poprawa stanu parku jako obiektu zabytkowego, przywrócenie terenom zieleni utraconych walorów krajobrazowych, pielęgnacja i odnowa ubytków cennego pod względem przyrodniczym parkowego drzewostanu.

Obszar Śródmieście:

Ze względu na brak naturalnej przestrzeni miejskiej do realizacji dla tego typu działań na obszarze planuje się organizację wydarzeń kulturalnych integrujących mieszkańców obszaru na terenie znajdującego się w bezpośrednim sąsiedztwie Parku Miejskiego.

Projekty komplementarne ujęte w Programie dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego:

Projekt I: Rewaloryzacja kwartału ulic starego miasta w Morągu - rewaloryzacja budynków zabytkowych oraz przestrzeni miejskiej. Projekt przewiduje przede wszystkim zagospodarowanie przestrzeni wokół zabudowy fragmentu starego miasta, znajdującego się na obszarze ścisłej ochrony

konserwatorskiej. Planowane do realizacji działania dotyczą obszaru okalającego obiekty dziedzictwa kulturowego, tj.: gotyckiego ratusza, gotyckiego kościoła, zamku krzyżackiego oraz Pałacu Dohnów. Otoczenie przedmiotowych obiektów wymaga podjęcia szeregu działań wpływających zarówno na funkcjonalność przestrzeni publicznej, jak i jej jakość. Zakres projektu obejmuje m.in.: rewaloryzację budynków zabytkowych, utworzenie trawników, ustawienie ławek i pojemników na śmieci, a także modernizację nawierzchni dróg i chodników. W wyniku realizacji projektu usprawniona zostanie komunikacja piesza i kołowa na terenach wokół starego miasta, ponadto poprawie ulegnie jakość środowiska miejskiego, a jeden z najbardziej reprezentatywnych fragmentów Morąga stanie się jego wizytówką.

Projekt III: Zagospodarowanie targowiska miejskiego. Targowisko miejskie w Morągu położone jest w centrum miasta, w obrębie strefy ochrony konserwatorskiej. Z uwagi na fakt, iż nie spełnia ono wymaganych standardów dla tego typu obiektów, niezbędna jest jego modernizacja. Zakres przedsięwzięcia obejmować będzie: zwiększenie liczby miejsc parkingowych, usprawnienie komunikacji wewnętrznej targowiska od strony ulicy Młyńskiej, przebudowę stoisk handlowych w celu wkomponowania ich w przestrzeń staromiejską, utwardzenie nawierzchni terenu targowiska i ciągów pieszo-jezdnych, przyłączenie niezbędnych mediów, oświetlenie obszaru targowiska, wymiana ogrodzenia, wyznaczenie specjalnego miejsca do promocji lokalnych produktów oraz niewielkiej przestrzeni parkowej. W ramach podejmowanych działań uwzględnione zostaną ponadto potrzeby osób niepełnosprawnych. Realizacja przedsięwzięcia przyczyni się do kształtowania ładu przestrzennego oraz zwiększenia poziomu bezpieczeństwa publicznego, a także promocji lokalnych produktów.

5.1.2 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Morąg Obszar Miasta i Tereny Wiejskie

Studium jest podstawowym dokumentem dla władz samorządowych gminy, na podstawie którego prowadzona ma być polityka i strategia działań, przede wszystkim w sferze zagospodarowania przestrzennego, ale także w sferze społeczno-gospodarczej i ekologicznej, które bezpośrednio lub pośrednio wpływają na kształtowanie struktury przestrzennej i układu funkcjonalno-przestrzennego. W przypadku istotnych zmian uwarunkowań lub dokonania znaczących odstępstw od ustaleń niniejszego Studium, należy przystąpić do kolejnych jego aktualizacji. Między innymi dlatego celowe jest dokonywanie oceny aktualności Studium co najmniej raz w ciągu kadencji Rady Gminy, co zresztą wynika także z obowiązujących przepisów.

Obecnie obowiązujące *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Morąg* zostało przyjęte uchwałą nr XIV/238/20 Rady Miejskiej w Morągu z dnia 7 lutego 2020 r. w sprawie: uchwalenia zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Morąg Obszar Miasta i Tereny Wiejskie.

Pierwsze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego zostało uchwalone przez Radę Miejską w Morągu Uchwałą Nr XXI/193/00 z dnia 14 czerwca 2000 r. Pierwsza zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Morąg została uchwalona przez Radę Miejską w Morągu uchwałą nr I/680/06 z dnia 26 lipca 2006 r. Druga zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Morąg obszar miasta i tereny wiejskie została uchwalona przez radę miejską w Morągu uchwałą nr XV/227/07 z dnia 27 grudnia 2007 r. Trzecia zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Morąg obszar miasta i obszary wiejskie została uchwalona przez Radę Miejską w Morągu uchwałą nr XXI/354/08 z dnia 26 czerwca 2008 r. Czwarta zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Morąg obszar miasta i tereny wiejskie została uchwalona przez Radę Miejską w Morągu uchwałą nr L/797/14 z dnia 7 listopada 2014 r. Dotyczyła ona głównie obszaru miasta. Piąta zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Morąg tereny wiejskie rozpoczęta uchwałą intencyjną nr XXIV/340/16 Rady Miejskiej w Morągu z dnia 30 września 2016 r., a została uchwalona Uchwałą nr XL/617/18 Rady Miejskiej w Morągu z dnia 29 marca 2018 r. Szósta zmiana obejmowała obszar miasta i została rozpoczęta uchwałą nr XLII/652/18 z dnia 18 maja 2018 r. Rady Miejskiej w Morągu.

W zakresie zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego miasta i gminy w *Studium* określono obszary i zasady jego ochrony.

Kierunkiem działań w zakresie obiektów zabytkowych na terenie gminy Morąg powinna być ich ochrona i zabezpieczenie dla przyszłych pokoleń. Działania realizujące ochronę to:

- ✓ ustalania w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz decyzjach o warunkach zabudowy odpowiednich zaleceń dotyczących zasad ochrony zabytków,
- ✓ niezbędna, ścisła współpraca władz, właścicieli oraz użytkowników obiektów zabytkowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- ✓ przebudowa obiektów dysharmonijnych zgodnie z wytycznymi konserwatorskimi,
- ✓ popularyzacja rodzinnych tradycji, zabytków i kultury,
- ✓ adaptacja obiektów zabytkowych z zachowaniem walorów i wartości historycznych z równoczesnym realizowaniem celów edukacyjnych, poznawczych, turystycznych i naukowych,
- ✓ korzystanie z funduszy i programów unijnych.

W procesie kreowania nowych wartości kulturowych, koniecznym działaniem jest stworzenie obrazu współczesnej wsi regionu. Postuluje się nawiązywanie do tradycji w nowej architekturze budynków, to jest:

- ✓ wysokość budynków mieszkalnych na wsi do 2 kondygnacji, w tym poddasze użytkowe,
- ✓ dachy dwuspadowe, o nachyleniu połaci od 35 do 45 stopni, pokrycie dachówką lub materiałem dachówko podobnym w odcieniu czerwieni lub ceglastym. Dopuszcza się stosowanie innych materiałów tradycyjnych właściwych dla regionu,
- ✓ tradycyjne ozdoby budynków,
- ✓ kalenice budynków mieszkalnych równoległe lub prostopadłe do ulic,
- ✓ tradycyjne ozdoby okien, drzwi i szczytów, podcienia, ganki,
- ✓ nowa zabudowa powinna nawiązywać do historycznych układów nie niszcząc zabytkowych założeń wiejskich.

Zasady zagospodarowania, dla których priorytetem powinna być:

- ✓ ochrona zabytkowej struktury architektoniczno-przestrzennej,
- ✓ ochrona historycznego układu ulic i placów, sposobu zabudowy wsi i zależności przestrzennych występujących pomiędzy poszczególnymi częściami składowymi wsi
- ✓ zachowanie osi kompozycyjnych i powiązań widokowych,
- ✓ ochrona zabytkowych cmentarzy, parków, zabytkowej zieleni zorganizowanej, np. aleje przydrożne,
- ✓ ochrona historycznej skali zabudowy,
- ✓ ochrona obiektów historycznych,
- ✓ dostosowanie współczesnych funkcji do wartości zabytkowych zespołów i obiektów oraz eliminacji funkcji uciążliwych.

Wytyczne konserwatorskie dla indywidualnych budynków objętych ochroną konserwatorską:

Obowiązuje ochrona obiektów historycznych uwzględniająca:

- ✓ zachowanie istniejącego detalu architektonicznego,
- ✓ utrzymanie kolorystyki elewacji charakterystycznej dla regionu,
- ✓ zachowanie formy, kształtu, kąta nachylenia oraz pokrycia połaci dachów,
- ✓ zachowanie pierwotnej artykulacji i sposobu opracowania elewacji tj. ilości i kształtu ościeży otworów drzwiowych zewnętrznych i otworów okiennych,
- ✓ zachowanie pierwotnej stolarki okiennej i drzwiowej lub jej odtworzenie,
- ✓ zakaz dokonywania zmian w budynkach historycznych, mogących doprowadzić do utraty wartości zabytkowej (wyburzenia, nadbudowy, zmian kształtu dachów, zmian rodzaju pokrycia dachowego, zmian w obrębie elewacji z wyłączeniem prac adaptacyjnych uwzględniających walory zabytkowe obiektów, dokonywanych na podstawie wytycznych konserwatorskich). Remonty budynków historycznych należy na zasadach pozwalających

zachować jako eksponowane walory zabytkowe elewacji tj. kompozycja, detal architektoniczny, rodzaj wykończenia, historyczny rodzaj materiałów budowlanych.

Wytuczne konserwatorskie dla historycznych parków i cmentarzy:

- ✓ na terenie historycznych parków obowiązuje ochrona układu przestrzennego i historycznego sposobu zagospodarowania, ochrona zabytkowego drzewostanu, ochrona historycznych elementów małej architektury tj. ogrodzenia i inne,
- ✓ na terenie historycznych cmentarzy obowiązuje ochrona układu przestrzennego (alei, układu kwater), ochrona zabytkowego drzewostanu, ochrona historycznych nagrobków i innych elementów małej architektury tj. ogrodzenia, kaplice,
- ✓ wszelkie prace inwestycyjne dotyczące zabytkowych parków i cmentarzy należy poprzedzić właściwą dokumentacją konserwatorską, prowadzącą do określenia uwarunkowań historycznych i możliwości dalszego użytkowania.

Wytuczne konserwatorskie ochrony konserwatorskiej:

- ✓ strefa bezwzględnej ochrony relikwów archeologicznych obejmuje obszary, na których występują stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Obowiązuje tu zakaz jakiegokolwiek ingerencji w strukturę ich nawarstwień zaś opieka powinna sprowadzać się do prac pielęgnacyjnych po uzyskaniu pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- ✓ w przypadku realizowania inwestycji na obszarze stanowiska archeologicznego, znajdującego się w ewidencji zabytków AZP, prace ziemne należy poprzedzić weryfikacyjnymi sondażowymi badaniami archeologicznymi. Ich wyniki pozwolą na zajęcie stanowiska konserwatorskiego odnośnie zagospodarowania terenu,
- ✓ stanowiska o własnej formie krajobrazowej (np. grodziska) widoczne w terenie wymagają bezwzględnego zachowania,
- ✓ w bezpośrednim sąsiedztwie stanowisk archeologicznych w przypadku inwestowania należy prowadzić obserwację archeologiczną,
- ✓ na wszelkiego rodzaju badania archeologiczne należy uzyskać pozwolenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Wyodrębniono kilka obszarów krajobrazu kulturowego miasta. Na ich podstawie ustalone zostały strefy ochrony konserwatorskiej:

Strefa „A” ochrony konserwatorskiej. Obowiązuje ochrona historycznej struktury przestrzennej i substancji architektonicznej, która stanowi bezwzględny priorytet dla wymagań konserwatorskich. W strefie tej obowiązuje m.in.:

- ✓ zachowanie i utrwalenie historycznej siatki ulic w układzie szachownicowym z koniecznością uporządkowania ich, w szczególności w części północnej starego miasta,
- ✓ wydzielenie bloku zabudowy dla wschodniej pierzei rynku i ukształtowanie zabudowy przyrynkowej na zasadzie pierzei z kształtowaniem elewacji kamienic w układzie szczytowym osi elewacji nowej zabudowy działek,
- ✓ zachowanie zarysu średniowiecznych bloków zabudowy – podział zabytkowego zespołu kompozycyjnie na bloki urbanistyczne, z koniecznością uporządkowania zabudowy wewnątrz-blokowej i domknięcia poszczególnych bloków,
- ✓ obrzeżny - pierzejowy układ zabudowy bloków urbanistycznych,
- ✓ zakaz nadbudowy obiektów zabytkowych, zarówno wpisanych do rejestru zabytków jak i posiadających wysokie wartości kulturowe,
- ✓ zakaz nadbudowy budynków znajdujących się w pierzejach przyrynkowych,
- ✓ wydobycie w elewacjach pierzejowych podziałów odpowiadających cechom historycznych podziałów na posesje,
- ✓ wejścia do wnętrza blokowych przez przejścia bramowe,
- ✓ tworzenie we wnętrzach blokowych pasaży i dziedzińców lub miejsc zagospodarowanych zielenią
- ✓ dostępności wewnętrznych dziedzińców i zielonych wnętrz blokowych przejściami lub przejazdami bramowymi,

- ✓ jednoczesnej modernizacji ulic i placów wraz z oświetleniem i przebudową bądź modernizacją oraz realizacją sieci uzbrojenia podziemnego, wraz z uporządkowaniem nawierzchni ciągów jezdnych i pieszych przy zastosowaniu materiałów właściwych dla terenu starego miasta,
- ✓ wbudowania wszelkich kubaturowych urządzeń infrastruktury technicznej w budynki, względnie stosowania modułów podziemnych,
- ✓ wprowadzania wewnątrz starego miasta w rejonie murów obronnych w części zachodniej i północnej zabudowy niskiej opartej jedną ścianą na murach,
- ✓ poprzedzania wszelkich prac związanych z robotami ziemnymi, ratowniczymi, badaniami archeologicznymi o charakterze wykopaliskowym,
- ✓ przy remontach i modernizacjach istniejących obiektów oraz zabudowie uzupełniającej dopuszcza się jedynie materiały tradycyjne, uzasadnione historycznie.

Strefa „B” ochrony konserwatorskiej. Obejmuje obszar podlegający rygorom w zakresie utrzymania zasadniczych elementów rozplanowania istniejącej substancji o wartościach kulturowych oraz charakteru i skali nowej zabudowy. W strefie „B” obowiązują:

- ✓ ochrona historycznego układu ulic i placów,
- ✓ ochrona historycznych podziałów parcelacyjnych bloków,
- ✓ ochrona historycznej skali zabudowy.

W skład strefy „B” wchodzi podstrefa „B1”. W podstrefie „B1” obowiązują:

- ✓ ochrona historycznego układu ulic i placów,
- ✓ ochrona historycznej skali zabudowy.

W strefie tej obowiązują następujące zasady zagospodarowania:

- ✓ nowa zabudowa realizowana w obrębie strefy nie może przekraczać wysokości kalenic obiektów historycznych,
- ✓ ewentualne rozbudowy obiektów historycznych nie mogą powodować
 - ✓ podwyższenia kalenicy dachu;
 - ✓ zmiany kierunku kalenicy dachu;
 - ✓ powstania asymetrii połączeń dachowych;
 - ✓ zmiany profilu szczytu budynku;
 - ✓ zmiany wielkości otworów okiennych.

Strefa „E” ochrony ekspozycji. Obejmuje obszar stanowiący zabezpieczenie właściwego eksponowania zespołów lub obiektów zabytkowych. Każde wskazanie lokalizacyjne w tej strefie wymaga przeprowadzenia studiów krajobrazowych. Na terenie położonym w obrębie strefy „E” ochrony ekspozycji obowiązują następujące zasady zagospodarowania:

- ✓ zakaz realizacji wolnostojących szyldów i tablic reklamowych oraz likwidacja istniejących,
- ✓ rewaloryzacja i pielęgnacja zespołu zieleni parkowej,
- ✓ wszelkie zmiany zabudowy i zagospodarowania terenów na obszarze strefy wymagają uzgodnień ze Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz z Wojewódzkim Konserwatorem Przyrody.

5.1.3 Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Morąg

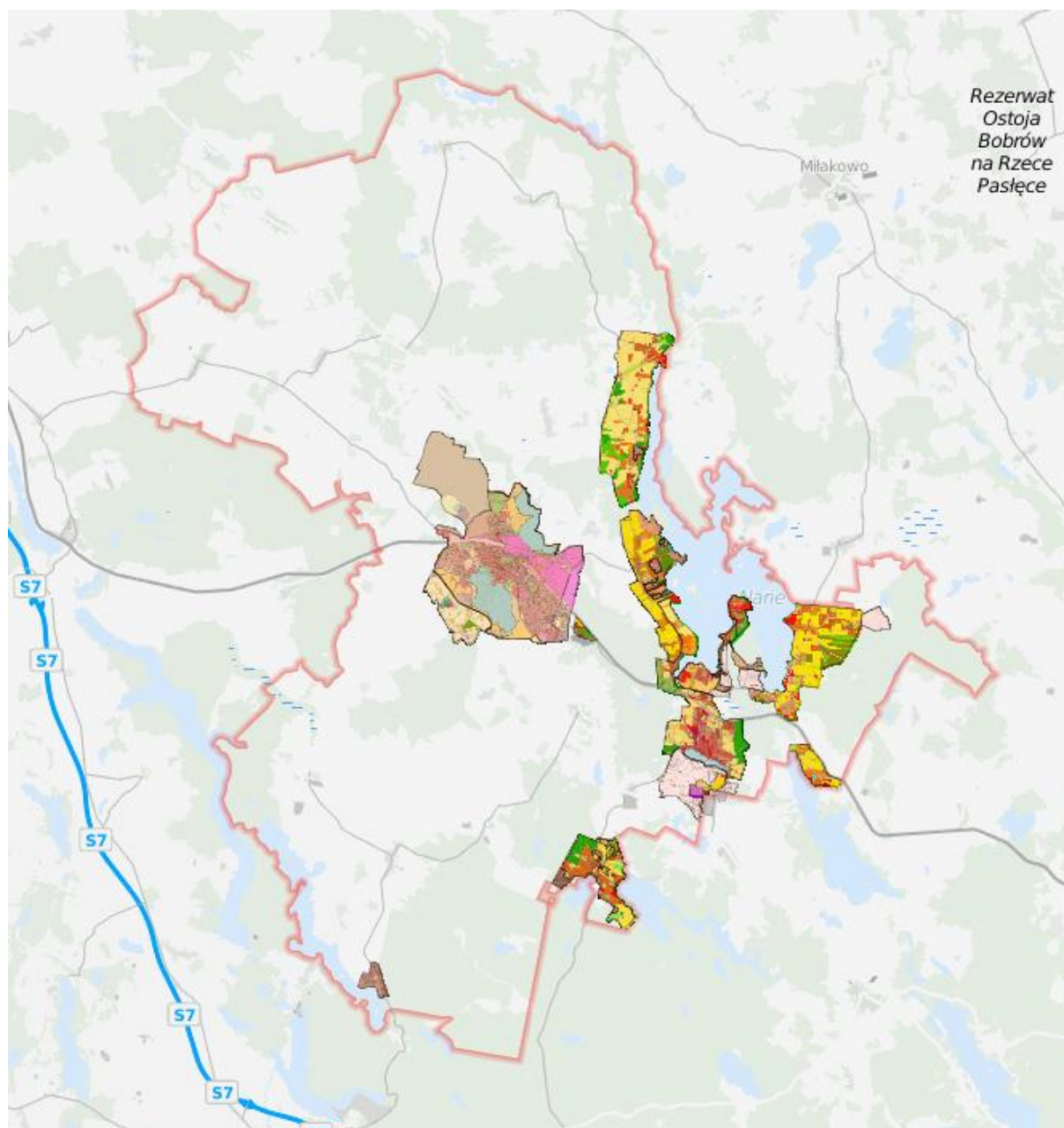
Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków - miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa wojewódzkiego konserwatora zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalonego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP.

Zgodnie z powyższym MPZP Gminy Morąg jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące i nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. Ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu w MPZP powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

Na terenie Gminy Morąg obowiązuje kilkanaście MPZP. W tabeli 1, wymieniono te, w których zawarto ustalenia dotyczące ochrony zabytków.

Ryc. 1. Pokrycie Gminy Morąg MPZP (źródło: <https://sip.gison.pl/morag>).

Tabela 1. MPZP Gminy Morąg, w których ustalono zasady ochrony zabytków.

Lp.	Nazwa planu	Uchwała	Ustalenia ochrony zabytków
1.	Zmiana MPZP gminy Morąg w zakresie budownictwa turystycznego w obrębie geodezyjnym Gulbity na obszarze działek o numerach ewidencyjnych 150/1 i 150/2.	Uchwałą Nr XXIII/159/96 Rady Miejskiej w Morągu z dnia 27 marca 1996 r.	Na obszarach zlokalizowanych stanowisk archeologicznych pradziejowych i średniowiecznych decyzją o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu należy poprzedzić uzgodnieniem z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
2.	Zmiana MPZP gminy Morąg w obrębach geodezyjnych Bramka i Żabi Róg.	Uchwałą Nr XIII/179/07 Rady Miejskiej w Morągu z dnia 25 października 2007 r.	§ 5. Ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków. 1. W granicach terenu oznaczonego symbolem 1 PG należy przed przystąpieniem do eksploatacji kruszywa naturalnego przeprowadzić archeologiczne rozpoznanie powierzchniowe terenu.
3.	MPZP terenu zabudowy mieszkalnej, usługowej, rekreacyjnej i rolniczej w miejscowościach Niebrzydowo Wielkie i Gulbity w gminie Morąg	Uchwałą Nr XX/342/08 Rady Miejskiej w Morągu z dnia 29 maja 2008 r.	3. Ustala się strefę ochrony konserwatorskiej „B” dla obiektów znajdujących się w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków wraz z otoczeniem tj. działka, na której znajduje się obiekt zabytkowy. Obiekty te, położone na terenach oznaczonych w planie symbolami 12MR, 16MR, 17MR, 31MR, 33MR, 8 MN, QMN przeznaczone są do bezwzględного zachowania w swojej historycznej formie (bryła, materiał wykończeniowy, kształt dachu i jego pokrycie, stolarka okienna i drzwiowa). Wszelkie prace winny być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. 4. Ustala się ochronę zabytkowych cmentarzy oznaczonych w planie symbolami 1 ZCz - 3 ZCz. Ochronie podlegają nagrobki oraz starodrzew. 5. Objęte ochroną Konserwatorską Stanowiska archeologiczne położone są na terenach oznaczonych w planie symbolami: 2R, 4R, 1LS, 2 LS, 4MR, 6 R, 5 R, 5 MU, 7 R, 18R, 27R, 18 LS, 20 RIT, 22 KDW. Wszelkie inwestycje, na terenie wskazanym na rysunku planu, związane z pracami ziemnymi muszą być poprzedzone archeologicznym badaniem sondażowym, na które należy uzyskać pozwolenie z WKZ, a wyniki których pozwolą na wydanie warunków konserwatorskich dotyczących zagospodarowania tego terenu. Dodatkowo wprowadza się w rejonie stanowisk archeologicznych strefę obserwacji archeologicznej oznaczoną graficznie na rysunku planu położoną na terenach oznaczonych w planie symbolami: 2 R, 1 RIT, 1 LS, 4 R, 2 LS, 9 MR, 4 MR, 6 R, 5 R, 5 MU, 7 MU, 5 KDW, 7 R, 18 R, 10 LS, 12 LS, 17 RIT, 20 RIT, 14 KJ, 15 KDW, 12 KJ, 18 LS, 7 ZL, 27 R, 12 MU, 13 MU, 25 KDW. Na tych terenach wszelkie obiekty ruchome znalezione podczas prac ziemnych winne być zgłoszone i przekazane do Urzędu Miejskiego w Morągu.
4.	MPZP Gminy Morąg w obrębie geodezyjnym Wilnowo	Uchwałą Nr XXVII/443/08 Rady Miejskiej w Morągu z dnia 29 grudnia 2008 r.	3. Ustala się strefę ochrony konserwatorskiej „B” obejmującą zwartą zabudowę oraz układ ruralistyczny wsi Wilnowo. Na obszarze tym istnieją liczne obiekty historyczne oraz obiekty znajdujące się w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków. Obiekty te, położone są na terenach oznaczonych w planie symbolami 1MR-4MR, 28MU-32MU oraz 38MU. Wszelkie prace winny być uzgodnione z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
5.	MPZP terenu w obrębie Bogaczewo w gminie Morąg	Uchwałą Nr XXX/490/09 Rady Miejskiej w Morągu z dnia 26 marca 2009 r.	3. Ustala się strefę ochrony konserwatorskiej układu ruralistycznego dla obiektów i historycznego układu dróg, znajdujących się w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków wraz z otoczeniem tj. działka, na której znajduje się obiekt zabytkowy. w tym strefę ochrony konserwatorskiej zabytkowego folwarku. Obiekty te, położone na terenach oznaczonych w planie symbolami 4 MN, 12 MN, 4 RM, 5 RM, 5aRM, 6 RM, 6aRM, 7 RM, 9 RM, 10 RM 10aRM, 11 RM, 11aRM, 12 RM przeznaczone są do bezwzględного zachowania w swojej historycznej formie (bryła, materiał wykończeniowy, kształt dachu i jego pokrycie, stolarka okienna i drzwiowa). Wszelkie prace winny być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Olsztynie. 4. Ustala się ochronę zabytkowego cmentarza oznaczonego w planie symbolem 1 ZCz. Ochronie podlegają nagrobki oraz starodrzew. 5. Objęte ochroną Konserwatorską stanowiska archeologiczne położone na terenach oznaczonych w planie symbolami: 29 R1 oraz 20 R. Wszelkie inwestycje, na terenie, w rejonie pokazanego w rysunku planu stanowiska archeologicznego, związane z pracami ziemnymi muszą być poprzedzone archeologicznym badaniem sondażowym, na które należy uzyskać pozwolenie z WKZ, a wyniki, których pozwolą na wydanie warunków konserwatorskich dotyczących zagospodarowania tego terenu.
6.	Zmiana MPZP gminy	Uchwałą Nr	3. Ustala się strefę ochrony konserwatorskiej obejmującą zwartą zabudowę oraz układ ruralistyczny wsi Gulbity. Na obszarze tym istnieją liczne

	Morąg w obrębach geodezyjnych Gobity	XLVI/766/10 Rady Miejskiej w Morągu z dnia 26 sierpnia 2010 r.	obiekty historyczne oraz obiekty znajdujące się w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków. Obiekty te, położone są na terenach oznaczonych w planie symbolami 6MUT, TMUT, SMUT, 91\IUT, 2MN, 11\IR, Wszelkie prace winny być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Olsztynie. Obiekty zabytkowe znajdujące się w Gminnej Ewidencji Zabytków.
7.	MPZP gminy Morąg, w obrębie geodezyjnym Zabi Róg	Uchwałą Nr VI/44/11 Rady Miejskiej w Morągu z dnia 24 lutego 2011 r.	<p>§ 8. 1. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:</p> <p>1) Na obszarze opracowania planu obowiązują następujące ustalenia:</p> <p>a) należy zachować istniejący układ przestrzenny wsi,</p> <p>b) należy zachować i utrzymywać zieleni wysoką komponowaną, związaną z zespołami zabudowy. Nowe nasadzenia lokalizować w formie dopełnień istniejącej zieleni, jak również w formie nowych kompozycji, w nawiązaniu do zieleni historycznej (w tym szpalerów i alei),</p> <p>c) nową zabudowę należy lokalizować w pierwszej kolejności na starych siedliskach, a następnie wzdłuż drogi, zgodnie z historycznym układem przestrzennym wsi, zachowując historyczne linie zabudowy,</p> <p>d) nową zabudowę dostosować do historycznej formy architektonicznej, w szczególności w zakresie: skali i bryły zabudowy, usytuowania, gabarytów, kształtu dachu, detalu architektonicznego, kolorystyki (elewacje w kolorach jasnych, pastelowych lub w kolorze cegły, dopuszcza się deskowanie i licowanie cegłą, wyklucza się stosowanie sidingu; pokrycie dachu w kolorze ceglonym, grafitowym, bądź odcieniach brązu). Nowa zabudowa winna w obszarach zabudowanych stanowić uzupełnienie historycznej zabudowy. Na pozostałym obszarze nowa zabudowa układem i formą architektoniczną powinna nawiązywać do układów i form istniejących, a także naturalnego ukształtowania terenu oraz kontynuować miejscową i regionalną tradycję budowlaną.</p> <p>e) istniejący cmentarz należy porządkować, nie dopuścić do usuwania starych nagrobków i starodrzewu</p> <p>2) W granicach planu znajdują się oznaczone na rysunku planu, wpisane do gminnej ewidencji zabytków, budynki wskazane do ochrony ze względu na wartości historyczno-kulturowe. Dla budynków tych obowiązują następujące ustalenia:</p> <p>a) ustala się wymóg zachowania, remontu i adaptacji istniejących budynków, z wykorzystaniem tradycyjnych, naturalnych materiałów wykończeniowych,</p> <p>b) należy zachować historyczną skalę zabudowy (budynki parterowe z dachem dwuspadowym, pokrytym tradycyjną dachówką ceramiczną),</p> <p>c) ochronie podlegają historyczne: gabaryty, bryła, kształt dachu, dyspozycja ścian, formy architektoniczne i detal, w tym podział stolarki okiennej, materiały budowlane, kolorystyka,</p> <p>d) należy zachować i utrzymywać zieleni wysoką komponowaną, związaną z zespołami zabudowy. Nowe nasadzenia lokalizować w formie dopełnień istniejącej zieleni, jak również w formie nowych kompozycji, w nawiązaniu do zieleni historycznej (w tym szpalerów i alei),</p> <p>e) dopuszcza się zmiany związane z przystosowaniem obiektów do współczesnych wymogów technicznych i funkcjonalnych,</p> <p>f) rozbiórka jest dopuszczalna wyłącznie na podstawie orzeczenia sporządzonego przez osobę uprawnioną, potwierdzającego stan techniczny budynku zagrażający życiu lub mieniu. Przed rozbiórką należy wykonać inwentaryzację budynku (dokumentację pomiarową i fotograficzną). W przypadku rozbiórki w miejscu budynku należy zlokalizować budynek o analogicznym charakterze i gabarytach w oparciu o wykonaną dokumentację pomiarową,</p> <p>g) działania inwestycyjne w budynkach o wartościach historyczno-kulturowych, w obrębie elementów podlegających ochronie, wymienionych w pkt a), wymagają uzgodnienia z właściwym terenowo Konserwatorem Zabytków w oparciu o wcześniejszą opinię.</p> <p>3) Obszar objęty opracowaniem planu nie został dotychczas rozpoznany pod względem archeologicznym. Należy przeprowadzić powierzchniowe badania archeologiczne metodą AZP, na które należy uzyskać pozwolenie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków. Obowiązują przepisy odrębne.</p> <p>4) W przypadku braku wykonania rozpoznania powierzchniowego AZP, na obszarze objętym planem, niezbędne będzie przeprowadzenie wszelkich prac ziemnych pod nadzorem archeologicznym, w zakresie uzgodnionym z właściwym terenowo wojewódzkim urzędem ochrony zabytków.</p> <p>5) W przypadku natrafienia podczas prac ziemnych na materiał archeologiczny należy zawiadomić właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków. Obowiązują przepisy odrębne.</p>
8.	MPZP gminy Morąg, w obrębie geodezyjnym Bogaczewo	Uchwałą Nr VI/45/11 Rady Miejskiej w Morągu z dnia 24 lutego 2011 r.	3. W związku z występowaniem na terenach sąsiednich do obszaru planu stanowisk archeologicznych, należy się spodziewać, iż na terenach oznaczonych w planie symbolami: 1 R, 2 R, oraz 3 R mogą wystąpić znaleziska archeologiczne. Wszelkie inwestycje, na tych terenach, związane z pracami ziemnymi muszą być poprzedzone archeologicznym badaniem sondażowym, na które należy uzyskać pozwolenie z WKZ, a wyniki których pozwolą na wydanie warunków konserwatorskich dotyczących zagospodarowania tego terenu.
9.	Zmiana MPZP	Uchwałą Nr XXI/307/12	§ 8. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

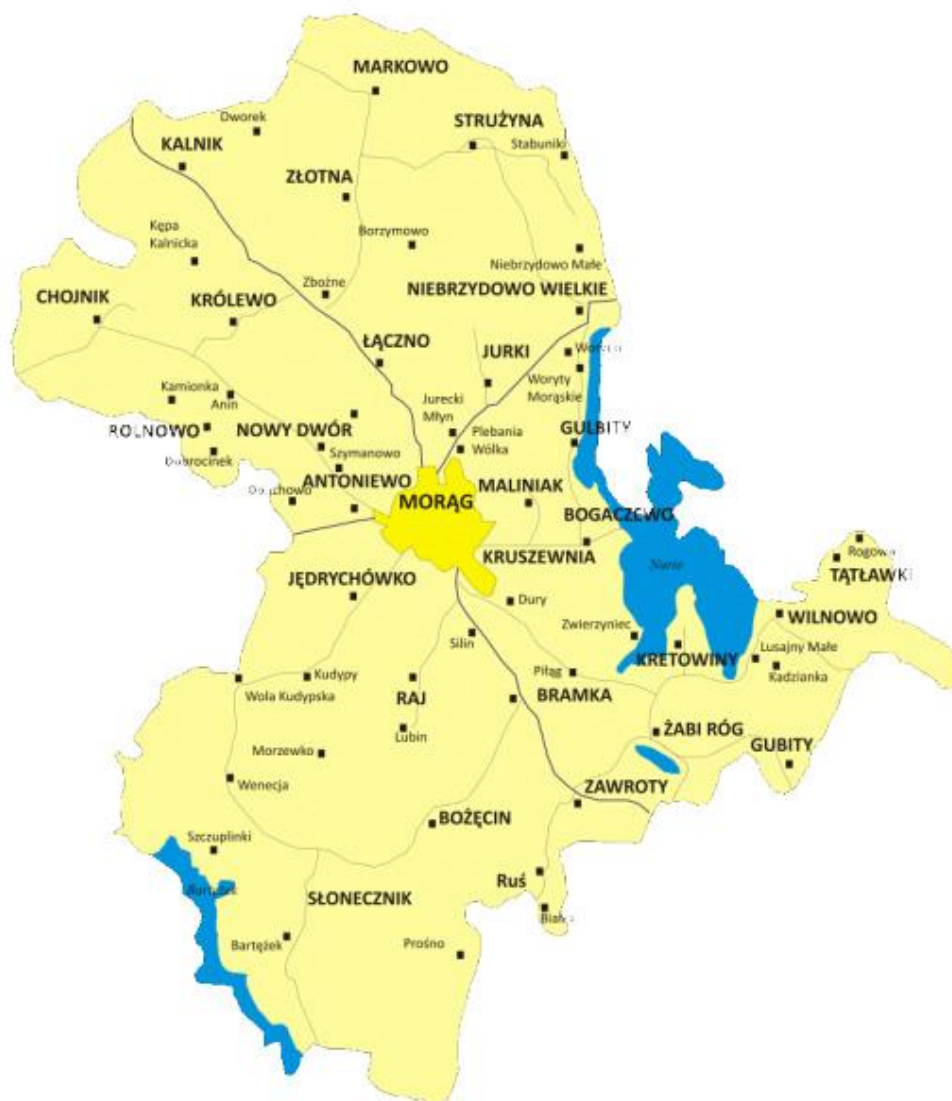
	<p>miejsowości Ruś, gmina Morąg, zatwierdzonego Uchwałą Nr XLV/613/06 Rady Miejskiej w Morągu z dnia 29 marca 2006 r.</p>	<p>Rady Miejskiej w Morągu z dnia 28 czerwca 2012 r.</p>	<p>1. Na rysunek planu naniesiono granicę strefy „B” ochrony konserwatorskiej, która obejmuje obszar podlegający rygorom w zakresie utrzymania zasadniczych elementów rozplanowania, istniejącej substancji o wartościach kulturowych oraz charakteru i skali nowej zabudowy. W związku z tym w granicach strefy ustala się następujące warunki dla obiektów projektowanych:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) nowe budynki mieszkalne nie mogą przekraczać dwóch kondygnacji w tym druga kondygnacja w poddaszu użytkowym; 2) dach symetryczny, dwuspadowy pokryty dachówką w odcieniu czerwieni i kącie nachylenia połaci w granicach 35°- 45°; 3) w elewacjach budynków należy stosować materiały tradycyjne takie jak kamień, cegła ceramiczna, drewno; 4) w stolarnie okiennej i drzwiowej należy stosować wzory i podziały stolarki tradycyjnej wiejskiej; 5) wskazane by przy wejściu do budynku przewidzieć ganek. <p>2. Z uwagi na to, iż na terenie planu dotychczas nie prowadzono archeologicznego rozpoznania powierzchniowego należy przeprowadzić powierzchniowe badania archeologiczne metodą AZP, na które należy uzyskać pozwolenie konserwatorskie. W przypadku znalezisk, co do których istnieje przypuszczenie, że są one zabytkiem należy stosować przepisy odrębne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.</p>
10.	<p>MPZP w części obrębu geodezyjnego: Jędrzychówko oraz Raj, gmina Morąg</p>	<p>Uchwałą Nr XXV/252/20 Rady Miejskiej w Morągu z dnia 27 marca 2020 r.</p>	<p>1. W granicach planu zlokalizowane są obiekty objęte ochroną konserwatorską na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wskazane na rysunku planu. Do niniejszej uchwały załączono listę stanowisk archeologicznych.</p> <p>3. W granicach stanowisk archeologicznych obowiązują następujące zasady: Wyznacza się strefy ochrony archeologicznej stanowisk archeologicznych ujętych w ewidencji zabytków AZP, oznaczonych na rysunku planu - w obrębie strefy obowiązują przepisy odrębne o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.</p>
11.	<p>Zmiana MPZP obszaru miasta Morąg</p>	<p>Uchwałą Nr XXVIII/413/21 Rady Miejskiej w Morągu z dnia 27 sierpnia 2021 r.</p>	<p>§ 39. 1. Na terenach przemysłowych i usługowych, poza terenami objętymi ochroną konserwatorską, dopuszcza się stosowanie energii odnawialnej w formie paneli fotowoltaicznych. Na terenach objętych ochroną konserwatorską wyłącznie po uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.</p> <p>§ 41. 1. Na terenach strefy ochrony konserwatorskiej „A” ustala się konieczność zapewnienia większym pracom ziemnym nadzoru archeologicznego.</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. Poprzez większe prace ziemne, o których mowa w ust. 1 rozumie się prace związane z realizacją sieci wodociągowej, kanalizacyjnej, gazowniczej, ciepłowniczej, wykopy pod fundamenty obiektów usługowych i produkcyjnych oraz prace związane z budową dróg KDG i KDZ. 3. Przed przystąpieniem do prac, o których mowa w ust. 2 inwestor winien zwrócić się do osoby lub instytucji uprawnionej do prowadzenia prac archeologicznych celem zapewnienia specjalistycznych badań. 4. Na terenach oznaczonych w planie symbolami 50 MN, 51 MN i 52 MN oraz przyległych do tych terenów drogach KDD znajduje się stanowisko archeologiczne. Na terenie tym wprowadza się strefę "W" ochrony archeologicznej na której dopuszcza się prowadzenie działalności inwestycyjnej po uzgodnieniu zakresu prac archeologicznych z odpowiednim Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków. <p>§ 42. 1. Ustala się strefę „A” ochrony konserwatorskiej i ochrony archeologicznej, oznaczoną graficznie na rysunku planu, obejmującą tereny o znaczących walorach kulturowych. Strefa ta obejmuje obszar szczególnie wartościowy o zachowanej strukturze przestrzennej do bezwzględnego zachowania. Obowiązuje ochrona historycznej struktury przestrzennej i substancji architektonicznej – bezwzględny priorytet dla wymagań konserwatorskich. Wymóg uzgodnień inwestycji przy obiektach zabytkowych i w sąsiedztwie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Olsztynie.</p> <p>2. Na terenach położonych w obrębie strefy „A” wzmoczonej ochrony konserwatorskiej i ochrony archeologicznej obowiązują następujące zasady zagospodarowania:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) w zakresie podziału na bloki urbanistyczne i sposobu ich zabudowy: <ul style="list-style-type: none"> - zachowania i utrwalenia historycznej siatki ulic w układzie szachownicowym z koniecznością uporządkowania ich, w szczególności w części północnej obszaru starego miasta; - wydzielenie bloku zabudowy dla wschodniej pierzei rynku i ukształtowanie zabudowy przyrynkowej na zasadzie pierzei z kształtowaniem elewacji kamieniem w układzie szczytowym osi elewacji nowej zabudowy działek; - zachowanie zarysu średniowiecznych bloków zabudowy – podział zabytkowego zespołu kompozycyjnie na bloki urbanistyczne, z koniecznością uporządkowania zabudowy wewnątrz blokowej i domknięcia poszczególnych bloków; - obrzeżny - pierzejowy układ zabudowy bloków urbanistycznych; - zakaz nadbudowy obiektów zabytkowych, zarówno wpisanych do rejestru zabytków jak i posiadających wysokie wartości kulturowe; - zakaz nadbudowy budynków znajdujących się w pierzejach przyrynkowych; - wydobywanie w elewacjach pierzejowych podziałów odpowiadających cechom historycznych podziałów na posesje; - wejścia do wnętrza blokowych przez przejścia bramowe;

		<p>- tworzenie we wnętrzach blokowych pasaży i dziedzińców lub miejsc zagospodarowanych zielenią; dostępność przejściami lub wjazdami bramowymi na zasadach służebności w zakresie koniecznej dostępności komunikacyjnej;</p> <p>2) dostępności wewnętrznych dziedzińców i zielonych wnętrz blokowych przejściami lub przejazdami bramowymi na zasadach służebności w zakresie koniecznej dostępności komunikacyjnej;</p> <p>3) jednoczesnej rozbudowy ulic i placów wraz z oświetleniem i przebudową bądź modernizacją oraz realizacją sieci uzbrojenia podziemnego, wraz z uporządkowaniem nawierzchni ciągów jezdnych i pieszych przy zastosowaniu materiałów właściwych dla terenu starego miasta (bruki kamienne, kostka kamienna, materiały imitujące);</p> <p>4) wbudowania wszelkich kubaturowych urządzeń infrastruktury technicznej w budynki, względnie stosowania modułów podziemnych;</p> <p>5) organizowania letnich ogródków kawiarnianych wyłącznie jako przedłużenia sal konsumpcyjnych lokali gastronomicznych;</p> <p>6) niedopuszczania lokalizowania obiektów typu nietrwałego jak wszelkiego rodzaju kiosków, punktów gastronomicznych i targowisk poza terenem do tego wyznaczonym i tylko w okresie letnim;</p> <p>7) niedopuszczania handlu obwoźnego z wyjątkiem incydentalnych związanych z określoną imprezą;</p> <p>8) wprowadzenia wewnątrz starego miasta w rejonie murów obronnych w części zachodniej i północnej zabudowy niskiej (do 2 kondygnacji) opartej jedną ścianą na murach. Od strony zewnętrznej murów elewacje muszą być realizowane z materiałów historycznie uzasadnionych (cegła o odpowiednich wymiarach, kamień w układzie pasmowym). Niedopuszczalne są materiały imitujące.</p> <p>9) poprzedzania wszelkich prac związanych z robotami ziemnymi, ratowniczymi badaniami archeologicznymi o charakterze wykopaliskowym;</p> <p>10) Przy remontach i modernizacjach istniejących obiektów oraz zabudowie uzupełniającej dopuszcza się jedynie materiały tradycyjne, uzasadnione historycznie.</p> <p>§ 43. 1. Ustala się strefę „B” ochrony konserwatorskiej. Strefa ta obejmuje obszar podlegający rygorom w zakresie utrzymania zasadniczych elementów rozplanowania istniejącej substancji o wartościach kulturowych oraz charakteru i skali nowej zabudowy.</p> <p>2. W strefie tej obowiązują:</p> <ol style="list-style-type: none"> ochrona historycznego układu ulic, placów i parków; ochrona historycznych podziałów parcelacyjnych bloków; ochrona historycznej skali zabudowy. <p>3. W skład strefy „B” wchodzi podstrefy „B1”, w których obowiązują:</p> <ol style="list-style-type: none"> ochrona historycznego układu ulic i placów; ochrona historycznej skali zabudowy. <p>4. W strefie tej obowiązują następujące zasady zagospodarowania:</p> <ol style="list-style-type: none"> nowa zabudowa realizowana w obrębie strefy nie może przekraczać wysokości kalenic obiektów historycznych; ewentualne rozbudowy obiektów historycznych nie mogą powodować: - podwyższenia kalenicy dachu; - zmiany kierunku kalenicy dachu; - powstania asymetrii połączy dachowych; - zmiany profilu szczytu budynku; - zmiany wielkości otworów okiennych. <p>§ 44. 1. Ustala się strefę „E” ochrony ekspozycji oznaczoną graficznie na rysunku planu obejmującą obszar krajobrazu integralnie związanego z zabytkowym zamkiem, murami obronnymi i Pałacem Donów.</p> <p>2. Na terenie położonym w obrębie strefy „E” ochrony ekspozycji obowiązują następujące zasady zagospodarowania:</p> <ol style="list-style-type: none"> rewaloryzacja i pielęgnacja zespołu zieleni parkowej; wszelkie zmiany zabudowy i zagospodarowania terenów na obszarze strefy wymagają uzgodnień ze Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz z Wojewódzkim Konserwatorem Przyrody. <p>§ 45. 1. Ustala się zachowanie i ochronę konserwatorską następujących obiektów o charakterze zabytkowym oznaczonych graficznie na rysunku planu:</p> <ol style="list-style-type: none"> Zespoły zabytkowe objęte ochroną, lub postulowane do objęcia ochroną: <ol style="list-style-type: none"> zespół urbanistyczny Starego Miasta w granicach określonych strefą „A” ochrony konserwatorskiej; istniejąca zabudowa ulic: 11-Listopada, 3 Maja, Mickiewicza, Generała Jana Henryka Dąbrowskiego; zespół gazowni; osiedle przy ulicy Żeromskiego; wszystkie cmentarze łącznie z obecnie nieistniejącymi tzn. przy kościele, przy ul. Generała Jana Henryka Dąbrowskiego. Parki objęte ochroną lub postulowane do objęcia ochroną: <ol style="list-style-type: none"> park przy ul. Jagiellończyka;
--	--	---

		<p>b) park miejski przy ul. Żeromskiego;</p> <p>c) park miejski przy ul. Mickiewicza, do rewaloryzacji, połączenie z fosą miejską i jeziorem.</p> <p>3) Cmentarze objęte ochroną, lub postulowane do objęcia ochroną:</p> <p>a) cmentarz żydowski przy ul. Jagiellończyka;</p> <p>b) cmentarz wojenny przy ul. Gen. Jana Henryka Dąbrowskiego;</p> <p>c) cmentarz komunalny przy ul. Gen. Jana Henryka Dąbrowskiego; d) cmentarz ewangelicki przy ul. Gen. Jana Henryka Dąbrowskiego;</p> <p>4) Obiekty, które były przeznaczone do bezwzględnego zachowania, w opracowaniu historyczno-urbanistycznym dla miasta Morąg, a aktualnie brak jest ich w rejestrze:</p> <p>a) Obiekty i zespoły:</p> <p>b) Domy przy ul. 3 Maja nr 3, 19</p> <p>c) dom przy ul Dworcowej nr 3</p> <p>d) wieża ciśnień przy ul. Kwiatowa, przy cmentarzu komunalnym</p> <p>e) wieża ciśnień przy ul. Mazowiecka róg ul. Bema</p> <p>f) wieża ciśnień przy ul. Kwiatowa, w zespole zabudowań PKP</p> <p>g) dom przy ul. Mickiewicza 21</p> <p>h) domy przy ul. Rataja nr 4, 24, 25, 26</p> <p>i) domy przy ul. Zamkowa nr 7, 8, 11/13, magazyn 16, 18</p> <p>j) dom przy ul. ul 11-Listopada nr 5</p> <p>k) domy przy ul Wróblewskiego nr 3, 5, 7, 10</p> <p>l) domy przy Alei Wojska Polskiego nr 2, 3/5, 4/6, 7/9, 11/13, 14, 15A, 17, 23, 31, 33, 35</p> <p>m) domy przy ul. Żeromskiego nr 7A, 7B, 10, 11A, 11B, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 22, 24, 26</p> <p>2. Wykaz obiektów wpisanych do Rejestru Zabytków Nieruchomych Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2020 r. Nr 162, poz. 282 z póź zm.) – lista w MPZP.</p> <p>3. Każda zmiana sposobu zagospodarowania bezpośredniego otoczenia obiektów, o których mowa w ust. 1 wymaga uzgodnienia ze Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.</p> <p>4. Ustala się konieczność dokonywania uzgodnień konserwatorskich dla prac budowlanych polegających na przebudowie, rozbudowie lub rozbiórce obiektów wybudowanych przed 1945 r.</p>
--	--	---

5.2 Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1 Charakterystyka gminy

Ryc. 2. Położenie gminy Morąg (materiały Gminy Morąg).

Gmina miejsko-wiejska Morąg położona jest w zachodniej części województwa warmińsko – mazurskiego, w powiecie ostródzkim, na Pojezierzu Iławskim. Morąg zlokalizowany jest pomiędzy jeziorem Skiertąg od północnego wschodu a „Rozlewiskiem Morąskim” od południowego zachodu.

Gmina obejmuje powierzchnię 1 311,25 km², z czego 6,11 km² stanowi obszar miasta Morąga. Wg stanu na dzień 31.12.2019 r. gminę zamieszkiwało 24 199 osób. Ponad połowa populacji gminy zamieszkiwała miasto.

W skład obszaru wiejskiego gminy wchodzi 60 miejscowości, które tworzą 29 sołectw. W mieście Morągu w przeszłości znajdowała się siedziba powiatu morąskiego, a w latach 1975 - 1998 należał on do województwa olsztyńskiego. Obecnie miasto jako centrum administracji, kultury, handlu, i obsługi regionalnej stanowi siedzibę gminy miejsko – wiejskiej Morąg.

Miasto jest zlokalizowane:

- ✓ ok. 10 km od drogi szybkiego ruchu E7 (Gdańsk – Warszawa – Chyżne),
- ✓ ok. 26 km od Ostródy,
- ✓ ok. 46 km od Olsztyna,
- ✓ ok. 275 km od Warszawy,

- ✓ 100 km od przejścia granicznego w Bezledach,
- ✓ 81 km od przejścia granicznego w Braniewie,

Morąg posiada dogodne połączenia komunikacyjne, gdyż krzyżują się tutaj ważne szlaki komunikacyjne:

- ✓ droga wojewódzka nr 519 (Stary Dzierżoń – Małdyty - Morąg),
- ✓ droga wojewódzka nr 527 (Dzierżoń - Rychliki - Pasłek – Morąg - Łukta - Olsztyn),
- ✓ droga wojewódzka nr 528 (Orneta – Miłakowo - Morąg),
- ✓ sieć dróg powiatowych.

W Morągu funkcjonują także dogodne połączenia kolejowe PKP, autobusowe PKS, a także przewoźników prywatnych.

5.2.2 Rys historyczny gminy Morąg

Morąg (zwany dawniej: Morung, Moring, Mohrungen) to miasto zlokalizowane na terenie historycznej krainy zwanej Prusami Górnymi (z niem. Oberland). Jak podają źródła historyczne, Morąg był w średniowieczu niewielkim miastem utrzymującym się z handlu i prawdopodobnie w dużej mierze z rolnictwa.

Około 1280 r., z inicjatywy komtura elbląskiego zbudowano w Morągu zamek nad osuszonym później Jeziorem Morąskim, prawdopodobnie na miejscu dawnej pruskiej osady Morina. Zamek ten stał się z czasem siedzibą krzyżackich urzędników, tzw. wójtów, sprawujących władzę administracyjną nad okolicą. Pod zamkiem wyrosła osada rzemieślniczo-kupiecka, która około 1327 r. uzyskała prawo miejskie (chełmińskie).

Miasto zostało ulokowane w bardzo dogodnych warunkach obronnych, na wzniesieniu, na północ od zamku. Dostęp do miasta zamykały: od strony południowej - Jezioro Morąskie, od zachodu - potok zwany Młyńskim, płynący od pobliskiego jeziora Skiertąga do Jeziora Morąskiego, od północy - duży staw zwany także Młyńskim, nad którym znajdował się młyn krzyżacki. Jedynie od strony wschodniej stworzono sztuczny system obronny w postaci dwu ogromnych, wypełnionych wodą rowów, ciągnących się równoległe do murów tej części miasta.

Miasto rozplanowano bardzo regularnie w kształcie czworokąta. W jego południowo-wschodnim narożu stanął kościół parafialny p.w. świętych Piotra i Pawła, w stylu gotyckim, z wyniosłą wieżą, wzniesioną obok kościoła. Budowlę tę ukończono w 1331 r. Prawdopodobnie w XV w. zbudowano na środku kwadratowego rynku ratusz gotycki. Późniejsze pożary spowodowały renowację wieżyczki i wnętrza, jednakże zasadnicze, harmonijne zarysy tego średniowiecznego zabytku pozostały przez wieki bez zmian. Z rynku pod kątem prostym wychodziły ulice wiodące do trzech bram w okalających miasto murach obronnych. Najważniejszą rolę odgrywała arteria komunikacyjna, biegnąca od bramy wschodniej, tzw. Ostródzkiej, wzdłuż późniejszej ulicy Pomorskiej do rynku, a stamtąd ulicą Skłodowskiej do Bramy Pasłęckiej w zachodniej linii murów. Tędy bowiem prowadziła droga handlowa z Pasłęka do Ostródy i Olsztyna. Morąg otrzymał rozległe uposażenie w ziemi, wynoszące 108 włók. Podstawowym zajęciem mieszkańców było więc rolnictwo. Z rzemiosła okresowo bardzo dużą rolę odgrywało sukiennictwo. Handel utrzymywał się głównie dzięki dorocznym czterem jarmarkom. Na podstawie przywileju lokacyjnego obywatele miasta (tj. posiadacze nieruchomości) posiadali prawo warzenia piwa.

W życiu politycznym Prus, dławionym żelazną ręką krzyżacką, miasto nie odgrywało poważniejszej roli. Aktywność społeczna mieszczan morąskich wzrosła dopiero w XV w., w czasie walki o zjednoczenie Pomorza Wschodniego z Polską. W 1410 r., po bitwie grunwaldzkiej, Morąg został na krótko zajęty przez zwycięskie wojska Jagiełły. W okresie walki stanów pruskich z władzą krzyżacką Morąg w 1440 r. przystąpił do opozycyjnej organizacji stanowej - Związku Pruskiego, który w 1454 r. wypowiedział Zakonowi posłuszeństwo i poddał Prusy królowi polskiemu. Związkowcy opanowali zamek morąski przed 22 lutym 1454 r., a w początku czerwca tego roku miasto złożyło Kazimierzowi Jagiellończykowi hołd w Elblągu. Podczas wojny trzynastoletniej, która rozegrała się zaraz po tych wypadkach, Morąg wytrwale odpierał próby krzyżackiej agresji, jednak w 1461 r. został zajęty przez wojska Zakonu.

Pokój toruński z 1466 r., dzieląc dawne państwo krzyżackie, pozostawił Morąg nadal w rękach Krzyżaków. Ale odtąd nad terytoriami, którymi władał Zakon, król polski sprawował zwierzchnictwo.

Ziemię tę, od sekularyzacji Prus w 1525 r. zwane Prusami Książęcymi, stanowiły do 1657 r. lenno Polski. Po zniesieniu urzędu wójtów krzyżackich Morąg od 1525r. był siedzibą książęcego starosty, który sprawował władzę administracyjną nad okręgiem Morąga i Miłakowa. Urząd starosty morąskiego dostał się na dziesiątki lat w ręce rodziny Dohnów, czołowych reprezentantów pruskiej magnaterii, bliskich zaufanych Hohenzollernów. Dohnowie wywierali przemożny wpływ na dzieje miasta. Dzięki ich wysiłkom, po 1525 r., utwierdził się tutaj protestantyzm. Po 1561 r. Achacy Dohna zbudował w południowo-zachodniej części miasta pałac, zwany później zamczkiem Dohnów, jeden z najbardziej oryginalnych zabytków tej części regionu.

W XVII w. Morąg wraz z całym Prusami Książęcymi przeżywał okres wojen szwedzkich, które przyniosły miastu gospodarczą ruinę. Dotkliwie straty wyrządził także wielki pożar z 1697 r., który częściowo zniszczył m.in. ratusz i zameczek Dohnów. Odbudowa miasta zajęła około pięćdziesiąt lat.

Położenie Morąga na ważnych szlakach komunikacyjnych oraz bliskość polskiego zaplecza ludnościowego spowodowały znaczny napływ ludności polskiej do miasta, szczególnie od XVI w. W XVII w. Bramę Ostródzką nazywano powszechnie Bramą Polską. Przedmieście, które powstało za tą bramą wzdłuż drogi wiodącej do Ostródy i Olsztyna, otrzymało miano Polskiego Przedmieścia. Z kazalnicy morąskich dla licznych polskich wyznawców musiały być systematycznie wygłaszane kazania także w języku polskim. Jednym z kantorów, nauczycieli, kierujących chórem podczas nabożeństw polskich w Morągu, był Gotfryd Herder, ojciec wielkiego Herdera. Świadczyło to niewątpliwie o znajomości języka polskiego w rodzinie znakomitego pisarza, a być może i jego kontaktach z ludnością polską Morąga.

Kapitalizm wniósł do Morąga znaczne przeobrażenia, których tempo było jednak w porównaniu do innych miast regionu bardzo powolne. W początkach XX w. z większych zakładów przemysłowych Morąg posiadał jedynie tartak i fabrykę beczek, wykorzystujące miejscowy surowiec, drewno z okolicznych lasów. Mimo więc uzyskania dogodnych połączeń kolejowych z Bogaczewem, Olsztynem, Malborkiem, Ornetą i Miłomłynem, Morąg miał nadal charakter miasta urzędniczo-kupieckiego, nastawionego na obsługę rolniczej okolicy. Liczba mieszkańców Morąga wzrastała bardzo wolno. W 1801 r. Morąg liczył 1800 mieszkańców, w 1850 r. - 3100, w 1900 r. - 4025. W 1927 r., w którym Morąg obchodził jubileusz sześćsetnej rocznicy otrzymania praw miejskich, miasto liczyło zaledwie 5072 mieszkańców. Dopiero w ostatnich latach przed drugą wojną światową liczby te zaczęły rosnać szybciej. W 1939 r. Morąg miał 7212 mieszkańców, a wraz z wojskiem i służbą pracy - 8323.

Wzrost liczby ludności pociągał za sobą rozwój przestrzenny miasta, które wyszło poza mury epoki feudalizmu. Dawne wieże i bramy miejskie zostały zburzone (Brama Polska w 1815 r.). Mury obronne miasta po części ocalały, ponieważ wsparto o nie nowe budynki mieszkalne. Najlepiej zachowały się partie murów strony wschodniej. W 1867 r. prywatny właściciel osuszył za zgodą władz Jezioro Morąskie. W ten sposób miasto utraciło swoją naturalną ozdobę od południa, nie zyskało jednak terenów nadających się pod rozbudowę. W ocalałym północno - zachodnim skrzydle zamku krzyżackiego umieszczono szkołę i sąd powiatowy. Zameczek Dohnów po przeróbkach przystosowano na siedzibę władz powiatowych.

5.2.3 Krajobraz kulturowy oraz zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Krajobraz kulturowy to niepowtarzalne, indywidualne oblicze miejsca, którego wizerunek jest syntezą elementów przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne - zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Ochrona dziedzictwa kulturowego, które należy przekazać przyszłym pokoleniom, jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

UKŁADY PRZESTRZENNE

- Układ urbanistyczny miasta Morąg (rejestr zabytków A-535)

W 1280 r. w Krzyżacy zbudowali drewniano-ziemną strażnicę, którą od nazwy tutejszego jeziora nazwano Morungen (pruskie *marg-zatoka*). Obok strażnicy rozwinęła się osada, która w 1327 r. uzyskała prawa miejskie, a nazwę swą przyjęła od nazwy zamku.

Średniowieczne miasto usytuowane zostało na nieznacznym wzniesieniu, otoczonym z trzech stron wodami jeziora (osuszonego w 1817 r.), dostęp do niego pozostawał tylko od wschodu. Plan miasta regularny, zbliżony do kwadratu z zaokrąglonymi narożnikami. Układ bloków szachownicowy. Z czworobocznego rynku wychodzą po dwie ulice z każdego rogu. Układ ulic z zachodu na wschód, wrzecionowaty. Punktem centralnym układu jest kwadratowy rynek z ratuszem pośrodku. Usytuowany jest on przy głównych ulicach wylotowych, biegnących przez miasto do bram. W południowo-wschodnim narożniku rynku wznosi się kościół parafialny p.w. śś. Piotra i Pawła. Z miastem związany był zamek, umieszczony na wzniesieniu w południowej części miasta, a oddzielony od niego własnym systemem fortyfikacji. Miasto otaczały mury z bramami i basztami.

Ryc. 3. Układ urbanistyczny Miasta Morąg (źródło: <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>).

- Układy ruralistyczne

Najczęściej spotykany układ przestrzenny wsi na terenie gminy Morąg to wsie o układzie zbliżonym do ulicówki i wielodrożnicy. Większość to lokacje średniowieczne, kilkanaście pochodzi z okresu późniejszego. W XIX w. nastąpił wzrost liczby kolonii. Po drugiej wojnie światowej, w wyniku zmian polityczno-gospodarczych, migracji ludności oraz obecnej sytuacji ekonomicznej wsi, nastąpiły znaczne zmiany wielkości wsi. Przeważnie dotyczy to wyludnienia wsi i dekapitalizacji substancji materialnej.

ZABYTKI ARCHITEKTURY SAKRALNEJ

Architekturę sakralną na terenie Gminy Morąg reprezentuje pięć kościołów w miejscowości Chojnik, Kalnik, Morąg, Słonecznik i Strużyna. Świątynie pełnią rolę dominant architektonicznych w obrębie historycznych układów przestrzennych. Charakteryzuje je najbogatsza forma

architektoniczna. Wszystkie zabytki sakralne są w stanie bardzo dobrym i dobrym. Do obiektów sakralnych zalicza się również kaplica cmentarna na dawnym cmentarzu ewangelickim w Morągu przy ul. Dąbrowskiego z 1926 r.

- Chojnik. Kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego (rejestr zabytków nr A-921).

Kościół zbudowany w 1 poł. XVIII w., wówczas stanowił filię kościoła w Kalniku. W 1797 r. przechodził znaczniejszy remont, do którego nawiązuje data wycięta na chorągiewce wieży. Do 1945 r. kościół należał do ewangelickiej diecezji Morąg. W 1945 r. świątynię przejął, nieformalnie, kościół rzymskokatolicki i przystąpiono do zmian wnętrza świątyni w celu przystosowania do liturgii. Parafia rzymskokatolicka została erygowana w 1972 r.

Kościół usytuowany na wyniesieniu, orientowany, murowany, tynkowany. Na planie prostokąta. Składa się z masywnego jednolitego korpusu nawy (i niewyodrębnionego prezbiterium) przykrytego wysokim dachem trzyspadowym, z wieżą od zachodu na planie kwadratu, wyodrębnioną dopiero w górnej części dachu nawy, zwieńczoną ośmiopłociowym hełmem. Do nawy od wschodu przylega o połowę niższa zakrystia nakryta dwuspadowym dachem.

- Kalnik. Kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki parafialny p.w. Matki Boskiej Szkaplerznej (rejestr zabytków nr A-1056).

Kościół ewangelicki zbudowany w latach 1730-1738. W 1764 r. wzniesiono drewnianą wieżę na terenie przykościelnym, która uległa zniszczeniu w późniejszym okresie. W ręce katolickie kościół przeszedł w 1945 r. Wkrótce potem wybudowano na północny zachód od kościoła nową drewnianą dzwonicę. Parafię utworzono w 1962 r.

Kościół murowany, jednonawowy na rzucie wydłużonego prostokąta z kruchtą wejściową na planie zbliżonym do kwadratu umieszczoną na osi ściany zachodniej, z prostokątną zakrystią przylegającą na osi ściany wschodniej. Jednokondygnacyjny, podpiwniczony. Korpus kryty dachem czterospadowym, kruchta i zakrystia dwuspadowym.

- Morąg. Kościół parafialny p.w. śś. Piotra i Pawła (rejestr zabytków nr A-54).

Kościół budowany od początku XIV do pocz. XVI w. Murowany, na planie prostokąta, z prostokątnym zamkniętym trójbocznie prezbiterium, korpus trójprzedziałowy. Do prezbiterium przylega kwadratowa wieża z przylegającą do niej od wschodu poligonalną wieżyczką schodową. Od południa trapezoidalna kaplica, od północy kwadratowa kruchta. Kościół bogaty jest w unikatowe elementy wnętrza: XV-wieczne malowidła ścienne w prezbiterium, ogromny krucyfiks z końca XIV w., postaciowe rzeźbione płyty nagrobne z końca XIV w. upamiętniające dobroczyńców kościoła, małżonków Dohnów, barokowe rzeźbione ołtarze, fragmenty baptysterium oraz odrestaurowane organy, wykonane przez miejscowy warsztat Obuchów pracujących w całych Prusach.

- Morąg. Kaplica cmentarna (rejestr zabytków nr A-4588).

Zlokalizowana jest na dawnym ewangelickim cmentarzu przy ul. Dąbrowskiego. Zbudowana w 1926 r. Na planie regularnym, powstałym z zestawienia części frontowej na rzucie oktagonalnej oraz prostokątnej części tylnej. Murowana, parterowa, nakryta dachem wielospadowym.

- Słonecznik. Kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki p.w. Podwyższenia Świętego Krzyża (rejestr zabytków nr A-923).

Kościół powstał w 1735 r. wg planów Johanna Caspara Hindersina. W XVIII w. odbywały się w nim również nabożeństwa polskie. Kościół w 1945 r. przejęli katolicy. Parafię erygowana w 1962 r. Przy kościele znajduje się drewniana dzwonnica z XIX w. z dzwonem gotyckim z 2 poł. XIV w. Kościół murowany, na rzucie prostokąta z trójbocznie zamkniętym prezbiterium o tej samej szerokości co nawa, z prostokątną zakrystią w osi świątyni oraz prostokątną kruchtą przy elewacji południowej. W części zachodniej wieża. Przykryty dachem wielospadowym. Wyposażenie kościoła XVIII-wieczne: ołtarz główny, ambona, ołtarz boczny i chrzcielnica.

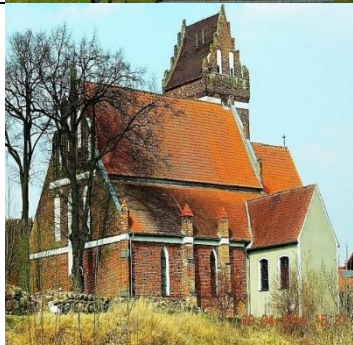
- Strużuna. Kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki p.w. Najświętszej Marii Panny Ostrobramskiej (rejestr zabytków nr A-741).

Kościół fundacji właściciela Markowa - barona von Dohna, budowany w latach 1757-1764. Murowany, na planie wydłużonego ośmioboku, orientowany, pod kościołem prawdopodobnie krypty. Od południa na osi zakrystia, od zachodu płytki ryzalit. Bryła budynku przykryta czterospadowym dachem. Wysoka wieża zwieńczona dachem namiotowym.

- Wenecja. Kaplica pw. Wniebowzięcia NMP, pierwotnie kuźnia (rejestr zabytków nr A-3844).

Kaplica murowana z cegły, na rzucie prostokąta. Bryła zwarta, jednokondygnacyjna, niepodpiwniczona, kryta dachem dwuspadowym. Elewacja frontowa poprzedzona podcieniem na trzech, zamkniętych łukiem pełnym arkadach podkreślonych szeroką, tynkowaną opaską, dźwigających owalnie zakończony szczyt w polu którego, na osi, wykonana w tynku podkowa i wyżej data „1767”.

Tabela 2. Obiekty sakralne na terenie Gminy Morąg.

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Fotografia
1.	Chojnik	Kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego	1 poł. XVIII w., 1797 r.	
2.	Kalnik	Kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki parafialny p.w. Matki Boskiej Szkaplerznej	1730-1738	
3.	Morąg	Kościół parafialny p.w. śś. Piotra i Pawła	XIV w.	

4.	Morań	Kaplica cmentarna	1926 r.	
5.	Słonecznik	Kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki p.w. Podwyższenia Świętego Krzyża	1735 r.	
6.	Strużyna	Kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki p.w. Najświętszej Marii Panny Ostrobramskiej	1757-1764	
7.	Wenecja	Kaplica pw. Wniebowzięcia NMP, pierwotnie kuźnia	1767 r.	

CMENTARZE

Na terenie gminy zidentyfikowano 31 cmentarzy (szczegółowe zestawienie przedstawia tabela nr 3). Największą grupę stanowią cmentarze ewangelickie (łącznie 29, w tym jeden obecnie pełniący funkcję cmentarza parafialnego rzymskokatolickiego - Chojnik), obecnie nieczynne. Cmentarze ewangelickie gminy Morań pochodzą głównie z XIX lub pocz. XX w. Najczęściej założone są na planie zbliżonym do prostokąta, w miejscach eksponowanych, na wzniesieniach wśród pól uprawnych, w lesie oraz w sąsiedztwie dróg. Zdążają się kwatery rodzinne/rodowe (Bożęcín, Markowo). Granicami takich kwater były najczęściej ogrodzenia metalowe, płoty z drewnianych sztachet, oraz ogrodzenia metalowo-kamienne (również betonowe). Rzadziej zaobserwować można kwaterę wydzieloną oznaczeniem ziemnym, w postaci rowu lub wału, lub np. powierzchniowego obniżenia/wyniesienia gruntu w stosunku do terenu otaczającego (prawdopodobnie z uwagi na

niepraktyczność tego rozwiązania, które mogłoby przyczynić się do procesu podmywania i destrukcji grobów). Cmentarze sytuowane w leśne i śródpolne nie były ogradzane, a jedynie otaczane wałami i rowami, niekiedy z wewnętrznymi ogrodzeniami, które miały spełniać dodatkową funkcję ochronną (m.in. zapobiegać rozkopywaniu pochówków przez zwierzęta). Niewątpliwie posiadały również wymiar symboliczny - wydzielenia sfery prywatnej w miejscu publicznym, jakim jest cmentarz. Wielkość nekropoli jest zróżnicowana, rzadko jednak przekracza 0.5 ha.

Obecnie cmentarze ewangelickie mają nieczytelny układ kompozycji jak i układ nagrobków, są mocno zakrzewione i zadrzewione, niekiedy trudno dostępne. Często niewidoczne w terenie poprzez silne zalesienie. Zachowane są szczątkowo, w postaci nielicznych nagrobków, które często są uszkodzone lub zdekompletowane. Przewagę stanowią obudowy grobowe z lastrico oraz mogiły ziemne obłożone kamieniami. Kompozycja zielona na cmentarzach również uległa zatarciu. Ważne jest aby na cmentarzach tych prowadzone były bieżące prace porządkowe w celu polepszenia ich stanu zachowania (wycięcie samosiewek drzew i krzewów, renowacja zachowanych nagrobków, oznakowanie obiektów poprzez tablice informacyjne, ogradzanie terenu).

Do najciekawszych i godnych uwagi należy cmentarz ewangelicki - rodowy w miejscowości Markowo. Założony w 1924 r. przez ród Dohnów. W swojej formie cmentarz miał nawiązywać do starożytnych budowli megalitycznych. Położony jest na wzniesieniu i składa się z kamiennego półokręgu, grobowców Friedricha Ludwiga (1873-1924) i jego syna Christopha Friedricha (1907-1934) Burgraf und Graf zu Dohna, kamiennych schodów i innych kamiennych elementów architektonicznych i użytkowych. Za cmentarzem, od strony południowej, znajduje się brzozywy krąg, w którego centrum, na ośmiobocznym postumencie wzniesiono drewniany krzyż (obecnie powalony).

Na terenie Gminy występują także cmentarz rzymskokatolicki, parafialny w Kalniku, cmentarz żydowski w oraz cmentarz wojenny z czasów II wojny światowej w Morągu.

Cmentarz żydowski jest oddalony około 1,7 km na północ od centrum miasta, znajduje się przy drodze gruntowej odchodzącej na zach. od ul. Kazimierza Jagiellończyka, na niewielkim wzniesieniu. Cmentarz zajmuje działkę na planie trapezu o powierzchni 0,17 ha. Dokładna data założenia cmentarza nie jest znana, przypuszczalnie powstał po wydaniu w 1814 r. rozporządzenia króla Prus nakazującego lokalnym społecznościom żydowskim tworzenie własnych miejsc pochówku. Cmentarz założono poza terenem zabudowanym, przy drodze do Pasłęka, w pobliżu miejsca zwanego Richtplatz. W 1954 r. Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Morągu wystąpiło z wnioskiem o zamknięcie cmentarza. Obecnie cmentarz jest bardzo zaniedbany. Na jego terenie znajduje się kilkanaście niezinventaryzowanych nagrobków w różnym stanie zachowania, w formie stel z piaskowca, z inskrypcjami w językach hebrajskim i niemieckim. Granice są czytelne dzięki zachowanemu z trzech stron muirowi pełnemu z cegły licowej, z ceglanyimi słupkami nakrytymi dwuspadowymi daszkami oraz filarowi furtki. Obręb cmentarza jest dodatkowo wyznaczony przez starodrzew klonowy. Właścicielem cmentarza jest Gmina Morąg, która wykonuje na nim okresowe prace porządkowe.

Cmentarz wojenny żołnierzy Armii Radzieckiej w Morągu został założony w listopadzie 1945 r. Posiada powierzchnię 1.680 m kw. Wszystkie 61 mogiły zbiorowe o wym. 1,8 m x 4,7 m posiadają betonowe obramowanie oraz są ponumerowane metalowymi tabliczkami od 1 do 61. Ogrodzenie cmentarza - siatkowe w ramce. Element centralny stanowi pomnik w formie betonowej kolumny. Aleja główna cmentarza oraz część mogił jest porośnięta iglastymi krzewami ozdobnymi. Na cmentarzu spoczywa ogółem 964 żołnierzy Armii Radzieckiej, z tego: 187 zidentyfikowanych i 777 niezidentyfikowanych.

Tabela 3. Cmentarze występujące na terenie gminy Morąg.

Lp.	Miejscowość	Lokalizacja	Obiekt	Nr działki	Datowanie	Rejestr zabytków
1	Bożęcín	położony na zboczu i szczycie wzniesienia, ok. 100 m na pd. od wsi, przy drodze do wsi Słoneczniki	cmentarz rodowy, nieczynny	3011	pocz. XIX w.	
2	Bogaczewo	położony za wsią, ok. 300 m w kierunku wsch., na skraju lasu, przy drodze w kierunku jeziora	cmentarz ewangelicki, nieczynny	40	2 poł. XIX w.	
3	Bramka	Na skraju pd. części wsi, przy drodze polnej	cmentarz ewangelicki, nieczynny	84	1 poł. XIX w.	

4	Chojnik	położony na pn.-zach. skraju wsi	cmentarz ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki, parafialny	37	poł. XIX w.	
5	Dobrocinek	położony na pd. od wsi, przy drodze polnej	cmentarz ewangelicki, nieczynny	195	2 poł. XIX w.	
6	Gubity	położony ok. 100 m na pd. od wsi, w pobliżu polnej drogi do Koziej Góry, na skraju skarpy	cmentarz ewangelicki, nieczynny	46	2 poł. XIX w.	
7	Gubity	we wsi, na wzniesieniu	cmentarz ewangelicki, nieczynny		2 poł. XIX w.	
8	Gulbity	ok. 400 m na pn. od wsi, nad brzegiem jeziora, na skraju jaru	cmentarz ewangelicki, nieczynny	109/2	pocz. XX w.	
9	Jurki	cmentarz położony w centrum wsi przy drodze głównej, na zboczu wzniesienia	cmentarz ewangelicki, nieczynny	179	poł. XIX w.	
10	Jurki	położony ok. 400 m na pd.-wsch. od wsi, przy szosie do Miłakowa	cmentarz ewangelicki, nieczynny	402	pocz. XX w.	
11	Kalnik	położony w pd. części wsi, przy skrzyżowaniu dróg gruntowych	cmentarz rzymskokatolicki, parafialny	152	XIX/XX w.	
12	Kamionka	położony ok. 500 m od wsi przy drodze polnej do wsi Rolnowo	cmentarz ewangelicki, nieczynny	71	2 poł. XIX w.	
13	Kretowiny	położony za wsią, ok. 150 m na wsch., na niewielkim wyniesieniu	cmentarz ewangelicki, nieczynny	655	k. XIX w.	
14	Królewo	położony ok. 1 km na pd. od wsi przy skrzyżowaniu drogi polnej z Królewa do z szosą do Morąga	cmentarz ewangelicki, nieczynny	120	2 poł. XIX w.	
15	Łączno	położony we wsch. części wsi, przy drodze Łączno-Morąg	cmentarz ewangelicki, nieczynny	43	XIX/XX w.	
16	Łączno	położony w centralnej części wsi, między zabudowaniami	cmentarz ewangelicki, nieczynny	333	XIX/XX w.	
17	Maliniak	położony w centrum wsi, na niewielkim wzniesieniu	cmentarz ewangelicki, nieczynny	27	2 poł. XIX w.	
18	Markowo	położony poza zabudowaniami wsi, w lesie	Cmentarz rodowy rodzinny Zu Dohna z linii Lauck	3045	1924-1934	A-4616 z 11.03.2015 r.
19	Morąg	położony w zach. części wsi, przy ul. Dąbrowskiego	cmentarz ewangelicki, nieczynny	145, 147/2	XIX/XX w.	
20	Morąg	położony w pn. części wsi, na zach. od ul. Jagiellończyka	cmentarz żydowski	15/13	1 poł. XIX w.	A-3264 z 9.01.1992 r.
21	Morąg	ul. Dąbrowskiego, w pobliżu cmentarza komunalnego	cmentarz żołnierzy armii radzieckiej z czasu II wojny światowej	6/2	1945 r.	
22	Nowy Dwór	położony na pd.-skraju założenia dworsko-folwarcznego, na niewielkim wzniesieniu, pomiędzy stawem a drogą dojazdową do zabudowań i szosą do Morąga	cmentarz ewangelicki, nieczynny	41	k. XIX w.	
23	Niebrzydowo Wielkie	położony po pn. stronie szosy z Morąga do Miłakowa, w odległości ok. 50 m od pojedynczych zabudowań wsi, na szczycie niewielkiego wzniesienia	cmentarz ewangelicki, nieczynny	282	1 poł. XIX w.	
24	Raj	położony ok. 200 m w kierunku pd.-wsch. za wsią, przy drodze polnej	cmentarz ewangelicki, nieczynny	32	XIX/XX w.	
25	Raj	położony w centrum wsi	cmentarz ewangelicki, nieczynny	48	1 poł. XIX w.	
26	Rolnowo	położony ok. 1 km od wsi przy drodze polnej do wsi Kamionka	cmentarz ewangelicki, nieczynny	118/2	2 poł. XIX w.	
27	Ruś	położony na pn.-wsch. skraju wsi	cmentarz ewangelicki, nieczynny	61	poł. XIX w.	
28	Strużyna	położony w centralnej części wsi, na wsch. od kościoła	cmentarz ewangelicki, nieczynny	197	XIX/XX w.	
29	Wenecja	położony w centralnej części wsi, przy drodze Wenecja-Słonecznik	cmentarz ewangelicki, nieczynny	85	XIX/XX w.	
30	Worytki	położony w polu, w pobliżu drogi pomiędzy Gulbitami i Worytami	cmentarz ewangelicki, nieczynny	154/4	pocz. XX w.	
31	Zawroty	położony po pd.-zach. stronie wsi, na skraju lasu	cmentarz ewangelicki - rodowy, nieczynny	3214/2	2 poł. XIX w.	
32	Żabi Róg	położony na wsch. wsi, przy drodze polnej do wsi Gubity	cmentarz ewangelicki, nieczynny	196	poł. XIX w.	

ARCHITEKTURA OBRONNA

- Morać. Zamek krzyżacki (rejestr zabytków nr A-112).

Warownię wzniesioną na planie trapezu posadowiono na cyplu, nad brzegiem osuszonego w 1817 r. jeziora Morańskiego, na południowo-zachód od średniowiecznego miasta. Pierwszy etap budowy zamku jako siedziby prokuratora rozpoczęty w 1280 r. polegał na wybudowaniu skrzydła południowo-wschodniego - głównego domu zamkowego oraz murów kurtynowych zamykających dziedziniec. Całość obwiedziono dodatkowym murem obronnym z kwadratową wieżą w narożniku południowym. Wjazd na zamek znajdował się w zachodnim narożniku powstałego międzymurza. Około 1331 r. nastąpiła rozbudowa zamku na siedzibę wójta krzyżackiego, która trwała do ok.

Fot. 1. Morać. Zamek krzyżacki (materiały Gminy Morać).

1380 r., kiedy warownia osiągnęła swoją ostateczną, gotycką formę. Dobudowane zostały dwa skrzydła boczne, a wschodni narożnik zewnętrznych fortyfikacji został dodatkowo wzmocniony oktagonalną wieżą obronną. W wyniku II pokoju toruńskiego zamek stał się siedzibą utraconego komturstwa elbląskiego, na czele którego w 1467 r. stanął wielki szpitalnik i komtur Henryk Reuß von Plauen. Po sekularyzacji Prus, morańska warownia została siedzibą starostwa, które powierzono Piotrowi Dohnowi - przedstawicielowi jednego najwybitniejszych rodów szlacheckich w Prusach Książęcych. W 1584 r. zrealizowano przebudowę zamku pod kierunkiem znanego budowniczego z Królewca Blausiusa Berwarta, który rozbudował skrzydło bramne. Wybito duże prostokątne okna oraz nową bramę, jednocześnie zamurując starą. Kiedy w 1595 r. Dohnowie opuścili zamek przenosząc się do nowej siedziby, warownia zaczęła podupadać. Rozbudowane skrzydło bramne stało się siedzibą sądu, inne pomieszczenia zamkowe zajęł kościół kalwiński. Około 1616 r. zawaliła się główna wieża zamkowa, a w 1815 r. w miejscu zabudowy skrzydła wschodniego wzniesiono szkołę miejską, która została rozebrana w 2001 r. Po 1945 r. mieściły się tu różne instytucje - m.in. archiwum oraz kino. W 2000 r. obiekt stał się własnością prywatną.

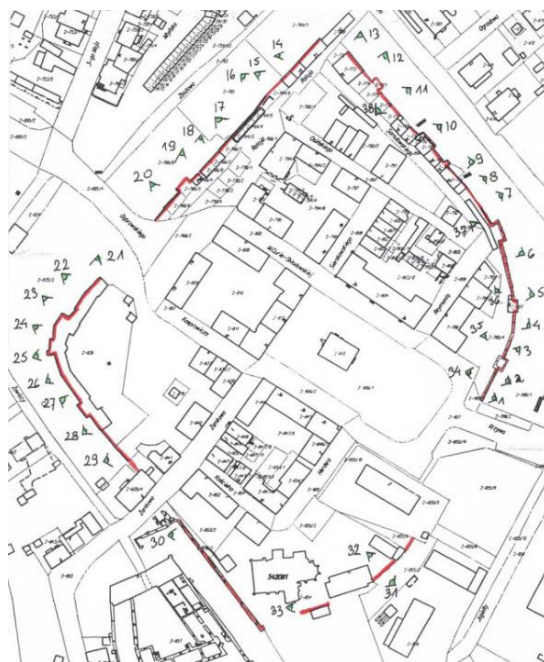
Pierwotny gotycki wygląd zamku nie jest znany. Do dziś przetrwało rozbudowane przez Blausiusa Berwarta skrzydło bramne, które stanowi wzniesiony na planie prostokąta dwukondygnacyjny, otynkowany budynek, przekryty dachem czterospadowym. W 2002 r. na stropach belkowych przyziemia i pierwszej kondygnacji odkryto renesansowe polichromie o bogatej ornamentyce roślinnej, z wizerunkami męskich i żeńskich postaci. Podczas prac remontowych prowadzonych w 2005 r. odsłonięto w zachodniej części zachowanego skrzydła zamkowego pierwotny, gotycki, ostrołukowy przelot bramny oraz znajdującą się koło niego furtę, a także towarzyszące im ostrołukowe, tynkowane blendy. Na terenie założenia prowadzone były badania archeologiczne, na podstawie których ucztytelniono kamienne fundamenty pozostałych, średniowiecznych skrzydeł budowli oraz zarys murów obronnych, które częściowo nadbudowano. Zrekonstruowano kondygnacje przyziemia dwóch wież zamkowych i ucztytelniono fosę.

Zamek w Moraću jest przykładem gotyckiej warowni krzyżackiej. Ogromną wartość stanowią renesansowe polichromie na drewnianych stropach przyziemia i piętra budynku bramnego.

- Morać. Mury obronne (rejestr zabytków nr A-536).

Po 1330 r. miasto Morać zostało opasane murami obronnymi, w których znajdowały się trzy bramy. Dwie z nich wschodnia i zachodnia ustawione były u dwóch przeciwległych wylotów głównej osi komunikacyjnej miasta stanowiącej zarazem zamknięty w murach miejskich odcinek traktu komunikacyjnego. Brama wschodnia, tzw. Ostródzka, powszechnie zwana była Polską, brama zachodnia natomiast Pasłęcką. Brama Polska była wysunięta przed mury na kształt barbakanu. Brama Pasłęcka składała się z dwóch z dwóch stojących obok siebie wież. We wschodnim kącie murów obronnych wznosiła się baszta, zwana wieżą czarownic, w której torturom poddawano kobiety

posądzone o czary. Ponadto w źródłach mowa jest jeszcze o dwóch wieżach: Miejskiej i Wodnej. Mury miejskie we wschodniej części połączone były z fortyfikacjami zamku. W 1562-71 r. na północno-zachodnim odcinku murów wzniesiony został pałac Dohnów, który opierał się o mury głównym budynkiem. W epoce feudalizmu dawne wieże i mury obronne zostały zburzone. Brama Polska w 1815 r. Mury miasta częściowo przetrwały, ponieważ wsparto o nie nowe budynki mieszkalne, najlepiej zachowały się partie murów strony wschodniej.

Ryc. 4. Morąg. Przebieg murów obronnych (źródło: karta ewidencyjna zabytku nieruchomego, Morąg, mury obronne, 2003).

ZESPOŁY REZYDENCJONALNO-FOLWARCZNE ORAZ PARKI

Integralnym elementem wiejskiego pejzażu są zespoły rezydencjonalno-folwarczne i folwarczne. Z dawnych rezydencji zachowały się: pałac w Bożęcinie wraz z parkiem, dwór w miejscowości Jurecki Młyn (ob. dom mieszkalny), pałac wraz z parkiem w miejscowości Markowo, pałac wraz z parkiem w Nowym Dworze (ob. szkoła i internat), dwór w Stabunikach oraz dwór wraz z parkiem w miejscowości Wenecja. Pochodzą one głównie z przełomu XVII i XVIII w. lub XIX i XX w. Większość wpisana jest do rejestru zabytków (z wyjątkiem dworu w Stabunikach).

Z terenu miasta Morąg do zabytków rezydencjonalnych zalicza się pałac Dohnów z XVI-XVIII w.

- Morąg. Pałac Dohnów (rejestr zabytków A-106).

Pałac wzniesiony w latach 1562-1571 przez Achacego Dohna, rozbudowany w XVII w., spalony w 1657 r. odbudowany po koniec XVII w. Podczas II wojny światowej ponownie spalony. Obecnie mieści się w nim Muzeum im. J.G. Herdera, oddział Muzeum Warmii i Mazur. Usytuowany przy północno zachodnim narożniku dawnych murów miejskich. Plan pałacu tworzy układ dwu jednotraktowych skrzydeł ustawionych względem siebie pod kątem zbliżonym do 90 stopni. Ściany południowa i zachodnia wspierają się na dawnych murach obronnych, powtarzają ich nieregularny przebieg łącznie z zarysami baszt. Budowla dwukondygnacyjna, a miejscami trójkondygnacyjna, o jednolitych, mało zdobionych elewacjach. Elementem wyróżniającym się z bryły głównej jest stożkowata wieża z blaszaną kopułą. Otoczony niewielkim parkiem.

Fot. 2. Morąg. Pałac Dohnów (materiały Gminy Morąg).

- Barteżek. Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem

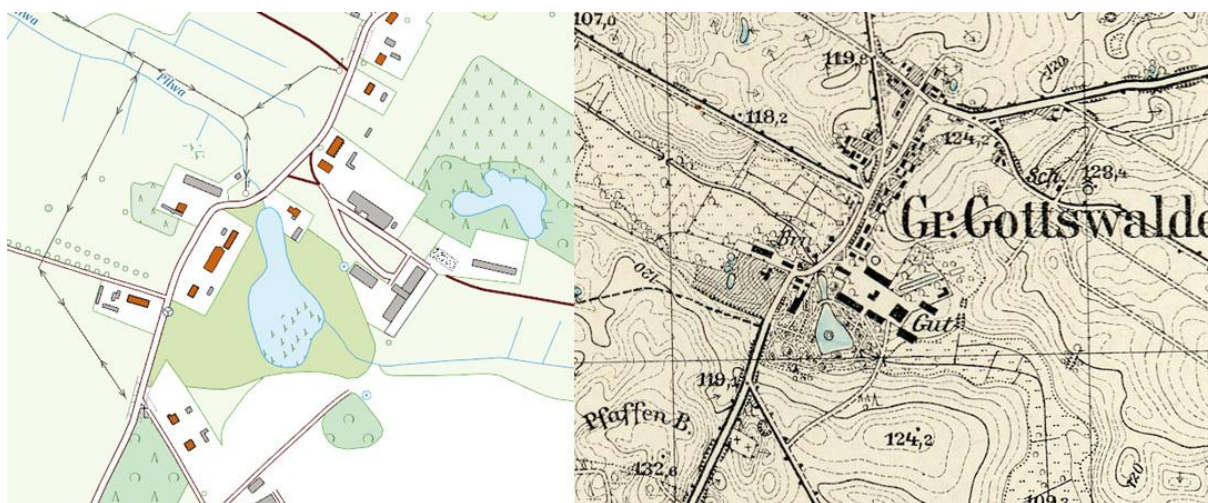
Zespół z pocz. XX w. położony ok. 300 m na zachód od szosy prowadzącej z Miłomłyna do Słonecznika. Złożony z części dworsko-parkowej i gospodarczej. W części południowo wschodniej założenia rozciąga się niewielki park krajobrazowy (rejestr zabytków nr A-1322) z zachowaną aleją wschód-zachód. Budynek dawnego dworu oraz zabudowania gospodarcze całkowicie przebudowane.

Ryc. 5. Barteżek, zespół pałacowo-folwarczny z parkiem. 1. Mapa skala 1:5000 (podkład www.geoportal.gov.pl); 2. Mapa Messtischblatt, 1944 r., skala 1:25 000, nr mapy 1985.

- Bożęcín. Zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem

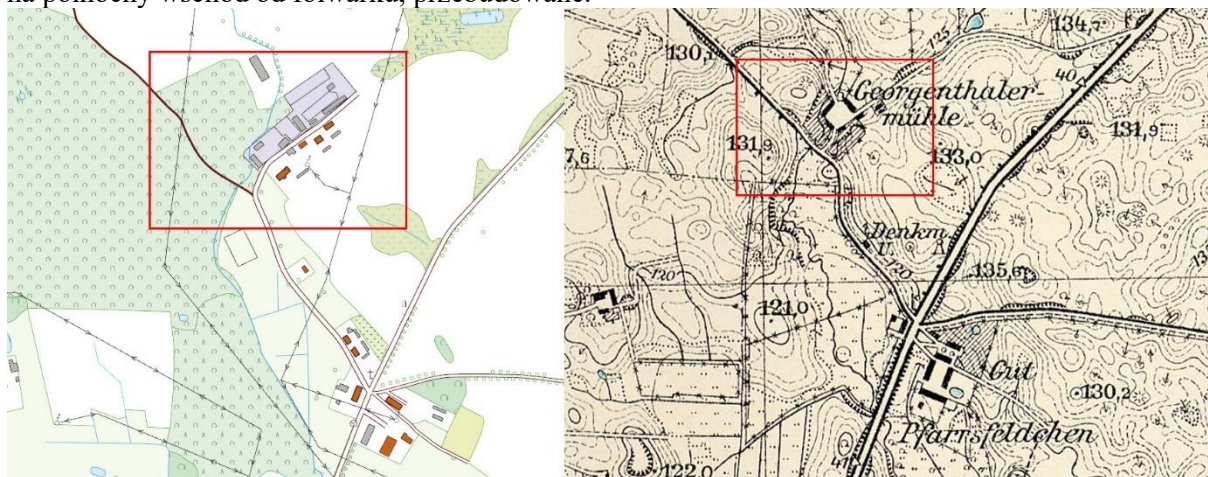
Zespół z poł. XIX w. położony na południe od wsi. Składa się z części rezydencjonalnej i folwarcznej. Część rezydencjonalna - w jej skład wchodzi pałac wraz z parkiem. Pałac (rejestr zabytków nr A-1052) wzniesiony w 1845 r. w stylu klasycystycznym, murowany, na planie wydłużonego prostokąta, od frontu ryzalit poprzedzony wysuniętym portykiem kolumnowym z tarasem. Park (rejestr zabytków nr A-1224) założony na południowy wschód od pałacu, tarasami pada do stawu stanowiącego centrum krajobrazowego założenia. Folwark zajmuje rozległy obszar na rzucie wydłużonego prostokąta. Z dawnych zabudowań zachowało się do czasów współczesnych niewiele obiektów.

Ryc. 6. Bożęcín, zespół pałacowo-folwarczny z parkiem. 1. Mapa skala 1:5000 (podkład www.geoportal.gov.pl); 2. Mapa Messtischblatt, 1930 r., skala 1:25 000, nr mapy 2185.

- Jurecki Młyn. Zespół dworski z folwarkiem

Zespół z pocz. XX w. położony przy bocznej drodze odchodzącej na północny zachód od szosy Morąg-Miłakowo. Składa się z części południowej dworsko-parkowej i północnej złożonej z folwarku i pozostałości kolonii mieszkaniowej. Pałac, obecnie dom mieszkalny (rejestr zabytków nr A-3968), wzniesiony na przełomie XIX/XX w., murowany, dwukondygnacyjny. Korpus główny na rzucie prostokąta, flankowany dwoma ryzalitami, kryty dachami dwuspadowymi. Park (zachowany fragmentarycznie) otaczał z trzech stron zespół folwarczny. Podwórze gospodarcze posiadało kształt prostokąta (niezachowane), oddzielone od pałacu boczną drogą prowadzącą na pola, większość budynków gospodarczych została rozebrana i przebudowana. Budynki kolonii mieszkalnej położono na północny wschód od folwarku, przebudowane.

Ryc. 7. Jurecki Młyn, zespół pałacowo-folwarczny z parkiem. 1. Mapa skala 1:5000 (podkład www.geoportal.gov.pl); 2. Mapa Messtischblatt, 1930 r., skala 1:25 000, nr mapy 2085.

- Markowo. Zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem

Zespół z 4 ćw. XIX w. położony na północ od Morąga pomiędzy szosami Morąg-Skowrony i Strużyna-Skowrony. Składa się z części pałacowo-parkowej i folwarcznej. Pałac (rejestr zabytków nr A-41) renesansowy, wzniesiony ok. 1560 r., przebudowany w poł. XVII w. i na pocz. XVIII w. Murowany, na planie prostokąta ze skrajnymi ryzalitami i dwoma kwadratowymi wieżami na narożnikach. Pałac otoczony jest z trzech stron parkiem, od północy, wschodu i południa. W skład kompozycji parkowej wchodziły trzy stawy (zachowane). Podwórze gospodarcze położone jest na południe od części pałacowo-parkowej na planie zbliżonym do wydłużonego prostokąta. Większa część budynków nie istnieje, bądź jest przebudowana. Do ważniejszych obiektów należy rządcówka (rejestr zabytków nr A-4225) oraz oficyna pałacowa (rejestr zabytków nr A-1042).

Ryc. 8. Markowo, zespół pałacowo-folwarczny z parkiem. 1. Mapa skala 1:5000 (podkład www.geoportal.gov.pl); 2. Mapa Messtischblatt, 1944 r., skala 1:25 000, nr mapy 1985.

- Nowy Dwór (Szymanowo). Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem

Zespół z XIX w. położony na wschód od drogi Morąg-Nowy Dwór. W jego skład wchodził dwór, obecnie szkoła (rejestr zabytków nr A-3956) z 1870 r., budynek murowany na rzucie prostokąta, dwukondygnacyjny, kryty dachem płaskim; murowanej oficyny (rejestr zabytków nr A-3953), parku krajobrazowego (rejestr zabytków nr A-1498) z aleją starych dębów. Podwórze gospodarcze znajdowało się na północ od dworu.

Ryc. 9. Nowa Wieś (Szymanowo), zespół pałacowo-folwarczny z parkiem. 1. Mapa skala 1:5000 (podkład www.geoportal.gov.pl); 2. Mapa Messtischblatt, 1930 r., skala 1:25 000, nr mapy 2085.

- Stabuniki. Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem

Zespół z 1 poł. XIX w. składa się z części rezydencjonalnej złożonej z dworu i parku. Dwór murowany, na rzucie prostokąta, jednokondygnacyjny, nakryty dachem naczółkowym. Park w typie angielskim, granice parku określają od wschodu i północy droga wiejska, od zachodu aleja lipowa. Na przedłużeniu alei w kierunku dworu rozciągają się szpalery grabowe. Podwórze gospodarcze wraz budynkami niezachowane, zlokalizowane było na południe od dworu.

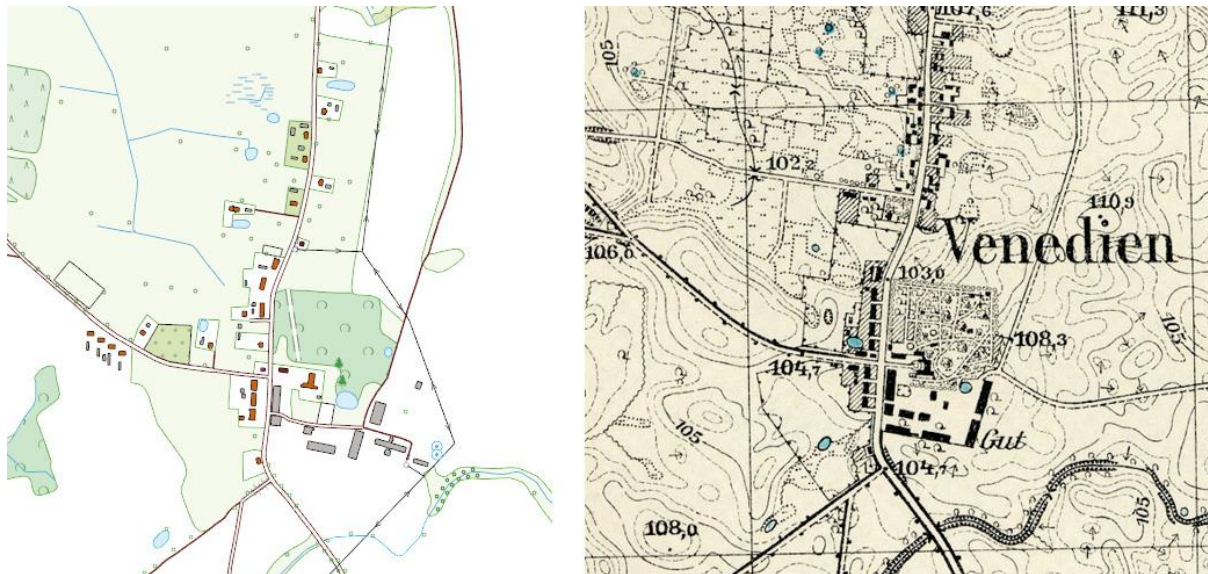

Ryc. 10. Stabuniki, zespół pałacowo-folwarczny z parkiem. 1. Mapa skala 1:5000 (podkład www.geoportal.gov.pl); 2. Mapa Messtischblatt, 1944 r., skala 1:25 000, nr mapy 1985.

- Wenecja. Zespół dworsko-folwarczny z parkiem

Zespół z II poł. XIX w. położony przy szosie Wenecja – Słonecznik. Składa się z trzech części powiązanych ze sobą kompozycyjnie. Część dworsko-parkowa zlokalizowana jest w północno

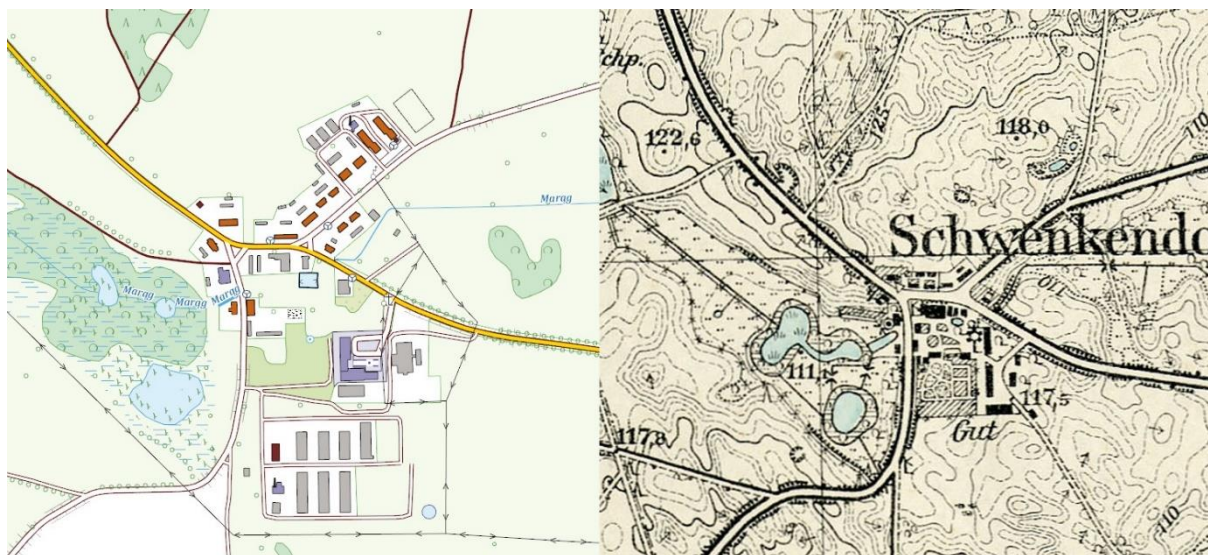
wschodniej części zespołu. Pałac (rejestr zabytków nr A-4255) w najstarszej części z XVII w. w głównym korpusie budynku, później przedłużony w kierunku północnym, murowany, na planie prostokąta, dwutraktowy z trzema skrzydłami. Na północ i wschód od pałacu rozciąga się park krajobrazowy (rejestr zabytków nr A-1014). Na południe od pałacu założone podwórze gospodarcze. Po zachodniej stronie szosy kolonia mieszkaniowa. Do ważniejszych obiektów wchodzących w skład zespołu należy dawna kuźnia, obecnie przekształcona na kaplicę (rejestr zabytków nr 3844).

Ryc. 11. Wenedcja, zespół pałacowo-folwarczny z parkiem. 1. Mapa skala 1:5000 (podkład www.geoportal.gov.pl); 2. Mapa Messtischblatt, 1930 r., skala 1:25 000, nr mapy 2185.

- Zawroty. Zespół dworsko-parkowy z folwarkiem

Zespół z końca XIX w. położony w centralnej części wsi, przy rozwidleniu dróg. Z dawnego założenia składającego się z trzech części: części dworsko-parkowej, podwórza gospodarczego i zespołu kolonii mieszkaniowej, zachował się jedynie park krajobrazowy (rejestr zabytków nr A-1272). Budynki w większości zostały rozebrane (m.in. pałac) lub przebudowane.

Ryc. 12. Zawroty, zespół pałacowo-folwarczny z parkiem. 1. Mapa skala 1:5000 (podkład www.geoportal.gov.pl); 2. Mapa Messtischblatt, 1930 r., skala 1:25 000, nr mapy 2185.

OBIEKTY UZYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ

- Morać. Ratusz gotycki (rejestr zabytków A-104)

Ratusz pochodzi z XIV w. zlokalizowany przy Placu Jana Pawła II. Od czasów średniowiecza stanowił on siedzibę Burmistrza i Rady Miejskiej. Mimo licznych przebudowań ratusz zachował swój średniowieczny charakter. Prostokątną bryłę budynku z cegły, z dwoma silnie rozczłonkowanymi szczytami, wieńczy dach z wysmukłą wieżyczką zegarową na szczycie. W połowie XIX w. nastąpiła pierwsza regotyżacja obiektu. Powstały wówczas charakterystyczne sterczyny wieńczące oba szczyty budowli. Podczas kolejnej przebudowy, mającej miejsce w latach 1900-1902 rozebrano szereg kamienic przybudowanych bezpośrednio do murów obwodowych budynku. Od 1914 r. przed ratuszem usytuowane są armaty pochodzące z czasów wojny prusko-francuskiej z lat 1870 - 1871. W chwili obecnej po kompleksowej restauracji obiektu, w ratuszu mieści się Sala Ślubów, Moraćska Izba Pamięci Historycznej, Punkt Informacji Turystycznej i Galeria Sztuki.

Fot. 3. Morać. Pałac Ratusz (materiały Gminy Morać).

- Morać. Budynek rogatki (rejestr zabytków A-3793/0)

Budynek został zbudowany w poł. XIX w. Położony w pd. części miasta, za przejazdem kolejowym. Przy ul. Żeromskiego 18. Murowany, na planie kwadratu, parterowy, nakryty dachem czterospadowym.

Fot. 4. Morać. Budynek rogatki (materiały Gminy Morać).

BUDYNKI MIESZKALNE

Układ przestrzenny miasta, ustalony w wyniku jego lokacji w 1327 r., a zamknięty po 1330 r. w obwodzie miejskich murów obronnych, uzyskał kształt zbliżony do trapezu. Przestrzeń ta została następnie podzielona szachownicowo przez krzyżujące się ulice na szereg bloków, te zaś na parcele budowlane. Bloki, które nie sąsiadują z murami miejskimi, wyróżniają się swym regularnym kształtem.

W obrębie Starego Miasta Morać zachowała się niewielka ilość domów murowanych lub szachulcowych z XVIII i XIX w. Niektóre z nich (przy ul. Samulewskiego) zbudowano na wystęпах średniowiecznych obwarowań zburzonych wraz z bramami miejskimi na początku XIX w. Duża część budynków została zniszczona podczas II wojny światowej.

Budynki mieszkalne wykonane są z cegły, przeważnie na kamiennej podmurówce, szczytem skierowane do ulicy, jedno lub dwukondygnacyjne, na planie prostokąta. Niektóre posiadają ozdobne szczyty (m.in. kamienica przy ul. 11 Listopada 5).

Na terenie gminy dominuje zabudowa złożona z budynków mieszkalnych, murowanych, sytuowanych do drogi kalenicowo, z budynkami gospodarczymi wzniesionymi wokół prostokątnego podwórza gospodarczego. Budynki mieszkalne to najczęściej obiekty wzniesione na planie prostokąta, jednokondygnacyjne lub 1,5 kondygnacji, często z użytkowym poddaszem, murowane, tynkowane lub z cegły ceramicznej, licówki. Przykryte są na ogół dachem dwuspadowym, z dachówką ceramiczną. W budynkach tynkowanych częstym detalem architektonicznym są profilowane opaski wokół otworów okiennych oraz uskokowy gzyms wieńczący lub wydzielający ściankę kolankową. Budynki gospodarcze są najczęściej murowane (z cegły ceramicznej albo licówki, lub wykończone tynkiem), ze ściankami kolankowymi i szczytami o konstrukcji drewnianej opierzonej deskami.

Tradycyjna zabudowa wsi to:

- Budownictwo mieszkalne:
 - ✓ budynki na planie prostokąta, 1,5 kondygnacyjne z ewentualnym użytkowym poddaszem, z elewacjami z czerwonej cegły ceramicznej (sporadycznie silikatowej) lub tynkowane, z dwuspadowymi dachami, kryte czerwoną dachówką. Budynki usytuowane są szerszą elewacją w stronę drogi.
 - ✓ stosunkowo licznie jest jeszcze zachowane budownictwo drewniane, domy jednokondygnacyjne, konstrukcji zrębowej.
- Zabudowa gospodarcza - poza drewnianymi stodołami, wznoszona z cegły, niekiedy z kamienia, z drewnianymi szczytami (w zależności od funkcji), niejednokrotnie tynkowana, kryta czerwoną dachówką,
- Budownictwo szkolne - budowane według wzorników, typowe dla terenu całych dawnych Prus Wschodnich.

ZABYTI PRZEMYSŁU I TRCHNIKI

- Morağ. Zespół gazowni miejskiej.

Wybudowany w latach 1902-1904. Produkcję gazu zaprzestano w 1981 r. Usytuowany w północnej części miasta w pobliżu torów kolejowych, po północnej stronie ulicy Dąbrowskiego. W skład kompleksu wchodziły budynki produkcyjne: piecownia, magazyn węgla, odsiarczarnia, budynek administracyjny i zbiornik gazu (nie istnieje).

- Morağ. Wodociągowa wieża ciśnień-komunalna (rejestr zabytków A-1952).

Zlokalizowana przy ul. Dąbrowskiego, powstała w 1908 r. Murowana, na planie koła, podzielona na trzy segmenty: podstawę, trzon i głowicę. Posiada cechy neogotyku.

- Morağ. Wodociągowa wieża ciśnień.

Zlokalizowana przy ul. Rysiej, powstała w 1935 r. Bryła o charakterze kolumny jednomodułowej, 6-kondygnacyjna, na planie kwadratu.

POMNIKI

- Morağ. Pomnik Johanna Gottfrieda Herdera

Pomnik odsłonięto w 1854 r. na terenie ogrodu plebani (w obrębie dawnego cmentarza przykościelnego), przed domem rodzinnym Herdera w Morağ, współcześnie przy ulicy noszącej jego imię. Autorem popiersia filozofa był berliński rzeźbiarz i architekt Albert Wolff (1814-1892). Fundatorem rzeźby było Towarzystwo Pomnika Herdera w Morağ. Rzeźba zaginęła po 1944 r. W 1952 r., na zlecenie proboszcza ks. Józefa Sikory, osadzono na nim pierwszą figurę Najświętszej Marii Panny, umieszczoną w szklanej osłonie. Na przełomie lat 50. i 60. XX w. wymieniono ją na większą figurę Matki Bożej, którą w 1964 r. przeniesiono na obelisk koło kościoła. W tym samym

okresie podjęto plany odbudowy pomnika Herdera i budowy Muzeum Herdera, zainicjowane przez prof. Emila Adlera z Uniwersytetu Warszawskiego. 24 września 1964 r. nastąpiło uroczyste odsłonięcie pomnika z kolejnym popiersiem Herdera, darem władz Niemieckiej Republiki Demokratycznej umieszczonym na oryginalnym cokole. Współczesny pomnik wieńczy odłamek rzeźby z 1790 r., którego autorem jest szwajcarski artysta Alexander Trippel (1744-1793).

Prosty, wysoki cokół pomnika wykonany został z czerwonego granitu i był darem króla Prus Fryderyka Wilhelma IV. Pierwotnie nie widniały na nim żadne inskrypcje. Rzeźba Herdera autorstwa Alberta Wolffa przedstawiała popiersie filozofa. Cechowała się surowym wyrazem twarzy i charakterystyczną dla epoki Odrodzenia fryzurą lub peruką. Tors artysta przedstawił w stopniu minimalnym. Początkowo na rzeźbie Wolffa widniał napis: HERDER. Popiersie wraz z cokołem umieszczono na dwustopniowym podwyższeniu, miejsce zaś ogrodzono ażurowym, neogotyckim murkiem, rozebrany w latach 30. XX w. Rzeźba ustawiona na pomniku w 1964 r. różni się wyraźnie od oryginalnej bogatą draperią osłaniającą tors. W tym samym roku na obelisku umieszczono także napis: JOHANN GOTTFRIED HERDER 25 VIII 1744 - 18 XII 1803.

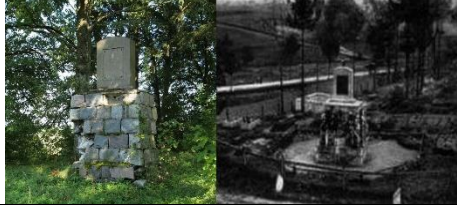

- Jurecki Młyn. Pomnik gen. Anrepa Karłowicza (rejestr zabytków nr A-74)

Pomnik wystawiony w 1852 r. rosyjskiemu generałowi Romanowi Karłowiczowi Anrep, który zginął nieopodal w czasie bitwy Napoleońskiej w 1807 r. Murowany, w formie czterościennego bloku ustawionym na czworobocznym cokole, zwieńczony płaską piramidką.

- Pomniki z I wojny światowej z terenu Gminy Morąg:

Tabela 4. Pomniki z I wojny światowej na terenie gminy Morąg.

Lp.	Miejscowość	Lokalizacja	Obiekt	Fotografia (stan obecny i archiwalny)
1	Bramka	dz. nr 145/1	Pomnik poległych w latach 1914-1918 Zachowany fragmentarycznie	
2	Chojnik		Pomnik poległych w latach 1914-1918 Nie istnieje. Zlokalizowany był na schodach przed wejściem głównym do kościoła	
3	Jurki	dz. nr 255	Pomnik poległych w latach 1914-1918	
4	Kalnik	dz. nr 598	Pomnik poległych w latach 1914-1918	
5	Królewo	dz. nr 290	Pomnik poległych w latach 1914-1918 Nie istnieje. W jego miejscu obecnie kapliczka.	

6	Łączno	dz. nr 342/4	Pomnik poległych w latach 1914-1918 Nie istnieje. W jego miejscu obecnie kapliczka	
7	Maliniak	dz. nr 9	Pomnik poległych w latach 1914-1918	
8	Morąg		Pomnik poległych w latach 1914-1918 Nie istnieje. Zlokalizowany w parku miejskim. Zlikwidowany na przełomie lat 60. i 70. XX w.	
9	Niebrzydowo Wielkie	dz. nr 241/7	Pomnik poległych w latach 1914-1918	
10	Rolnowo		Pomnik poległych w latach 1914-1918 Nie istnieje. Bliższa lokalizacja nieustalona. Prawdopodobnie znajdował się w centrum wsi, przy skrzyżowaniu dróg. W miejscu tym obecnie stoi kapliczka.	
11	Ruś	dz. nr 61 na dawnym cmentarzu ewangelickim	Pomnik poległych w latach 1914-1918	
12	Słonecznik	dz. nr 199/1	Pomnik poległych w latach 1914-1918	
13	Strużyna		Pomnik poległych w latach 1914-1918 Nie istnieje	
14	Żabi Róg	dz. nr 458/5	Pomnik poległych w latach 1914-1918. Zachowany fragmentarycznie	

5.2.4 Zabytki archeologiczne

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. Na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, prowadząc inwestycje wymagające robót ziemnych, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych, należy przeprowadzić ratownicze badania archeologiczne w zakresie uzgodnionym z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych i niekoniecznie może dokładnie odpowiadać zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, ponieważ może okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska. Niezbędne jest także określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych zawartych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków, zgodnie z ustawą o ochronie i opiece nad zabytkami.

Najstarsze ślady osadnictwa na terenie Gminy Morąg datowane są na epokę schyłkowego paleolitu i mezolitu. Na obszar pojezierzy grupy ludzkie trudniące się zbieractwem i łowiectwem dotarli wkrótce po ustąpieniu lodowca. Ludzie ci żyjący w niewielkich grupach o charakterze rodzinnym prowadzili dość ruchliwy tryb życia. Zakładali krótkotrwałe obozowiska związane z eksploatacją środowiska leśnego i wodnego. Ten typ osadnictwa przeważał, jak się wydaje, aż do początku II tysiąclecia p.n.e. Dotychczas odkryto niezbyt intensywne ślady zasiedlenia terenów gminy w starszych okresach epoki kamienia. Mimo dużego zalesienia terenu i w związku z trudnościami badawczymi odkryto dotychczas bardzo liczne ślady pobytu człowieka na tym terenie (szczególnie na południu) w starszych okresach epoki kamienia. Z badanego terenu dotychczas zarejestrowano nieliczne, ale wyraźne ślady kultur typowo rolniczych z okresu neolitu. Podobnie jak dla neolitu osadnictwo epoki brązu jest w obrębie badanego terenu także dość słabo czytelne. Nie można wykluczyć, iż część śladów osadnictwa określanych jako starożytnie może pochodzić z tego właśnie okresu. Dopiero we wczesnej epoce żelaza osadnictwo tych terenów staje się bardziej intensywne i wyraziste. Obecny stan badań wskazuje na występowanie większych skupień stanowisk wczesno-żelaznych na tym terenie. Żadne z tych stanowisk nie było badane wykopaliskowo. Dalsze odkrycia są więc zapewne tylko kwestią czasu. Kontynuacją rozwojową tej tradycji kulturowej jest osadnictwo okresu wpływów rzymskich. Ślady osadnictwa z tego okresu występują w tych samych rejonach co wczesno-żelazne i związane są z kulturą zachodniobałtyjską. Odkryte dotychczas osadnictwa rzymskie jest niezbyt intensywne, a występujące ślady są bardziej wyraziste i zdają się wskazywać na większą intensywność zachodzących wówczas procesów osadniczych. Odkrywane stanowiska z tego okresu są z reguły większe od poprzednich i bardziej bogate w materiał zabytkowy. Mimo dość słabego stanu badań nad wczesnym średniowieczem tych terenów, odkryta dotychczas liczba stanowisk z tego okresu jest dość znaczna. Ślady te związane są z osadnictwem pruskim i występują często w pobliżu istniejących obecnie miejscowości, co zdaje się potwierdzać związek przynajmniej niektórych z nich z ludnością pruską. Grody, czy też osady obronne na terenach pruskich były związane niewątpliwie z ich organizacją społeczną i stanowiły ośrodki włości, składających się z kilku osad o charakterze wiejskim, położonych wokół nich. Trudno na obecnym etapie badań określić relacje między grodem, a osadami otwartymi w obrębie włości, gdyż dotychczas nie przebadano żadnego obiektu osadniczego tak o charakterze obronnym jak i otwartym. Podobnie w sprawie obrządku pogrzebowego nie sposób wyjść poza sferę ogólnych stwierdzeń dotyczących obyczaju

pogrzebowego Prusów, gdyż dotychczas nie badano żadnego cmentarzyska wczesnośredniowiecznego z tego terenu, ani nawet nie zdołano żadnego tego typu obiektu zlokalizować. Rozwój społeczeństw plemiennych Prusów został zakłócony i przerwany ostatecznie już w XIII w., kiedy te tereny zostały opanowane, a następnie silnie przekształcone osadniczo przez Krzyżaków. W obrębie omawianego terenu zarejestrowano kilka stanowisk o własnej formie terenowej. Są to kurhany i grodziska. Grodzisk jest na terenie Gminy niewiele, w porównaniu z otaczającymi obszarami. Te, które zlokalizowano związane są prawdopodobnie z osadnictwem wczesnośredniowiecznym i stanowią ślady organizacji plemiennej Prusów, jak na przykład grodzisko w Strużynie nr 3.

Na terenie gminy Morąg znajduje się 321 stanowisk archeologicznych. Obiekty te dzielą się na dwa rodzaje, z punktu widzenia ich wartości krajobrazowych oraz sposobu realizacji ochrony:

a) obiekty posiadające własną formę krajobrazową: grodziska, gródki stożkowate i kurhany (obecnie z badanego obszaru pochodzi 21 takich obiektów);

b) obiekty płaskie – wszelkiego rodzaju stanowiska archeologiczne o strukturze przestrzennej ukrytej pod współczesną powierzchnią gruntu, nie eksponujące się w krajobrazie (obecnie z badanego obszaru pochodzi 300 takich obiektów).

Spis stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Morąg przedstawia Anek 2 na końcu opracowania.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Podstawowe formy ochrony zabytków według Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. stanowią:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
3. uznanie za pomnik historii;
4. utworzenie parku kulturowego;
5. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Gminy Morąg funkcjonują trzy z wyżej wymienionych form ochrony zabytków: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii oraz ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (s. 29-32 niniejszego opracowania).

5.3.1 Zabytki wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z *ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków, który zgodnie z przytoczoną powyżej ustawą, jako jedyny organ ochrony zabytków posiada kompetencje wpisywania zabytków do rejestru. Wpis zabytku do rejestru zabytków dokonywany jest na mocy decyzji administracyjnej, w księdze rejestru zabytków, określanej w zależności od kategorii zabytku właściwym symbolem:

- ✓ księga A – zabytki nieruchome,
- ✓ księga B – zabytki ruchome,
- ✓ księga C – zabytki archeologiczne.

Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytek nieruchomy może zostać wpisany do rejestru z urzędu lub na wniosek właściciela lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym zabytek się znajduje. Do rejestru może być wpisane

otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpisu dokonuje właściwy Wojewódzki Konserwator Zabytków wydając decyzję administracyjną.

Zabytek wpisany do rejestru, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony z rejestru. Skreślenie z rejestru następuje na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Poniższa tabela przedstawia zestawienie zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków z terenu Gminy Morąg.

Tabela 5. Zabytki nieruchome Gminy Morąg wpisane do rejestru zabytków⁴.

L.p.	Miejscowość	Ulica	Nr	Obiekt	Forma ochrony
1	Bartężek			park krajobrazowy oraz fragment alei dojazdowej	A-1322 z 02.03.1981 r.
2	Bożęcin		33	pałac	A-1052 z 31.07.1968 r.
3	Bożęcin			park	A-1224 z 9.02.1978 r.
4	Chojnik		4	dom	A-932 z 20.05.1968 r.
5	Chojnik			kościół ewangelicki, ob. parafia p.w. Przemienienia Pańskiego wraz z cmentarzem przykościelnym	A-921 z 19.05.1968 r.
6	Chojnik		21	chata	A-931 z 20.05.1968 r.
7	Chojnik		22	chata	A-922 z 19.05.1968 r.
8	Chojnik		81	chałupa	A-1054 z 31.07.1968 r.
9	Jurecki Młyn			pomnik gen. Anrepa Karłowicza wraz z otoczeniem w promieniu 50 m	A-74 z 15.04.1950 r.
10	Jurecki Młyn		6	dwór, ob. dom mieszkalny wraz z otoczeniem w postaci dz. 431/49	A-3968 z 17.03.1997 r.
11	Kalnik			kościół parafialny p.w. Matki Boskiej Szkaplerznej wraz z cmentarzem przykościelnym	A-1056 z 31.07.1968 r.
12	Kalnik		41	chałupa	A-1057 z 31.07.1968 r.
13	Kalnik		43	chałupa	A-1180 z 12.02.1971 r.
14	Kalnik		61	chałupa	A-1107 z 18.08.1968 r.
15	Markowo			pałac, zabudowania dworskich oficjalistów i park	A-41 z 11.09.1949 r.
16	Markowo			oficyna pałacowa	A-1042 z 30.07.1968 r.
17	Markowo		41	dom, d. rządówka wraz z działką nr 3127/14 (dawna dz. nr 127A/4)	A-4225 z 04.01.2002 r.
18	Markowo		dz. 3045	cmentarz członków rodzinny Zu Dohna z linii Lauck	A-4616 z 11.03.2015 r.
19	Markowo		dz. 59/2	park - cz. dz. nr 59/2 (dawna cz. dz. 9)	A-1333 z 06.10.1981 r.
20	Morąg			założenia urbanistyczne Starego Miasta	A-535 z 21.09.1960 r.
21	Morąg			Stare Miasto – jego plan i pozostałość zabudowy z okresu gotyku i baroku wraz z otaczającą je pozostałością średniowiecznych murów	A-535 z 21.07.1955 r.
22	Morąg		dz. 14	cmentarz żydowski	A-3264 z 9.01.1992 r.
23	Morąg			zamek	A-112 z 27.06.1953 r.
24	Morąg			pozostałości gotyckich murów obronnych	A-536 z 21.09.1960 r.
25	Morąg			park miejski	A-3261 z 4.01.1992 r.
26	Morąg			mury spalonego "małego zamku" (pałac Dohnów)	A-106 z 27.06.1953 r.
27				kościół par. p.w. Św. Piotra i Pawła wraz z wieżą, wyposażeniem wnętrza i fragm. muru obronnego	A-54 z 16.09.1949 r.
28	Morąg			ratusz	A-104 z 27.06.1953r.
29	Morąg	3 Maja	4	dom	A-1951 z 18.03.1987 r.
30	Morąg	3 Maja	9	dom	A-1934 z 18.03.1987 r.
31	Morąg	11 Listopada	5	dom	A-4587 z 18.03.1987 r.

⁴ Wykaz zabytków nieruchomych z terenu Gminy Morąg wpisanych do rejestru zabytków na podstawie danych Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie – stan na 29.09.2022 r. <http://www.bip.wuoz.olsztyn.pl/phocadownload/rejestr/HTML/WUOZ%20Olsztyn%20-%20Rejestr%20zabytkow%20nieruchomych.html>

32	Morąg	11 Listopada	18 (d. nr 17)	magazyn	A-1930 z 18.03.1987 r.
33	Morąg	Dąbrowskiego	11	wieża ciśnień	A-1952 z 18.03.1987 r.
34	Morąg	Dąbrowskiego	dz. 145	kaplica cmentarna	A-4588 z 18.03.1987 r.
35	Morąg	Kwiatowa	1	dom	A-1953 z 18.03.1987 r.
36	Morąg	Osińskiego	1	dom	A-1927 z 19.03.1987 r.
37	Morąg	Osińskiego	2	dom (założenie urbanistyczne)	A-535 z 21.09.1960 r.
38	Morąg	Osińskiego	8	dom	A-1530 z 18.03.1987 r.
39	Morąg	Osińskiego	9	dom	A-1936 z 18.03.1987 r.
40	Morąg	Osińskiego	10	dom	A-1935 z 18.03.1987 r.
41	Morąg	Osińskiego	16	dom (założenie urbanistyczne)	A-535 z 21.09.1960 r.
42	Morąg	Rataja	22	dom	A-535 z 21.09.1960 r.
43	Morąg	Rataja	23	dom	A-535 z 21.09.1960 r.
44	Morąg	Reymonta	2	dom	A-535 z 21.09.1960 r.
45	Morąg	Reymonta	3	dom	A-535 z 21.09.1960 r.
46	Morąg	Reymonta	4	dom	A-535 z 21.09.1960 r.
47	Morąg	Reymonta	6	dom	A-1018 z 20.08.1968 r.
48	Morąg	Samulowskiego	10	dom	A-3794/0 z 18.03.1987 r.
49	Morąg	Samulowskiego	11	dom	A-535 z 21.09.1960 r.
50	Morąg	Samulowskiego	12	dom	A-535 z 21.09.1960 r.
51	Morąg	Samulowskiego	14	dom	A-535 z 21.09.1960 r.
52	Morąg	Sierakowskiego	1	dom	A-535 z 21.09.1960 r.
53	Morąg	Sierakowskiego	2	dom	A-535 z 21.09.1960 r.
54	Morąg	Sierakowskiego	3	dom	A-535 z 21.09.1960 r.
55	Morąg	Skłodowskiej-Curie	9	dom	A-535 z 21.09.1960 r.
56	Morąg	Wiśniowa	3	dom	A-535 z 21.09.1960 r.
57	Morąg	Zamkowa	6	dom	A-1113 z 21.08.1968 r.
58	Morąg	Zamkowa	12	dom	A-535 z 21.09.1960 r.
59	Morąg	Zamkowa	13	dom	A-535 z 21.09.1960 r.
60	Morąg	Zamkowa	14	dom	A-535 z 21.09.1960 r.
61	Morąg	Żeromskiego	18	budynek roгатki	A-3793/0 z 18.03.1987 r.
62	Nowy Dwór (Szymanowo)		1A	oficyna, ob. dom mieszkalny	A-3953 z 11.02.1997 r.
63	Nowy Dwór (Szymanowo)		1	pałac, ob. szkoła i internat	A-3956 z 11.02.1997 r.
64	Nowy Dwór (Szymanowo)			park krajobrazowy	A-1498 z 14.12.1983 r.
65	Ruś		5	dom	A-1108 z 20.08.1968 r.
66	Słonecznik			dzwonnica	A-924 z 19.05.1968 r.
67	Słonecznik			kościół ewangelicki, ob. rzym.- kat. par. p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego	A-923 z 19.05.1968 r.
68	Słonecznik			chałupa	A-33 z 03.09.1949 r.
69	Słonecznik		81	chałupa	A-35 z 03.09.1949 r.
70	Słonecznik		109	chałupa	A-1101 z 17.08.1968 r.

71	Strużyna			kościół parafialny p.w. Matki Bożej Miłosierdzia (NMP Ostrobramskiej) wraz z cmentarzem przykościelnym	A-741 z 16.01.1968 r.
72	Szymanowo			park krajobrazowy	A-1498 z 05.12.1983 r.
73	Wenecja			kuźnia, ob. kaplica wniebowzięcia NMP	A-3844 z 11.10.1995 r.
74	Wenecja			dwór i park dz. nr 10/9 (dawny nr 10/8)	A-4255 z 20.05.2003 r.
75	Wenecja			park	A-1014 z 18.06.1968 r.
76	Zawroty			park	A-1272 z 29.12.1978 r.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Na mocy art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków stanowią wyposażenie świątyń. Informacje na ich temat dostępne są w siedzibie WUOZ w Olsztynie w księdze inwentarzowej.

Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Poniższa tabela przedstawia zestawienie zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków z terenu Gminy Morąg.

Tabela 6. Stanowiska archeologiczne Gminy Morąg wpisane do rejestru zabytków⁵.

Lp.	Miejscowość	Funkcja i chronologia stanowiska	Rejestr zabytków
1	Kruszewnia	Grodzisko - wczesna epoka żelaza	C-137 z 18.10.1989 r.
2	Morąg	Nawarstwienia kulturowe Starego Miasta wraz z zamkiem	C-159 z 2.07.1992 r.
3	Strużyna	Grodzisko, cyplowe, wieloczołowe – wczesne średniowiecze	C-198 z 28.12.1995 r.
4	Wenecja	gródek strażniczy - średniowiecze	C-039 z 14.11.1968 r.
5	Wenecja	gródek strażniczy - wczesne średniowiecze	C-043 z 18.11.1968 r.

5.3.2 Pomnik historii

Kanał Elbląski (jez. Barteżek oraz fragment linii brzegu jez. Ruda Woda)

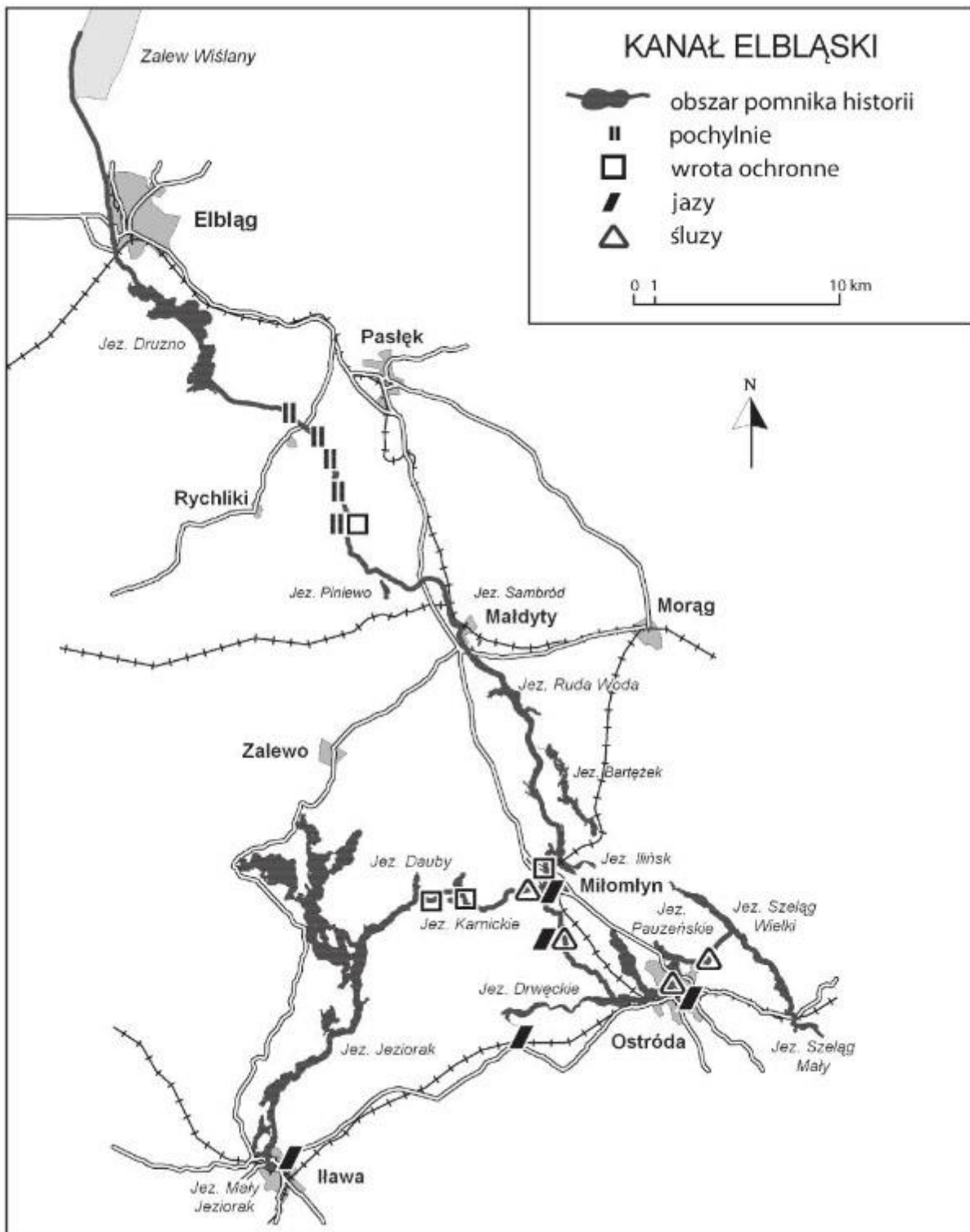
Kanał Elbląski został uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polski z dnia 14 stycznia 2011 r. Jest on XIX-wiecznym arcydziełem budownictwa wodnego, unikatowym obiektem techniki o bardzo dobrze zachowanej i wciąż użytkowanej historycznej strukturze.

Jest jednym z dwóch istniejących na świecie zabytkowych kanałów, w których zastosowano oryginalne rozwiązanie konstrukcyjne - system pochylni z tzw. suchym grzbietem służących do przemieszczania jednostek pływających pomiędzy odcinkami znajdującymi się na różnych wysokościach (drugi obiekt - amerykański Kanał Morris jest jednakże w przeciwieństwie do Elbląskiego od 1922 roku nieczynny). Jako napęd dla koła wodnego, za pomocą którego przeciągane są statki po pochylniach, pruski inżynier Georg Jacob Steenke wykorzystał zrzut wody - tanią w eksploatacji, niestosowaną nigdzie indziej metodę.

⁵ Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu Gminy Morąg wpisanych do rejestru zabytków na podstawie danych Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie – stan na 29.09.2022 r.

<http://www.bip.wuoz.olsztyn.pl/phocadownload/rejestr/HTML/WUOZ%20Olsztyn%20-%20Rejestr%20zabytkow%20nieruchomych.html>

Układ drogi wodnej, wraz ze wszystkimi urządzeniami hydrotechnicznymi i towarzyszącą infrastrukturą, pozostał do dziś niezmienny. Funkcjonalna integralność Kanału Elbląskiego w połączeniu z naturalnymi walorami przyrodniczymi pojezierzy, przez które prowadzi, tworzą niezwykle atrakcyjną turystyczne, techniczno-krajobrazową całość.

Ryc. 13. Mapa „Kanału Elbląskiego” (Załącznik do rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 stycznia 2011 r.).

5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Gminy mają dbać między innymi o „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie”, a także zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków
3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Informacje o zabytkach nieruchomych, które powinna zawierać karta adresowa, określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019, poz. 1886).

Na podstawie art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Morąg sporządzona została w 2018 r. i na bieżąco jest aktualizowana⁶. W ewidencji znajduje się 119 zabytków nieruchomych oraz 321 stanowisk archeologicznych.

Spis zabytków nieruchomych i archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków Gminy Morąg przedstawiają Aneksy 1 i 2 na końcu opracowania.

5.5 Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie Gminy Morąg działa:

Oddział Muzeum Warmii i Mazur - Muzeum im. J.G. Herdera w Morągu. Stanowi on jeden z siedmiu oddziałów Muzeum Warmii i Mazur, mieści się w dawnym pałacu Dohnów. Znajduje się tu ekspozycja o patronie Muzeum (Johannie G. Herderze - najznakomitszym mieszkańcu Morąga) oraz wystawy sztuki i rzemiosła artystycznego. W czterech pomieszczeniach barokowego pałacu urządzono ekspozycje o charakterze wnętrz mieszkalnych: komnatę barokową z przełomu XVIII i XIX w., salonik biedermeierowski z lat 1815 - 1850, gabinet w typie II empire z lat 1852 -1870 oraz salonik secesyjny z przełomu XIX i XX w. Każdego roku w sierpniu organizowany jest festyn historyczny popularyzujący placówkę i postać wybitnego filozofa.

Morąska Izba Pamięci Historycznej. Mieści się w piwnicach morąskiego zabytkowego ratusza. Posiada ekspozycje dawnych fotografii i przedmiotów przedstawiających lokalną tradycję i kulturę. Gmina we współpracy z Morąskim Bractwem Historycznym MAWRIN organizuje działalność Izby. Ponadto w piwnicach znajdują się stałe ekspozycje zawierające informacje historyczne, źródła kartograficzne, dokumenty i liczne fotografie przedstawiające historię Morąga i okolic wpisaną w dzieje Prus Wschodnich.

⁶ Zarządzenie nr 846/18 Burmistrza Morąga z dnia 1 października 2018 r. w sprawie aktualizacji Gminnej Ewidencji Zabytków zatwierdzonej zarządzeniem Nr 776/18 Burmistrza Morąga z dnia 1 czerwca 2018 r. obejmującej obszar gminy Morąg tj. Miasta Morąga i terenów wiejskich.

5.6 Dziedzictwo niematerialne

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, który jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawnie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu wspomnianej wyżej Konwencji obejmuje:

- ✓ tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,
- ✓ spektakle i widowiska,
- ✓ zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- ✓ wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
- ✓ umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Przykładem dziedzictwa niematerialnego Gminy Morąg jest sam jej herb. Przedstawia on stojącego pielgrzyma w czarnej szacie na złotym polu, stojącego boso na ziemi. W prawej ręce niesie czerwony kij z butlą wody a w lewej muszlę pielgrzyma - symbol pielgrzymujących do Santiago de Compostela.

Na pieczęci z 1446 r., którą przedstawiciele miasta użyli do zatwierdzenia przystąpienia Morąga do Związku Pruskiego, herb przedstawiał młodego mężczyznę z maczugą (lub flaszą pielgrzymią) w lewej ręce i kamieniem (kulą lub muszlą pielgrzyma) w prawej ręce. Barwy miasta były niebieskie (tunika młodzieńca) i złote (tło). Od XVI w. miasto używało herbu przedstawiającego postać Murzyna w fartuchu, z kijem na plecach, na tle gwiaździstego nieba. Taka interpretacja herbu wynikała z przypadkowej zbieżności nazwy miasta ze słowem Mohr, znaczącym w języku niemieckim "Murzyn". W tym czasie prawdziwa geneza herbu była zapomniana. Pierwotny herb przywrócono w 1887 r. W tym czasie sporna była kwestia, kogo przedstawia postać w herbie: pogańskiego Prusa, średniowiecznego pielgrzyma, czy też może św. Jakuba Młodsze.

Czarna barwa szaty pielgrzymiej jest symbolem stateczności, powagi i pokory a także wyrzeczenia światowego blichtru. Herb powstał w XIV w. z inicjatywy szpitalnika Zakonu Krzyżackiego, komtura elbląskiego i przedstawia pielgrzyma. W zakonie krzyżackim tradycja pielgrzymia była żywa, co widać także w symbolice heraldycznej miast okolicznych.

Pątnicy pielgrzymujący do Ziemi Świętej, do grobu Jakuba w Composteli, wracając zabierali ze sobą na pamiątkę pielgrzymki, muszlę przegrzebka, która była znakiem i dowodem odbycia pielgrzymki tak oczywistym, iż wkrótce stała się symbolem pielgrzymek w ogóle. Muszle tych małży znajdowano w osadach rzecznych w Gdańsku. W wachlarzowatym kształcie muszli niektórzy badacze dopatrują pięciu dróg do sanktuarium w Compostelli. Zielona murawa symbolizuje kraj, miejsce. Tykwa i laska są atrybutami pielgrzyma.

Znamiona dziedzictwa niematerialnego nosi także hejnał Morąga skomponowany przez Marka Sewena z Warszawy. Został ustanowiony w czerwcu 2004 r. Jest odtwarzany z wieży zabytkowego ratusza na morąskim rynku codziennie o godzinie 12.00. Zarówno mieszkańcy, jak i turyści mogą zatrzymać się w południe na Starym Mieście w Morągu i wysłuchać hejnału granego na trąbce, odtwarzanego czterokrotnie „na cztery strony świata”.

Na terenie miasta Morąg ponadto funkcjonują ośrodki kulturalne takie jak:

Morąski Dom Kultury. Jest to samorządowa instytucja kultury prowadząca wielokierunkową działalność rozwijającą i zaspokajającą potrzeby kulturalne mieszkańców oraz upowszechniającą i promującą w zakresie kultury lokalnej w kraju i za granicą. Do jej podstawowych zadań należą m.in.:

- ✓ organizowanie różnorodnych form edukacji kulturalnej,
- ✓ organizowanie spektakli, koncertów, festiwali, wystaw, imprez artystycznych, rozrywkowych oraz turystycznych,

- ✓ koordynowanie działań na terenie miasta w zakresie organizacji imprez kulturalnych,
- ✓ stwarzanie warunków dla amatorskich ruchów artystycznych, kół, klubów zainteresowań, sekcji, zespołów,
- ✓ prowadzenie działalności instruktażowo - metodycznej.

W ramach MDK działają sekcje oraz koła zainteresowań, są to m.in.: koło plastyczne, koło teatralno - ruchowe, aerobik, gimnastyka artystyczna, koło szachowe i warcabowe, koło literackie, koło modelarskie, Chór Seniora "Morążanki", Koło Rencistów i Emerytów. Funkcjonuje także Kino "Narie".

Miejska Biblioteka Publiczna im. K.I. Gałczyńskiego. Placówka sprawuje nadzór nad bibliotekami publicznymi na terenie miasta i gminy Morąg, sieć biblioteczną MBP stanowi pięć filii bibliotecznych zlokalizowanych na terenie gminy. Placówka prowadzi współpracę z lokalnymi instytucjami i organizacjami pozarządowymi w zakresie rozwoju kultury i twórczości lokalnych artystów.

Na terenie Gminy działają również organizacje pozarządowe, takie jak:

- ✓ Grupa Rekonstrukcji Historycznych „SALLA”,
- ✓ Morąskie Bractwo Historyczne Mawrin,
- ✓ Stowarzyszenie Miłośników Wsi Warmińsko-Mazurskiej
- ✓ Stowarzyszenie Na Rzecz Rozwoju Wsi Królewo „Królewiaczy”,
- ✓ Stowarzyszenie Rozwoju Wsi „Dolina Stawów”,
- ✓ Stowarzyszenie Na Rzecz Rozwoju Wsi Zawroty,
- ✓ Koło Gospodyń Wiejskich w Jurkach.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Analiza SWOT jest jednym z podstawowych narzędzi diagnostycznych. Określa ona cztery ważne elementy oceny: mocne i słabe strony, czyli pozytywne i negatywne warunki wewnętrzne oraz szanse i zagrożenia, czyli pozytywne i negatywne warunki zewnętrzne. Niniejsza analiza jest podstawą do określenia celów i kierunków działania Gminy Morąg w zakresie ochrony zabytków.

Tabela 7. Analiza SWOT Gminy Morąg.

MOCNE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • Potencjał kulturowy, związany z nagromadzeniem zabytków, bogatą historią oraz atrakcjami kulturalnymi. • Wysokie walory historyczne, artystyczne i kulturowe. • Bliskość miasta Elbląg. • Obecność wielu wartościowych obiektów i zespołów obiektów wpisanych do rejestru zabytków. • Zachowanie w bardzo dobrym stanie obiektów o dużej wartości kulturowej: sakralnych wraz z cmentarzami i zielenią komponowaną. • Występowanie na obszarze gminy kilkunastu zespołów dworsko-parkowych i folwarcznych. • Atrakcyjne położenie przyrodniczo - krajobrazowe i klimatyczne stwarzające bardzo dobre warunki do rozwoju turystyki, ekoturystyki, agroturystyki i rekreacji: Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk „Uroczysko Markowo”, Obszary Chronionego Krajobrazu: Obszar Chronionego Krajobrazu Rzeki Wąskiej, Narięński Obszar Chronionego Krajobrazu, Obszar Chronionego Krajobrazu Kanału Elbląskiego, Obszar Chronionego Krajobrazu Lasów Taborskich oraz trzy użytki ekologiczne: Użytek Ekologiczny „Rozlewisko Morąskie”, Użytek Ekologiczny „Gorzeń Mały” i Użytek Ekologiczny „Gorzeń Duży”. • Istniejące możliwości pozyskania środków finansowych na wykonanie prac restauratorskich, konserwatorskich z różnych źródeł; • Brak uciążliwego i zagrażającego środowisku przemysłu; • Duża ilość stanowisk archeologicznych, które świadczą o długiej i ciekawej historii miasta

i gminy.

- Szlaki turystyczne, m.in. Miejski Szlak Turystyczny, szlaki rowerowe.
- Duża część gminy posiada uchwalone miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.
- Gminny portal mapowy <https://sip.gison.pl/morag>.
- Działający Morąski Dom Kultury.
- Działające organizacje pozarządowe.

SŁABE STRONY

- Brak wystarczających środków finansowych potrzebnych do prowadzenia prac konserwatorskich przy zabytkach.
- Znaczna utrata tkanki zabytkowej.
- Zły stan niektórych zabytków.
- Zły stan większości nieczynnych cmentarzy ewangelickich.
- Brak środków przeznaczonych na badania naukowe zabytków.
- Mała skala działań promocyjnych i edukacyjnych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.
- Niska świadomość mieszkańców walorów własnej tradycyjnej architektury lokalnej, mogącej stanowić potencjał turystyczny.

SZANSE

- Uwzględnianie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w programach, strategiach i planach rozwoju.
- Ochrona, rewaloryzacja i rozwój turystyki kulturowej w oparciu o cenne obiekty zabytkowe.
- Moda na folklor - podniesienie atrakcyjności obszaru poprzez kreowanie produktów i imprez o charakterze kulturowym.
- Edukacja regionalna mieszkańców.
- Wykorzystanie obiektów zabytkowych na cele komercyjne.
- Wypracowanie form współpracy jednostek działających na rzecz ochrony zabytków - organów rządowych, samorządowych i organizacji społecznych.
- Możliwość włączania się w krajowe, wojewódzkie programy promocji.
- Opracowanie „produktu turystycznego” gminy.
- Kontynuacja współpracy z lokalnymi samorządami w ramach Kędzierzyńsko-Kozielskiego Subregionalnego Obszaru Funkcjonalnego.
- Zwiększenie świadomości mieszkańców w zakresie ważności znaczenia ochrony i opieki nad zabytkami i wartości dziedzictwa kulturowego.
- Zwiększanie środków budżetu na prace remontowo-konserwatorskie obiektów i terenów zabytkowych.
- Lepsze pozyskiwanie i wykorzystanie funduszy UE, państwowych, resortowych na prace remontowo-konserwatorskie.
- Wzrost świadomości mieszkańców gminy w zakresie poprawy estetyki otoczenia i właściwego użytkowania obiektów zabytkowych.
- Popularyzowanie dobrych wzorców zagospodarowania i poszanowania obiektów zabytkowych.
- Przestrzeganie zapisów miejscowych planów zagospodarowania w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.
- Szeroka promocja walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego Gminy.
- Wykorzystanie nowoczesnych narzędzi komunikacji (Internet, bazy informacji turystycznej) dla popularyzacji walorów przyrodniczych, krajobrazowych i zasobów dziedzictwa kulturowego Gminy.
- Przeznaczanie środków z budżetu Gminy i pozyskiwanie dotacji na konserwację zabytków.
- Tworzenie nowych miejsc pracy w oparciu o walory środowiska kulturowego np. rozwój agroturystyki, tradycyjnej turystyki weekendowej.
- Wydawanie publikacji w formie broszur, ulotek, folderów, stron internetowych, filmów związanych z dziedzictwem kulturowym gminy.

ZAGROŻENIA

- Niska świadomość społeczna w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym także zabytków archeologicznych.
- Rosnące koszty renowacji i konserwacji obiektów zabytkowych.
- Wysokie koszty zachowania odrestaurowanych zabytków.
- Postępująca modernizacja wsi, prowadzona bez poszanowania zabytkowej substancji.
- Brak profesjonalnej i ciągłej informacji o zabytkach oraz dostatecznego oznakowania zabytków.
- Negatywne nastawienie części właścicieli i użytkowników do ochrony zabytków, postrzeganej nie jako szansa zachowania wspólnego dziedzictwa, a źródło represji i ograniczeń.
- Niedostatek środków publicznych na rewitalizację.
- Zwiększenie zadań zleconych gminom bez odpowiedniego wsparcia finansowego.
- Skomplikowane i długotrwałe procedury ubiegania się o środki z UE.
- Niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru.

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Celem niniejszego programu, opracowanego w oparciu o Gminną Ewidencję Zabytków, jest stworzenie wieloletniej strategii ochrony zabytków znajdujących się na terenie Gminy Morąg. Misją gminy, w kontekście zachowania i ochrony jej dziedzictwa kulturowego jest: **"świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego, poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych, a także racjonalne wykorzystanie istniejących zasobów dla rozwoju społeczno-gospodarczego gminy"**.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Za podstawowe cele programu opieki nad zabytkami należy przyjąć te wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami, a więc:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej i konsekwentne oraz planowe realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami jako potwierdzenie uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy.
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wykreowanie wizerunku gminy poprzez: podejmowanie działań sprzyjających wytworzeniu lokalnej tożsamości mieszkańców, wspieranie aktywności mieszkańców mającej na celu poszanowanie dziedzictwa kulturowego, edukację w zakresie miejscowego dziedzictwa kulturowego.
- wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków.
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

W poprzednim *Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Morąg na lata 2019-2022* wyznaczono zadania i kierunki działań:

I. Działania w zakresie odnowy zabytków:

- pozyskiwanie środków zewnętrznych na odnowę zabytków będących własnością gminy Morąg;
- informowanie innych właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków;
- sprawowanie opieki nad dawnymi cmentarzami cywilnymi poprzez usuwanie roślinności zielonej oraz samosiewek drzew, oznakowanie obiektów, upowszechnianie wiedzy na ich temat wśród mieszkańców gminy, zwłaszcza dzieci i młodzieży szkolnej. Zwracanie szczególnej uwagi na obowiązek otaczania opieką miejsc grzebalnych, niezależnie od pochodzenia i wyznania osób tam spoczywających.

II. Określenie zasad udostępniania zabytków w celach turystycznych:

- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych zasad udostępniania w celach turystycznych;
- oznakowanie obiektów udostępnianych w celach turystycznych;
- opracowanie tablic informacyjnych umieszczonych na zewnątrz obiektów, zawierających podstawowe dane historyczne o obiekcie;
- upowszechniania wśród mieszkańców prowadzących działalność turystyczną i agroturystyczną zasad włączania obiektów historycznych do oferty turystycznej regionu oraz przygotowywania obiektów zabytkowych na cele turystyczne.

III. Edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego:

- włączenie tematyki ochrony dóbr kultury do zajęć szkolnych w jednostkach prowadzonych przez gminę;
- publikacja materiałów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w prasie lokalnej, w materiałach promocyjnych oraz na stronie internetowej gminy.

Niektóre z nich mają charakter długofalowy, przez co nie było możliwości zrealizowania ich w okresie obowiązywania programu. W związku z tym planuje się ich wykonanie w kolejnym okresie.

Zadania, które udało się zrealizować, związane z ochroną dziedzictwa kulturowego:

- 2019 r.:
 - ✓ Przystąpiono do sporządzenia MPZP w części obrębu geodezyjnego: Jędrychówko oraz Raj, gmina Morąg- uchwała Nr VII/110/19 Rady Miejskiej w Morągu z dnia 31 maja 2019 r.
 - ✓ Prowadzono procedurę sporządzenia zmiany Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Morąg obszar miasta i tereny wiejskie, w zakresie obszaru miasta – uchwała Nr XLII/652/18 Rady Miejskiej w Morągu z dnia 18.05.2018 r.
 - ✓ Prowadzono procedurę sporządzenia zmiany MPZP obszaru miasta Morąg- uchwała Nr XLII/653/18 Rady Miejskiej w Morągu z dnia 18.05.2018 r.
 - ✓ Prowadzono procedurę sporządzenia zmiany MPZP terenu w obrębach geodezyjnych Bramka i Żabi Róg w gminie Morąg- uchwała nr XLIII/675/18 rady Miejskiej w Morągu z dnia 28.06.2018 r.
 - ✓ Współpraca Gminy z innymi społecznościami Samorządowymi.
 - ✓ W 2019 r. odbył się m.in. „VII Bieg Uliczny Szlakiem Morąskich Zabytków”.
- 2020 r.:
 - ✓ Współpraca Gminy z innymi społecznościami Samorządowymi.
 - ✓ W Miejskiej Bibliotece Publicznej w Morągu oraz w jej wiejskich filiach bibliotecznych były zorganizowane 252 imprezy kulturalno-edukacyjno-rozrywkowe.
- 2021 r.:
 - ✓ Współpraca Gminy z innymi społecznościami Samorządowymi.

7.1 Priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami

Poniżej przedstawiono priorytety, kierunki działań i zadania Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Morąg na lata 2023 - 2026.

PRIORYTET 1	
OCHRONA I REWALORYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
Kierunki działań:	Zadania:
1.1. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	<p>1.1.1. Monitoring stanu zachowania zabytków będących własnością Gminy:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ przegląd stanu technicznego obiektów, ✓ wyznaczenie obiektów, dla których niezbędny jest remont/konserwacja, ✓ opracowanie planu remontów. <p>1.1.2. Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich zabytków stanowiących własność gminy, w miarę posiadanych do dyspozycji środków finansowych w budżecie oraz pozyskanych ze źródeł zewnętrznych.</p> <p>1.1.3. Współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.</p> <p>1.1.4. Wspomaganie działań rewaloryzacyjnych i rewitalizacyjnych zdegradowanych cennych obiektów i obszarów o znaczeniu historycznym.</p> <p>1.1.5. Intensyfikacja starań o uzyskanie zewnętrznych środków finansowania.</p> <p>1.1.6. Egzekwowanie zapisów określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. W przypadku uchwalania nowych miejscowych planów zagospodarowania niezbędne jest uwzględnianie postulatów ochrony dziedzictwa kulturowego.</p> <p>1.1.7. Sprawowanie opieki nad zabytkowymi cmentarzami na terenie Gminy (szczególnie tych w złym i bardzo złym stanie), poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ prace pielęgnacyjne i porządkujące, ✓ usuwanie roślinności zielnej oraz samosiewek drzew, ✓ oznakowanie obiektów, ✓ renowację zabytkowych nagrobków, ✓ zaznaczenie cmentarzy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ✓ upowszechnianie wiedzy na ich temat wśród mieszkańców gminy, ✓ zwracanie szczególnej uwagi na obowiązek otaczania opieką miejsc grzebalnych, niezależnie od pochodzenia i wyznania osób tam spoczywających. <p>1.1.8. Dbłość o zachowanie linii zabudowy, dążenie do utrzymania układu przestrzennego wsi (skali zabudowy, układu budynków), wyeksponowanie istotniejszych budynków użyteczności publicznej (szkoły, remizy, gospody, itp.) i charakterystycznych dla miejscowości.</p> <p>1.1.9. Ochrona stanowisk archeologicznych:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ wskazanie lokalizacji w dokumentach planowania przestrzennego, ✓ prowadzenie wszelkich działań inwestycyjnych po przeprowadzeniu nadzoru archeologicznego lub badań wykopaliskowych, ✓ zachowanie w przestrzeni wyodrębnionej formy stanowisk archeologicznych naziemnych z własną formą krajobrazową.
1.2. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego	<p>1.2.1. Wszystkie zabytki rejestrowe oraz ewidencyjne należy umieszczać w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.</p> <p>1.2.2. Wszystkie prace ingerujące w substancję zabytkową powinny być zaopiniowane przez właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (zabytki ewidencyjne) lub powinny uzyskać decyzję na prace (zabytek rejestrowy),</p> <p>1.2.3. Prace przy zabytkach rejestrowych powinny być wykonywane pod</p>

	nadzorem konserwatorskim.
PRIORYTET 2: KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO I JEGO OCHRONA	
Kierunki działań:	Zadania:
2.1. Ochrona krajobrazu kulturowego i poprawa ład przestrzennego	<p>2.1.1. Egzekwowanie zapisów określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ w przypadku uchwalania nowych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego niezbędne jest uwzględnianie postulatów ochrony dziedzictwa kulturowego. <p>2.1.3. Zadania dla Gminnej Ewidencji Zabytków:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ aktualizacja i weryfikacja istniejącego zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków, ✓ systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną, ✓ udostępnianie opracowanych kart adresowych do celów projektowych i badawczych dla służb i podmiotów opracowujących wszelkie plany zagospodarowania przestrzennego czy inne programy: np. rewitalizacyjne, opieki nad zabytkami, ✓ sporządzenie sprawozdania z realizacji założeń Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami (zgodnie z art. 87 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).
PRIORYTET 3: PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I PIELEGNACJA TOŻSAMOŚCI REGIONALNEJ	
Kierunki działań:	Zadania:
3.1. Edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym	<p>3.1.1. Udostępnianie informacji o zabytkach i działaniach promocyjnych na stronie internetowej Urzędu Gminy.</p> <p>3.1.2. Współorganizowanie wszelkiego rodzaju wystaw poświęconych historii oraz ochronie obiektów zabytkowych gminy.</p> <p>3.1.3. Organizowanie konkursów artystycznych poruszających tematykę zabytków.</p> <p>3.1.4. Informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwości pozyskiwania środków na odnowę zabytków wpisanych do rejestru zabytków.</p> <p>3.1.5. Promocja obiektów zabytkowych podczas uroczystości na terenie Gminy.</p> <p>3.1.6. Wspieranie działalności organizacji pozarządowych związanych z historią i kulturą, bibliotek oraz innych instytucji kultury.</p> <p>3.1.7. Organizacja spotkań, mających na celu upowszechnienie wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa kulturowego.</p> <p>3.1.8. Organizacja wydarzeń kulturalnych zwiększających wrażliwość na historię i tradycję regionu.</p> <p>3.1.9. Udział Gminy a także lokalnych społeczności w Europejskich Dniach Dziedzictwa.</p> <p>3.1.10. Edukacja mieszkańców, począwszy od poziomu przedszkolnego i szkoły podstawowej, nauka historii na przykładzie zachowanych zabytków - promowanie działań związanych z ochroną zabytków w szkołach, włączanie zagadnień ochrony dziedzictwa kulturowego do programów nauczania.</p> <p>3.1.11. Tworzenie i promowanie szlaków turystycznych, ścieżek rowerowych przebiegających w pobliżu obiektów zabytkowych.</p>

3.2. Promocja dziedzictwa kulturowego gminy służąca kreacji produktów turystyki kulturowej	3.2.1. Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego Gminy. 3.2.2. Promocja i rozwój istniejących szlaków turystycznych. 3.2.3. Stworzenie interaktywnej mapy dziedzictwa kulturowego. 3.2.4. Opracowanie produktu turystycznego Gminy. 3.2.5. Aktywna współpraca z regionalnymi mediami w celu promocji zabytków i upowszechnienia działań związanych z opieką nad zabytkami.
---	---

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podmiotem odpowiedzialnym za realizację Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Morąg jest Burmistrz Morąga. Do osiągnięcia celu i efektywnego wykonywania zadań w nim określonych służą pomocą następujące instrumenty:

- instrumenty prawne - wynikające z przepisów prawnych (ustaw i przepisów wykonawczych), uchwał Rady Miasta, np. dotyczących zmian miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych (np. wojewódzkiego konserwatora zabytków czy uchwalenie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie przy zabytkach);
- instrumenty finansowe - dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe lub ulgi podatkowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych, korzystanie z funduszy europejskich;
- instrumenty kontrolne - aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków, monitoring stanu zachowania dziedzictwa kulturowego oraz monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego, sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji *Programu* oraz aktualizacja *Programu* związana z ustawowym 4-letnim okresem obowiązywania, dostosowania go do zmieniających się zapisów prawnych oraz możliwości finansowania;
- instrumenty koordynacji - realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami pozarządowymi, kościołami i związkami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- instrumenty społeczne - działania edukacyjne, promocyjne, współdziałanie z organizacjami pozarządowymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami, kulturą, turystyką, współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków (powoływanie nowych).

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Proces osiągania celów wytyczonych w Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Morąg będzie monitorowany poprzez analizę stopnia jej realizacji. Analiza ta będzie dokonywana każdorazowo przez Burmistrza Gminy Morąg, zgodnie z ustaleniami art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Z realizacji programu wójt sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia się Radzie Gminy. Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca: wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami oraz efektywność ich wykonania.

Ocena poziomu realizacji Programu winna uwzględniać m.in.:

- bieżący monitoring Gminnej Ewidencji Zabytków uwzględniający informacje o stanie zachowania obiektów, zmianach lokalizacyjnych, zmianach stosunków własnościowych,
- ocenę zaawansowania prac związanych z rewitalizacją obiektów zabytkowych,
- ocenę prac związanych z opracowaniem aktów prawa miejscowego dla terenów o wysokich wartościach kulturowych,
- ocenę aktywności kulturalnej lokalnej społeczności, w tym ocena przedsięwzięć folklorystycznych i zainteresowań tradycyjnym rękodziełem,
- ocenę aktywności placówek kulturalnych,
- ocenę wykorzystania i funkcjonowania szlaków turystycznych oraz towarzyszącej im infrastruktury,
- ocenę realizacji programu edukacji i promocji zabytków, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technik informatycznych,
- ocenę rozwoju bazy agroturystycznej,
- ocenę kontaktów z właścicielami obiektów w zakresie działań zmierzających do rewitalizacji obiektów zabytkowych.

Po przyjęciu przez Radę Miasta treści Programu w drodze uchwały należy udostępnić dokument do publicznej wiadomości na gminnej stronie internetowej. Program należy sukcesywnie analizować oraz uzupełniać, uwzględniając zmieniające się uwarunkowania prawne, kulturowe i społeczne.

Realizowanie założeń Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Morąg będzie wymagało współpracy nie tylko osób odpowiedzialnych za wdrożenie działań wynikających z celów tego dokumentu, ale także aktywizacji właścicieli, użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, grup społecznego działania, środowisk naukowych itp.

Mając na uwadze dobro ogółu należy dołożyć starań, aby wytyczone cele zostały realizowane. Gmina i podległe jej jednostki zobowiązują się prowadzić działalność informacyjną i popularyzatorską w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Należy jednak stwierdzić, iż ważne jest, aby gminy również z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków w rozdziale 92120 - Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Jest to o tyle istotne, iż duża część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego we współfinansowanych przez nie projektach. Regularne zabezpieczanie środków z budżetu gminy pozwoli na podjęcie powolnych, ale systematycznych kroków w kierunku ratowania kolejnych obiektów dziedzictwa kulturowego.

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

Źródła krajowe:

- ✓ dotacje Ministra Kultury oraz programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- ✓ promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,

- ✓ dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- ✓ dotacje wojewódzkie,
- ✓ dotacje powiatowe,
- ✓ dotacje gminne,
- ✓ inne źródła.

Źródła zagraniczne:

- ✓ źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych (Wojewódzki Regionalny Program Operacyjny),
- ✓ Program Rozwoju Obszarów Wiejskich,
- ✓ Program Infrastruktura i Środowisko
- ✓ źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Fundusz EOG.

Wskazane powyżej możliwości wsparcia finansowego mają charakter informacyjny. W celu znalezienia dokładnych szczegółów oraz odpowiedniej formy dofinansowania na określone zadania należy dotrzeć do dokumentów programowych oraz kryteriów przyznawania dotacji, ponieważ co roku mogą one ulegać zmianom.

ANEKS 1. WYKAZ OBIEKTÓW NIERUCHOMYCH W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW Z TERNU GMINY MORĄG

L.P.	MIJSCOWOŚĆ	ULICA	NR	OBIEKT	CZAS POWSTANIA	FORMY OCHRONY
1	BARTEŻEK			park krajobrazowy oraz fragm. alei dojazdowej	XIX w.	A-1322 z 2.03.1981 r.
2	BOŻĘCIN		33	pałac	1845 r.	A-1052 z 31.07.1968 r.
3	BOŻĘCIN			park	XIX w.	A-1224 z 9.02.1978 r.
4	BOŻĘCIN		dz. 31	cmentarz rodowy (nieczynny)	XIX / XX w.	
5	BOGACZEWO		42	budynek mieszkalny	4 ćw. XIX w.	
6	BOGACZEWO		dz. 40	cmentarz (nieczynny)	XIX / XX w.	
7	BRAMKA		dz. 37	kuźnia	pocz. XX w.	
8	BRAMKA		dz. 84	cmentarz (nieczynny)	XIX / XX w.	
9	CHOJNIK		4	dom	2 ćw. XIX w.	A-932 z 20.05.1968 r.
10	CHOJNIK		5	chata	3 ćw. XIX w.	
11	CHOJNIK		6	chata	3 ćw. XIX w.	
12	CHOJNIK		20	chata	3 ćw. XIX w.	
13	CHOJNIK			kościół ewangelicki, ob. Parafia p.w. Przemienienia Pańskiego wraz cmentarzem przykościelnym	1 poł. XVIII w. 1797 r.	A-921 z 19.05.1968 r.
14	CHOJNIK		dz. 37	cmentarz parafialny	XIX / XX w.	
15	CHOJNIK		21	chata	3 ćw. XIX w.	A-931 z 20.05.1968 r.
16	CHOJNIK		22	chata	3 ćw. XIX w.	A-922 z 19.05.1968 r.
17	CHOJNIK		40	chata	3 ćw. XIX w.	
18	CHOJNIK		79	chata	3 ćw. XIX w.	
19	CHOJNIK		81	chałupa	k. XIX w.	A-1054 z 31.07.1968 r.
20	CHOJNIK		82	chata	3 ćw. XIX w.	
21	CHOJNIK		85,86	chata	3 ćw. XIX w.	
22	CHOJNIK		93	chata	3 ćw. XIX w.	
23	CHOJNIK		97	chata	3 ćw. XIX w.	
24	DOBROCINEK		dz. 195	cmentarz (nieczynny)	XIX / XX w.	
25	GUBITY		dz. 46	cmentarz (nieczynny)	XIX / XX w.	
26	JURECKI MŁYN			pomnik gen. Anrepa Karłowicza wraz z otoczeniem w promieniu 50 m	1852 r.	A-74 z 15.04.1950 r.
27	JURECKI MŁYN		6	dwór, ob. dom mieszkalny wraz z otoczeniem w postaci dz. 431/49	XIX / XX w.	A-3968 z 17.03.1997 r.
28	JURKI		dz. 179	cmentarz (nieczynny)	XIX / XX w.	
29	JURKI		dz. 402	cmentarz (nieczynny)	XIX / XX w.	
30	KAMIONKA		dz. 71	cmentarz (nieczynny)	XIX / XX w.	
31	KALNIK			dzwonnica	k. XVIII w.	
32	KALNIK			kościół parafialny p. w. Matki Boskiej Szkaplerznej wraz z cmentarzem przykościelnym	1730- 1738 r.	A-1056 z 31.07.1968 r.
33	KALNIK		dz. 152	cmentarz parafialny	XIX / XX w.	
34	KALNIK		22	chata	2 poł. XIX w.	
35	KALNIK		29	dom	pocz. XX w.	

36	KALNIK		41	chałupa	XIX w.	A-1057 z 31.07.1968 r.
37	KALNIK		43	chałupa	XIX w.	A-1180 z 12.02.1971 r.
38	KALNIK		61	chałupa	pocz. XX w.	A-1107 z 18.08.1968 r.
39	KRÓLEWO		dz. 120	cmentarz (nieczynny)	XIX / XX w.	
40	KUDYPY		1	willa	1915- 1920 r.	
41	KUDYPY		7	dom	XX w.	
42	NOWY DWÓR		dz. 41	cmentarz (nieczynny)	XIX / XX w.	
43	NIEBRZYDOWO WIELKIE		dz. 282	cmentarz (nieczynny)	XIX / XX w.	
44	ŁĄCZNO		dz. 43	cmentarz (nieczynny)	XIX / XX w.	
45	ŁĄCZNO		dz. 333	cmentarz (nieczynny)	XIX / XX w.	
46	MARKOWO			brama	k. XVIII w.	
47	MARKOWO			pałac, zabudowania dworskich oficjalistów i park	XVII / XVIII w.	A-41 z 11.09.1949 r.
48	MARKOWO			wieża	1 poł. XIX w	
49	MARKOWO		41	dom d. rządówka wraz z działką nr 3127/14 (dawny dz. nr 127A/4)	XVIII / XIX w.	A-1042 z 30.07.1968 r.
50	MARKOWO		dz. 3045	cmentarz rodzinny Zu Dohna z linii Lauck	lata 1924 - 1934	A-4616 z 11.03.2015 r.
51	MARKOWO		dz. 59/2	park - cz. dz. nr 59/2 (dawna cz. dz. 9)	XVIII w.	A-1333 z 06.10.1981 r.
52	MORĄG			założenia urbanistyczne Starego Miasta	XIV w.	A-535 z 21.09.1960 r.
53	MORĄG		dz. 14	cmentarz żydowski	XIX w.	A-3264 z 9.01.1992 r.
54	MORĄG			mury obronne	po 1330 r.	A-536 z 21.09.1960 r.
55	MORĄG			park miejski	XX w.	A-3261 z 4.01.1992 r.
56	MORĄG	Osińskiego	1	dom	XIX w.	A-1927 z 19.03.1987 r.
57	MORĄG			mury spalonego "małego zamku" (pałac Dohnów)	XVI- XVIII w.	A-106 z 27.06.1953 r.
58	MORĄG	3 Maja	4	kamienica	1 ćw. XX w.	A-1951 z 18.03.1987 r.
59	MORĄG	3 Maja	9	kamienica	k. XIX w.	A-1934 z 18.03.1987 r.
60	MORĄG	Dąbrowskiego	23	zespół gazowni miejskiej	1902- 1904 r.	
61	MORĄG	Dąbrowskiego	11	wieża ciśnień	1908 r.	A-1952 z 18.03.1987 r.
62	MORĄG	Dąbrowskiego	dz. 145	kaplica cmentarna	1926 r.	A-4588 z 18.03.1987 r.
63	MORĄG	Herdera	1	kościół par. p.w. Św. Piotra i Pawła wraz z wieżą, wyposażeniem wnętrza i fragm. muru obronnego	XIV w.	A-54 z 16.09.1949 r.
64	MORĄG	Kwiatowa	1	kamienica	1910 r.	A-1953 z 18.03.1987 r.
65	MORĄG	11 Listopada	5	dom	XX w.	A-4587 z 18.03.1987 r.
66	MORĄG	11 Listopada	18 (dawny nr 17)	magazyn	2 ćw. XIX w.	A-1930 z 18.03.1987 r.
67	MORĄG	Osińskiego	8	dom	XIX w.	A-1530 z 18.03.1987 r.
68	MORĄG	Osińskiego	9	dom	XIX w.	A-1936 z 18.03.1987 r.
69	MORĄG	Osińskiego	10	dom	XIX w.	A-1935 z 18.03.1987 r.
70	MORĄG	Piłsudskiego	dz. 147/2	cmentarz (nieczynny)	XIX / XX w	
71	MORĄG	Plac Jana Pawła II	1	ratusz	XV w., k. XVIII w.	A-104 z 27.06.1953r.

72	MORAĞ	Rataja	21	dom	pocz. XX w.	A-535 z 21.09.1960 r.
73	MORAĞ	Rataja	22	dom	k. XIX w.	A-535 z 21.09.1960 r.
74	MORAĞ	Reymonta	6	dom	4 ćw. XVIII w.	A-1018 z 20.08.1968 r.
75	MORAĞ	Bema	14	wodociągowa wieża ciśień- komunalna	1935 r.	
76	MORAĞ	Samulowskiego	10	dom	2 ćw. XIX w.	A-3794/0 z 18.03.1987 r.
77	MORAĞ	Samulowskiego	11	dom	2 ćw. XIX w.	A-535 z 21.09.1960 r.
78	MORAĞ	Samulowskiego	12	dom	2 ćw. XIX w.	A-535 z 21.09.1960 r.
79	MORAĞ	Samulowskiego	14	dom	2 ćw. XIX w.	A-535 z 21.09.1960 r.
80	MORAĞ	Sierakowskiego	1	dom	k. XIX w.	A-535 z 21.09.1960 r.
81	MORAĞ	Sierakowskiego	3	dom	k. XIX w.	A-535 z 21.09.1960 r.
82	MORAĞ	Skłodowskiej- Curie	9	dom	pocz. XX w.	A-535 z 21.09.1960 r.
83	MORAĞ	Zamkowa	11	zamek	1280 r., 1321- 1325 r.	A-112 z 27.06.1953 r.
84	MORAĞ	Zamkowa	6	dom	XIX w.	A-1113 z 21.08.1968 r.
85	MORAĞ	Żeromskiego	18	budynek rogatki	poł. XIX w.	A-3793/0 z 18.03.1987 r.
86	NOWY DWÓR		dz.21	park	k. XIX w.	A-1229 z 14.02.1978 r.
87	NOWY DWÓR (Szymanowo)		1	oficyna, ob. dom mieszkalny	1970 r.	A-3953 z 11.02.1997 r.
88	NOWY DWÓR (Szymanowo)		2	pałac, ob. szkoła i internat	ok. 1870 r.	A-3956 z 11.02.1997 r.
89	NOWY DWÓR (Szymanowo)			park krajobrazowy	k. XIX w.	A-1498 z 14.12.1983 r.
90	RUŚ		5	dom	XIX / XX w.	A-1108 z 20.08.1968 r.
91	RUŚ		dz. 61	cmentarz (nieczynny)	XIX / XX w	
92	SŁONECZNIK			dzwonnica	2 poł. XIX w.	A-924 z 19.05.1968 r.
93	SŁONECZNIK			kościół ewangelicki, ob. rzym.- kat. par. p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego	1735 r.	A-923 z 19.05.1968 r.
94	SŁONECZNIK		25	szkoła, ob. sklep i bud. mieszkalny	XIX / XX w.	
95	SŁONECZNIK		36	dom	k. XIX w.	
96	SŁONECZNIK		51	chata	k. XIX w.	
97	SŁONECZNIK		81	chałupa (budynek odnowiony)	XX wiek	A-35 z 3.09.1949 r.
98	SŁONECZNIK		109	chałupa	XIX w.	A-1101 z 17.08.1968 r.
99	STABUNIKI			dwór	1 poł. XIX w.	
100	STRUŻYNA		49	remiza	pocz. XX w.	
101	STRUŻYNA			kościół parafialny p.w. Matki Bożej Miłosierdzia (NMP Ostrobramskiej) wraz z cmentarzem przykościelnym	1757- 1764 r.	A-741 z 16.01.1968 r.
102	STRUŻYNA		dz. 197	cmentarz (nieczynny)	XIX / XX w	
103	ROLNOWO		dz. 118/2	cmentarz (nieczynny)	XIX / XX w	
104	WENECJA		dz. 85	cmentarz (nieczynny)	XIX / XX w	

105	WENECJA		2,3,4	czworaki w zespole folwarcznym	pocz. XX w.	
106	WENECJA			brama	pocz. XX w.	
107	WENECJA		15	szkoła	XX w.	
108	WENECJA			kuźnia, ob. Kaplica rzymsko- katolicka	1767 r.	A-3844 z 11.10.1995 r.
109	WENECJA			dwór i park dz. nr 10/9 (dawny nr 10/8)	XVII / XVIII w.	A-4255 z 20.05.2003 r.
110	WENECJA			park	XIX w.	A-1014 z 18.06.1968 r.
111	WENECJA			obora w zespole folwarcznym	1875 r.	
112	ZAWROTY			gorzelnia	XX w.	
113	ZAWROTY			park	XX w.	A-1272 z 29.12.1978 r.
114	ŻABI RÓG		dz. 196	cmentarz (nieczynny)	XIX / XX w	
115	ŻABI RÓG		26	dom	XX w.	
116	ŻABI RÓG		34	dom	XX w.	
117	ŻABI RÓG		42	szkoła	XX w.	
118	RAJ		dz. 32	cmentarz (nieczynny)	XIX / XX w	
119	RAJ		dz. 48	cmentarz (nieczynny)	XIX / XX w	

ANEKS 2. WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW Z TERNU GMINY MORĄG

Lp.	Miejscowość	Nr obszaru AZP	Nr stanowiska w miejscowości	Nr stanowiska na obszarze	Funkcja stanowiska	Chronologia	Rejestr
1	Kalnik	19-55	1	4	śląd osadniczy	średniowiecze - XV w.	
2	Kalnik	19-55	2	6	śląd osadniczy śląd osadniczy	nowożytność - XVI w. nowożytność - XVIII w.	
3	Kalnik	19-55	3	7	śląd osadniczy śląd osadniczy	średniowiecze nowożytność - XVII w.	
4	Kalnik	19-55	4	8	śląd osadniczy	nowożytność - XVII w.	
5	Kalnik	19-55	5	9	śląd osadniczy śląd osadniczy śląd osadniczy	średniowiecze nowożytność - XVI w. nowożytność - XVII w.	
6	Kalnik	19-55	6	10	śląd osadniczy	nowożytność - XVI w.	
7	Kalnik	19-55	7	11	śląd osadniczy śląd osadniczy	średniowiecze nowożytność - XVII w.	
8	Kalnik	19-55	8	12	śląd osadniczy	nowożytność - XVII w.	
9	Kalnik	19-55	9	18	śląd osadniczy śląd osadniczy	średniowiecze - XIV w. nowożytność - XVII w.	
10	Kalnik	19-55	10	19	śląd osadniczy	nowożytność XVII w.	
11	Kalnik	19-55	11	20	śląd osadniczy śląd osadniczy śląd osadniczy	średniowiecze - XV w. nowożytność - XVI w. nowożytność - XVIII w.	
12	Kalnik	19-55	12	21	śląd osadniczy śląd osadniczy	średniowiecze - XV w. nowożytność - XVII w.	
13	Kalnik	19-55	13	22	śląd osadniczy, śląd osadniczy	nowożytność - XVI w. nowożytność - XVII w.	
14	Kalnik	19-55	14	23	śląd osadniczy	nowożytność - XVI w.	
15	Kalnik	19-55	15	24	śląd osadniczy	średniowiecze - XV w.	
16	Kalnik	19-55	16	25	śląd osadniczy	nowożytność - XVII w.	
17	Kalnik	19-55	17	26	śląd osadniczy	nowożytność - XVI w.	
18	Kalnik	19-55	18	27	śląd osadniczy	średniowiecze - XV w.	
19	Kalnik	19-55	19	28	śląd osadniczy śląd osadniczy śląd osadniczy	wczesne średniowiecze - XII w. średniowiecze - XV w. nowożytność - XVI w.	
20	Kalnik	19-55	20	29	śląd osadniczy	nowożytność - XVII w.	
21	Kalnik	19-55	21	30	śląd osadniczy	nowożytność - XVI w.	
22	Kalnik	19-55	22	31	śląd osadniczy	młodsza epoka kamienna	
23	Markowo	19-56	1	1	śląd osadniczy	nowożytność	
24	Złotna	19-56	12	2	śląd osadniczy	nowożytność	
25	Markowo	19-56	3	3	śląd osadniczy	nowożytność	

26	Złotna	19-56	1	4	grodzisko	brak datowania
27	Złotna	19-56	2	5	śląd osadniczy	późne średniowiecze
28	Złotna	19-56	3	6	osada	okres nowożytny
29	Złotna	19-56	4	7	osada	okres nowożytny
30	Niebrzydowo Wielkie	19-56	17	8	śląd osadniczy śląd osadniczy	wczesna epoka żelaza wczesne średniowiecze
31	Złotna	19-56	5	9	śląd osadniczy śląd osadniczy	późne średniowiecze nowożytność
32	Markowo	19-56	4	10	śląd osadniczy osada	późne średniowiecze okres nowożytność
33	Markowo	19-56	5	11	śląd osadniczy	okres nowożytny
34	Markowo	19-56	6	12	śląd osadniczy	starożytność - XVI w.
35	Markowo	19-56	7	13	śląd osadniczy	nowożytność -XVI w.
36	Markowo	19-56	8	14	śląd osadniczy	nowożytność
37	Markowo	19-56	9	15	śląd osadniczy	późne średniowiecze
38	Markowo	19-56	10	16	śląd osadniczy	nowożytność - XVI w.
39	Strużyna	19-56	1	17	śląd osadniczy	okres nowożytny
40	Markowo	19-56	11	18	śląd osadniczy	nowożytność - XVI w.
41	Złotna	19-56	6	19	śląd osadniczy	nowożytność - XVIII w.
42	Markowo	19-56	12	20	śląd osadniczy	późne średniowiecze
43	Strużyna	19-56	2	21	osada	okres nowożytny
44	Strużyna	19-56	3	22	śląd osadniczy	późne średniowiecze
45	Strużyna	19-56	4	23	śląd osadniczy	okres nowożytny
46	Markowo	19-56	2	28	kurhan	wczesna epoka żelaza
47	Strużyna	19-56	6	29	śląd osadniczy	okres nowożytny
48	Strużyna	19-56	7	30	osada	nowożytność - XVI w.
49	Strużyna	19-56	8	31	śląd osadniczy	okres nowożytny
50	Markowo	19-56	13	32	śląd osadniczy	okres nowożytny
51	Markowo	19-56	14	33	śląd osadniczy śląd osadniczy	późne średniowiecze okres nowożytny
52	Złotna	19-56	13	34	śląd osadniczy	okres nowożytny
53	Borzymowo	19-56	2	35	śląd osadniczy	okres nowożytny
54	Strużyna	19-56	5	36	bruk kamienny	brak datowania
55	Strużyna	19-56	9	37	śląd osadniczy	okres nowożytny
56	Strużyna	19-56	10	38	śląd osadniczy	okres nowożytny
57	Strużyna	19-56	11	39	osada	okres nowożytny
58	Strużyna	19-56	12	40	śląd osadniczy śląd osadniczy	późne średniowiecze, okres nowożytny
59	Strużyna	19-56	13	41	śląd osadniczy śląd osadniczy	wczesne średniowiecze nowożytność - XIX w.
60	Strużyna	19-56	14	42	śląd osadniczy osada	późne średniowiecze okres nowożytność

61	Strużyna	19-56	15	43	śląd osadniczy	nowożytność - XVI w.	
62	Strużyna	19-56	16	44	śląd osadniczy	nowożytność	
63	Strużyna	19-56	22	45	osada	okres nowożytny	
64	Strużyna	19-56	17	46	osada, śląd osadniczy	nowożytność -XVI w. nowożytność -XIX w.	
65	Strużyna	19-56	18	47	śląd osadniczy	okres wpływów rzymskich	
66	Strużyna	19-56	23	48	kurhan	wczesna epoka żelaza	
67	Niebrzydowo Wielkie	19-56	18	49	śląd osadniczy osada	wczesna epoka żelaza brak datowania	
68	Strużyna	19-56	19	50	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
69	Strużyna	19-56	20	51	śląd osadniczy	okres nowożytny	
70	Strużyna	19-56	21	54	grodzisko	wczesne średniowiecze	C-198 z 28.12.1995 r.
71	Rolnowo (Anin)	20-55	1	1	cmentarzysko kurhanowe	epoka brązu	
72	Złotna	20-55	10	5	śląd osadniczy śląd osadniczy	epoka kamienna średniowiecze - XV w.	
73	Złotna	20-55	7	2	śląd osadniczy	epoka kamienna	
74	Złotna	20-55	8	3	śląd osadniczy	nowożytność - XVII w.	
75	Złotna	20-55	9	4	śląd osadniczy śląd osadniczy	średniowiecze- XIII w. nowożytność XVIII w.	
76	Złotna	20-55	11	6	śląd osadniczy	nowożytność XVI w.	
77	Królewo	20-55	1	7	śląd osadniczy	średniowiecze - XV w.	
78	Królewo	20-55	2	8	śląd osadniczy	wczesne średniowiecze- XI w.	
79	Nowy Dwór	20-55	8	9	śląd osadniczy śląd osadniczy	pradzieje nowożytność XVIII w.	
80	Nowy Dwór	20-55	9	10	śląd osadniczy	neolit	
81	Nowy Dwór	20-55	10	11	śląd osadniczy	nowożytność - XVII w.	
82	Nowy Dwór	20-55	11	12	śląd osadniczy	średniowiecze - XV w.	
83	Nowy Dwór	20-55	12	13	śląd osadniczy	nowożytność XVI w.	
84	Rolnowo (Anin)	20-55	2	14	śląd osadniczy śląd osadniczy	epoka brązu średniowiecze- XV w.	
85	Rolnowo (Anin)	20-55	3	15	śląd osadniczy śląd osadniczy	neolit nowożytność XVII w.	
86	Chojnik	20-55	1	16	śląd osad	średniowiecze - XIV w.	
87	Chojnik	20-55	2	17	śląd osadniczy śląd osadniczy	wczesne średniowiecze - XIII w. nowożytność - XVII w.	
88	Chojnik	20-55	3	18	śląd osadniczy	nowożytność - XVIII w.	
89	Chojnik	20-55	4	19	śląd osadniczy	średniowiecze - XV w.	
90	Chojnik	20-55	5	20	śląd osadniczy	nowożytność - XVII w.	
91	Chojnik	20-55	6	21	śląd osadniczy	nowożytność - XVI w.	
92	Chojnik	20-55	7	22	śląd osadniczy	średniowiecze - XV w.	
93	Chojnik	20-55	8	23	śląd osadniczy	nowożytność - XVII w.	
94	Chojnik	20-55	9	24	śląd osadniczy	średniowiecze -XV w.	

95	Chojnik	20-55	10	25	śląd osadniczy	średniowiecze - XV w
96	Chojnik	20-55	12	27	śląd osadniczy śląd osadniczy	średniowiecze - XV w. nowożytność - XVII w.
97	Chojnik	20-55	11	26	śląd osadniczy	nowożytność - XVI w.
98	Woryty Morąskie	20-56	1	1	kurhany	wczesna epoka żelaza
99	Niebrzydowo Wielkie	20-56	1	2	kurhany ze skrzyniami kamiennymi	wczesna epoka żelaza
100	Jurki	20-56	1	3	osada	wczesne średniowiecze
101	Jurki	20-56	2	4	śląd osadniczy, śląd osadniczy	wczesne średniowiecze starożytność
102	Maliniak	20-56	3	5	śląd osadniczy	późne średniowiecze
103	Gulbity	20-56	1	6	śląd osadniczy	nowożytność
104	Gulbity	20-56	2	7	śląd osadniczy	nowożytność
105	Gulbity	20-56	3	8	śląd osadniczy	późne średniowiecze
106	Gulbity	20-56	4	9	osada, śląd osadniczy	wczesna epoka żelaza późne średniowiecze
107	Gulbity	20-56	5	10	śląd osadniczy	późne średniowiecze
108	Gulbity	20-56	6	11	śląd osadniczy	wczesna epoka żelaza
109	Gulbity	20-56	7	12	śląd osad, śląd osad	wczesna epoka żelaza, nowożytność
110	Gulbity	20-56	8	13	śląd osadniczy	starożytność
111	Gulbity	20-56	9	14	śląd osadniczy śląd osadniczy śląd osadniczy	epoka kamienna starożytność nowożytność
112	Niebrzydowo Wielkie	20-56	2	15	śląd osadniczy	nowożytność
113	Niebrzydowo Wielkie	20-56	3	16	śląd osadniczy	późne średniowiecze
114	Niebrzydowo Wielkie	20-56	4	17	śląd osadniczy	nowożytność
115	Niebrzydowo Wielkie	20-56	5	18	osada	późne średniowiecze
116	Niebrzydowo Wielkie	20-56	6	19	osada, osada	starożytność późne średniowiecze
117	Niebrzydowo Wielkie	20-56	7	20	śląd osadniczy osada osada	neolit, brak datowania, późne średniowiecze
118	Niebrzydowo Wielkie	20-56	8	21	śląd osadniczy osada, śląd osadniczy	wczesne średniowiecze późne średniowiecze nowożytność
119	Niebrzydowo Wielkie	20-56	9	22	osada	późne średniowiecze
120	Niebrzydowo Wielkie	20-56	10	23	śląd osadniczy	nowożytność
121	Niebrzydowo Wielkie	20-56	11	24	śląd osadniczy osada	starożytność późne średniowiecze
122	Gulbity	20-56	10	25	śląd osadniczy	późne średniowiecze
123	Gulbity	20-56	11	26	osada, śląd osadniczy	wczesne średniowiecze, nowożytność
124	Gulbity	20-56	12	27	śląd osadniczy	późne średniowiecze

125	Niebrzydowo Wielkie	20-56	12	28	śląd osadniczy śląd osadniczy	wczesne średniowiecze późne średniowiecze	
126	Niebrzydowo Wielkie	20-56	13	29	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
127	Niebrzydowo Wielkie	20-56	14	30	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
128	Gulbity	20-56	13	31	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
129	Niebrzydowo Wielkie	20-56	15	32	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
130	Niebrzydowo Wielkie	20-56	16	33	śląd osadniczy	starożytność	
131	Jurki	20-56	3	34	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
132	Jurki	20-56	4	35	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
133	Łącznie	20-56	2	36	osada śląd osadniczy	wczesna epoka żelaza późne średniowiecze	
134	Nowy Dwór	20-56	13	37	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
135	Nowy Dwór	20-56	14	38	śląd osadniczy śląd osadniczy	późne średniowiecze nowożytność	
136	Jurki	20-56	5	39	osada	wczesne średniowiecze	
137	Jurki	20-56	6	40	śląd osadniczy osada śląd osadniczy	starożytność, wczesne średniowiecze późne średniowiecze	
138	Jurki	20-56	7	41	śląd osadniczy, śląd osadniczy	późne średniowiecze nowożytność	
139	Jurki	20-56	8	42	osada, śląd osadniczy	późne średniowiecze nowożytność	
140	Jurki	20-56	9	43	śląd osadniczy śląd osadniczy	późne średniowiecze nowożytność	
141	Jurki	20-56	10	44	śląd osadniczy śląd osadniczy	późne średniowiecze nowożytność	
142	Łącznie	20-56	3	45	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
143	Łącznie	20-56	4	46	śląd osadniczy	starożytność	
144	Jurki	20-56	11	47	śląd osadniczy śląd osadniczy	późne średniowiecze nowożytność	
145	Jurki	20-56	12	48	śląd osadniczy śląd osadniczy	późne średniowiecze nowożytność	
146	Jurki	20-56	13	49	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
147	Jurki	20-56	14	50	śląd osadniczy, śląd osadniczy	późne średniowiecze nowożytność	
148	Jurki	20-56	15	51	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
149	Jurki	20-56	16	52	śląd osadniczy śląd osadniczy	późne średniowiecze nowożytność	
150	Łącznie	20-56	5	53	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
151	Łącznie	20-56	6	54	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
152	Łącznie	20-56	7	55	śląd osadniczy	późne średniowiecze	

153	Łączno	20-56	8	56	śląd produkcyjny osada śląd osadniczy	okres wpływów rzymskich późne średniowiecze nowożytność	
154	Łączno	20-56	9	57	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
155	Łączno	20-56	10	58	śląd osadniczy śląd osadniczy	późne średniowiecze nowożytność	
156	Łączno	20-56	11	59	śląd osadniczy śląd osadniczy	starożytność późne średniowiecze	
157	Łączno	20-56	12	60	osada	późne średniowiecze	
158	Łączno	20-56	13	61	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
159	Łączno	20-56	14	62	osada	późne średniowiecze	
160	Łączno	20-56	15	63	osada	późne średniowiecze	
161	Łączno	20-56	16	64	śląd osadniczy śląd osadniczy śląd osadniczy	starożytność wczesne średniowiecze późne średniowiecze	
162	Łączno	20-56	18	66	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
163	Łączno	20-56	19	67	osada śląd osadniczy	wczesne średniowiecze późne średniowiecze	
164	Łączno	20-56	20	68	śląd osadniczy	nowożytność	
165	Łączno	20-56	1	69	groby	neolit	
166	Plebania Wólka	20-56	1	brak	założenia obronne	brak datowania	
167	Łączno	20-56	17	65	śląd osadniczy	wczesne średniowiecze	
168	Jędrzychówko	21-55	12	21	osada	wczesne średniowiecze - VII - XI w.	
169	Jędrzychówko	21-55	13	22	śląd osadniczy	nowożytność - XVII - XVIII w.	
170	Jędrzychówko	21-55	14	23	śląd osadniczy	starożytność	
171	Jędrzychówko	21-55	15	24	śląd osadniczy śląd osadniczy	starożytność wczesne średniowiecze	
172	Jędrzychówko	21-55	16	25	śląd osadniczy	wczesne średniowiecze	
173	Jędrzychówko	21-55	17	26	śląd osadniczy	epoka kamienna	
174	Jędrzychówko	21-55	18	27	śląd osadniczy	epoka kamienna	
175	Jędrzychówko	21-55	19	28	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
176	Nowy Dwór	21-55	15	29	osada	późne średniowiecze - XIII - XV w.	
177	Nowy Dwór	21-55	16	30	śląd osadniczy	epoka kamienna	
178	Jędrzychówko	21-55	20	31	śląd osadniczy	epoka kamienna	
179	Morąg	21-56	1	1	zamek	średniowiecze - XIII - XV w.	A-65/0 z 27.06.1953 r. C-159 z 2.07.1992 r.
180	Morąg	21-56	2	2	średniowieczne założenia miasta	XIV wiek	C-159 z 2.07.1992 r.
181	Morąg	21-56	3	3	śląd osadniczy	brak	

182	Morağ	21-56	4	4	śląd osadniczy	brak
183	Morağ	21-56	5	5	cmentarzysko (+monety)	XVI w.
184	Morağ	21-56	6	6	stan osadniczy	neolit
185	Morağ	21-56	7	7	śląd osadniczy	brak
186	Bogaczewo	21-56	1	8	cmentarzysko szkieletowe	okres rzymski
187	Bogaczewo	21-56	2	9	kurhan	wczesna epoka żelaza
188	Dury	21-56	1	10	cmentarzysko kurhanowe	wczesna epoka żelaza
189	Jędrychówko	21-56	1	11	cmentarzysko kurhanowe	wczesna epoka żelaza
190	Kruszewnia	21-56	1	12	cmentarzysko	okres rzymski
191	Morağ	21-56	8	13	śląd produkcji, śląd osadnictwa	średniowiecze, okres nowożytny
192	Nowy Dwór	21-56	1	14	śląd osadnictwa	średniowiecze
193	Nowy Dwór	21-56	2	15	śląd produkcji osada	średniowiecze średniowiecze
194	Morağ	21-56	9	16	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
195	Nowy Dwór	21-56	3	17	osada, osada	średniowiecze, okres nowożytny
196	Nowy Dwór	21-56	4	18	osada śląd produkcji śląd osadnictwa	późne średniowiecze średniowiecze okres nowożytny
197	Nowy Dwór	21-56	5	19	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
198	Nowy Dwór	21-56	6	20	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
199	Nowy Dwór	21-56	7	21	osada śląd osadniczy śląd osadniczy	późne średniowiecze starożytność okres nowożytny
200	Jędrychówko	21-56	2	22	śląd osadniczy	późne średniowiecze
201	Jędrychówko	21-56	3	23	śląd osadniczy, śląd osadniczy	późne średniowiecze okres nowożytny
202	Jędrychówko	21-56	4	24	śląd osadniczy	późne średniowiecze
203	Kruszewnia	21-56	2	25	osada śląd produkcji śląd osadnictwa	średniowiecze średniowiecze okres nowożytny
204	Kruszewnia	21-56	3	26	osada śląd produkcji	późne średniowiecze nowożytny
205	Kruszewnia	21-56	4	27	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
206	Kruszewnia	21-56	5	28	śląd produkcji, śląd osadnictwa	średniowiecze późne średniowiecze
207	Kruszewnia	21-56	6	29	śląd osadnictwa, śląd osadnictwa	późne średniowiecze nowożytność
208	Kruszewnia	21-56	7	30	śląd osadniczy	późne średniowiecze
209	Bramka	21-56	2	31	śląd osadniczy	starożytność
210	Kruszewnia	21-56	8	32	śląd osadniczy	późne średniowiecze
211	Kruszewnia	21-56	9	33	śląd osadniczy	późne średniowiecze

212	Kruszewnia	21-56	10	34	śląd osadniczy śląd osadniczy śląd osadniczy	starożytność, późne średniowiecze okres nowożytny	
213	Kruszewnia	21-56	11	35	grodzisko	wczesna epoka żelaza	C-137 z 18.10.1989 r.
214	Kruszewnia	21-56	12	36	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
215	Maliniak	21-56	1	37	śląd osadniczy	epoka kamienna	
216	Maliniak	21-56	2	38	śląd osadniczy	nowożytność	
217	Bogaczewo	21-56	7	39	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
218	Bogaczewo	21-56	8	40	śląd osadniczy	nowożytność	
219	Bogaczewo	21-56	9	41	śląd osadniczy śląd osadniczy	późne średniowiecze nowożytność	
220	Bogaczewo	21-56	10	42	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
221	Bogaczewo	21-56	11	43	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
222	Bogaczewo	21-56	12	44	śląd osadniczy śląd osadniczy	późne średniowiecze nowożytność	
223	Bogaczewo	21-56	13	45	śląd osadniczy śląd osadniczy	późne średniowiecze nowożytność	
224	Bogaczewo	21-56	14	46	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
225	Bogaczewo	21-56	15	47	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
226	Bogaczewo	21-56	16	48	śląd osadniczy śląd osadniczy	późne średniowiecze nowożytność	
227	Jędrychówko	21-56	49	25	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
228	Jędrychówko	21-56	6	50	śląd osadniczy ład osadniczy	późne średniowiecze okres nowożytny	
229	Jędrychówko	21-56	6	51	osada osada	wczesna epoka żelaza okres wpływów rzymskich	
230	Jędrychówko	21-56	8	52	śląd osadniczy śląd osadniczy	późne średniowiecze okres nowożytny	
231	Jędrychówko	21-56	9	53	osada	późne średniowiecze	
232	Jędrychówko	21-56	10	54	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
233	Raj	21-56	2	55	śląd osadniczy	nowożytność	
234	Jędrychówko	21-56	11	56	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
235	Morąg	21-56	10	57	osada	okres rzymski	
236	Tątlawki	21-57	1	11	grodzisko	okres średniowieczny	
237	Wilnowo	21-57	2	12	śląd osadniczy punkt osadniczy	starożytność okres nowożytny	
238	Bogaczewo	21-57	3	1	osiedle nawodne (pale)	nieokreślona	
239	Kretowiny	21-57	2	3	cmentarzysko	nieokreślona	
240	Kretowiny	21-57	3	4	śląd osadniczy	okres średniowieczny	
241	Kretowiny	21-57	5	5	ślady ceramiki	nieokreślona	
242	Kretowiny	21-57	6	6	osada osada	epoka brązu późne średniowiecze	

243	Kretowiny	21-57	7	7	osada skarb	wczesna epoka żelaza wczesna epoka żelaza	
244	Kretowiny	21-57	8	8	śląd osadnictwa	epoka kamienna	
245	Kretowiny	21-57	9	9	śląd osadnictwa	neolit	
246	Kretowiny	21-57	10	10	osiedle obronne	wczesna epoka żelaza	
247	Wilnowo	21-57	3	14	punkt osadniczy punkt osadniczy	późne średniowiecze okres nowożytny	
248	Wilnowo	21-57	4	16	śląd osadniczy	wczesna epoka żelaza	
249	Wilnowo	21-57	5	17	osada	okres nowożytny	
250	Wilnowo	21-57	6	18	punkt osadniczy	późne średniowiecze	
251	Wilnowo	21-57	1	27	śląd osadniczy punkt osadniczy	okres starożytny późne średniowiecze	
252	Wilnowo	21-57	7	28	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
253	Wilnowo	21-57	8	42	punkt osadniczy	późne średniowiecze	
254	Wilnowo	21-57	9	43	punkt osadniczy	późne średniowiecze	
255	Bogaczewo	21-57	4	47	punkt osadniczy osada	wczesna epoka żelaza wczesne średniowiecze	
256	Bogaczewo	21-57	5	48	śląd osadniczy, osada, śląd osadniczy	wczesna epoka żelaza wczesne średniowiecze późne średniowiecze	
257	Bogaczewo	21-57	6	49	śląd osadniczy, śląd osadniczy	wczesna epoka żelaza późne średniowiecze	
258	Żabi Róg	21-57	3	50	cmentarzysko, kurhan	wczesna epoka żelaza nieokreślone	
259	Żabi Róg	21-57	4	51	śląd osadniczy	wczesna epoka żelaza	
260	Kretowiny	21-57	11	52	osada	neolit	
261	Wenecja	22-55	1	1	gródek	średniowiecze	C-039 z 14.11.1968 r.
262	Wenecja	22-55	2	2	gródek stożkowaty	wczesne średniowiecze	C-043 z 18.11.1968 r.
263	Wenecja	22-55	3	11	osada śląd osadniczy	starożytność epoka kamienna	
264	Wenecja	22-55	4	12	osada śląd osadniczy	starożytność epoka kamienna	
265	Wenecja	22-55	5	13	śląd osadniczy	wczesne średniowiecze	
266	Wenecja	22-55	6	14	śląd osadniczy śląd osadniczy	epoka kamienna późne średniowiecze	
267	Wenecja	22-55	7	15	śląd osadniczy	wczesne średniowiecze	
268	Wenecja	22-55	8	16	osada	wczesne średniowiecze	
269	Wenecja	22-55	9	17	śląd osadniczy, śląd osadniczy	starożytność nowożytność	
270	Wenecja	22-55	10	18	śląd osadniczy	starożytność	
271	Wenecja	22-55	11	19	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
272	Wenecja	22-55	12	20	śląd osadniczy	późne średniowiecze	

273	Wenecja	22-55	13	21	śląd osadniczy	nowożytność	
274	Wenecja	22-55	14	22	osada	późne średniowiecze	
275	Wenecja	22-55	15	23	osada	późne średniowiecze	
276	Wenecja	22-55	16	24	śląd osadniczy	nowożytność	
277	Wenecja	22-55	27	25	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
278	Wenecja	22-55	28	26	śląd osadniczy	wczesna epoka żelaza	
279	Wenecja	22-55	19	27	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
280	Wenecja	22-55	20	28	śląd osadniczy	nowożytność	
281	Kudypy	22-55	1	37	osada	późne średniowiecze	
282	Słonecznik	22-55	1	38	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
283	Słonecznik	22-55	2	39	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
284	Słonecznik	22-55	3	40	śląd osadniczy	nowożytność	
285	Słonecznik	22-55	4	41	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
286	Słonecznik	22-55	5	42	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
287	Słonecznik	22-55	6	43	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
288	Słonecznik	22-55	7	44	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
289	Słonecznik	22-55	8	45	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
290	Słonecznik	22-55	9	46	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
291	Słonecznik	22-55	10	47	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
292	Słonecznik	22-55	11	48	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
293	Słonecznik	22-55	12	49	osada	późne średniowiecze	
294	Słonecznik	22-55	13	50	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
295	Słonecznik	22-55	14	51	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
296	Słonecznik	22-55	15	52	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
297	Słonecznik	22-55	16	53	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
298	Żabi Róg	22-57	1	1	kurhan	wczesna epoka żelaza	
299	Żabi Róg	22-57	2	2	kurhan	wczesna epoka żelaza	
300	Żabi Róg	22-57	3	3	kurhan	wczesna epoka żelaza	
301	Żabi Róg	22-57	4	4	śląd osadniczy	nowożytność - XVIII-XIX w.	
302	Żabi Róg	22-57	5	5	śląd osadniczy śląd osadniczy śląd osadniczy	epoka brązu późne średniowiecze okres nowożytny	
303	Żabi Róg	22-57	6	6	znalezisko luźne znalezisko luźne	późne średniowiecze okres nowożytny	
304	Lusajny Małe	22-57	1	20	cmentarzysko kurhanowe	epoka brązu - II faza	
305	Słonecznik	23-55	23	5	kurhan	starożytność	
306	Słonecznik	23-55	28	1	osada	późne średniowiecze	
307	Słonecznik	23-55	3	2	śląd osadniczy śląd osadniczy	starożytność nowożytność	
308	Słonecznik	23-55	20	3	śląd osadniczy śląd osadniczy śląd osadniczy	starożytność wczesne średniowiecze późne średniowiecze	

309	Słonecznik	23-55	21	4	śląd osadniczy	wczesne średniowiecze	
310	Słonecznik	23-55	23	6	śląd osadniczy śląd osadniczy	epoka kamienna późne średniowiecze	
311	Słonecznik	23-55	24	7	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
312	Słonecznik	23-55	25	8	śląd osadniczy	starożytność	
313	Słonecznik	23-55	26	9	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
314	Słonecznik	23-55	27	10	śląd osadniczy, śląd osadniczy	późne średniowiecze nowożytność	
315	Słonecznik	23-55	28	11	śląd osadniczy	późne średniowiecze	
316	Słonecznik	23-55	29	12	śląd osadniczy śląd osadniczy	późne średniowiecze nowożytność	
317	Słonecznik	23-55	30	13	śląd osadniczy, śląd osadniczy	późne średniowiecze nowożytność	
318	Słonecznik (Bartężek)	23-55	17	25	gródek stożkowaty	nowożytność	
319	Słonecznik	23-56	1	1	śląd osadniczy śląd osadniczy	średniowiecze nowożytność	
320	Słonecznik	23-56	2	2	osada osada	średniowiecze nowożytność	
321	Ruś	23-56	1	3	śląd osadniczy śląd osadniczy	średniowiecze nowożytność	

Materiały wykorzystane w tekście:

- 1) Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm).
- 2) Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2022, poz. 840).
- 3) Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2022, poz. 559, ze zm.).
- 4) Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j. Dz. U. z 2022, poz. 503).
- 5) Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (t. j. Dz. U. z 2021 r., poz. 2351 ze zm.).
- 6) Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t. j. Dz. U. z 2021 r., poz. 1973, ze zm.).
- 7) Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t. j. Dz. U. z 2022 r., poz. 916, ze zm.).
- 8) Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t. j. Dz. U. z 2021 r., poz. 1899, ze zm.).
- 9) Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t. j. Dz. U. z 2020 r., poz. 194, ze zm.).
- 10) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t. j. Dz. U. z 2022 r., poz. 1327, ze zm.).
- 11) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j. Dz. U. z 2022, poz. 385).
- 12) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j. Dz. U. z 2019 r., poz. 1479 ze zm.).
- 13) Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t. j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164 ze zm.).
- 14) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2019, poz. 1721).
- 15) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019, poz. 1886).
- 16) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 28.04.2017 r. ws. Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017, poz. 928).
- 17) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 16.08.2017 r. ws. dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (t. j. Dz. U. z 2022 r., poz. 1388).
- 18) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 10.01.2014 r. ws. dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014, poz. 110).
- 19) Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 9.02.2004 r. ws. wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r., Nr 30, poz. 259)
- 20) Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 25.08.2004 r. ws. organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r., Nr 212, poz. 2153).
- 21) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 18.04.2011 r. ws. wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r., Nr 89, poz. 510).
- 22) Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.
- 23) Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030.
- 24) Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030.
- 25) Warmińsko-Mazurski Program Opieki nad Zabytkami na lata 2020-2023. Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego: Warmińsko-Mazurskie 2030.
- 26) Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

- 27) Strategia Rozwoju Kultury w Województwie Warmińsko-Mazurskim.
- 28) Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Warmińsko-Mazurskim do roku 2025.
- 29) Zintegrowana Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Ostródzko-Iławskiego Obszaru Funkcjonalnego na lata 2015-2015.
- 30) Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Morąg do roku 2023.
- 31) Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Morąg Obszar Miasta i Tereny Wiejskie.
- 32) Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Morąg.
- 33) Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Morąg.
- 34) Program Opieki nad Zabytkami Gminy Morąg na lata 2019-2022.

www.zabytek.pl
www.mapy.zabytek.gov.pl/nid/
www.nid.pl
www.samorząd.nid.pl

Spis tabel, rycin i fotograf:

- Ryc. 1. Pokrycie Gminy Morąg MPZP (źródło: <https://sip.gison.pl/morag/>).
- Ryc. 2. Położenie gminy Morąg (materiały Gminy Morąg).
- Ryc. 3. Układ urbanistyczny Miasta Morąg (źródło: <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>).
- Ryc. 4. Morąg. Przebieg murów obronnych (źródło: karta ewidencyjna zabytku nieruchomego, Morąg, mury obronne, 2003).
- Ryc. 5. Barteżek, zespół pałacowo-folwarczny z parkiem. 1. Mapa skala 1:5000 (podkład www.geoportal.gov.pl); 2. Mapa Messtischblatt, 1944 r., skala 1:25 000, nr mapy 1985.
- Ryc. 6. Bożęcín, zespół pałacowo-folwarczny z parkiem. 1. Mapa skala 1:5000 (podkład www.geoportal.gov.pl); 2. Mapa Messtischblatt, 1930 r., skala 1:25 000, nr mapy 2185.
- Ryc. 7. Jurecki Młyn, zespół pałacowo-folwarczny z parkiem. 1. Mapa skala 1:5000 (podkład www.geoportal.gov.pl); 2. Mapa Messtischblatt, 1930 r., skala 1:25 000, nr mapy 2085.
- Ryc. 8. Markowo, zespół pałacowo-folwarczny z parkiem. 1. Mapa skala 1:5000 (podkład www.geoportal.gov.pl); 2. Mapa Messtischblatt, 1944 r., skala 1:25 000, nr mapy 1985.
- Ryc. 9. Nowa Wieś (Szymanowo), zespół pałacowo-folwarczny z parkiem. 1. Mapa skala 1:5000 (podkład www.geoportal.gov.pl); 2. Mapa Messtischblatt, 1930 r., skala 1:25 000, nr mapy 2085.
- Ryc. 10. Stabuniki, zespół pałacowo-folwarczny z parkiem. 1. Mapa skala 1:5000 (podkład www.geoportal.gov.pl); 2. Mapa Messtischblatt, 1944 r., skala 1:25 000, nr mapy 1985.
- Ryc. 11. Wenecja, zespół pałacowo-folwarczny z parkiem. 1. Mapa skala 1:5000 (podkład www.geoportal.gov.pl); 2. Mapa Messtischblatt, 1930 r., skala 1:25 000, nr mapy 2185.
- Ryc. 12. Zawroty, zespół pałacowo-folwarczny z parkiem. 1. Mapa skala 1:5000 (podkład www.geoportal.gov.pl); 2. Mapa Messtischblatt, 1930 r., skala 1:25 000, nr mapy 2185.
- Ryc. 13. Mapa „Kanału Elbląskiego”.

Tabela 1. MPZP Gminy Morąg, w których ustalono zasady ochrony zabytków.

Tabela 2. Obiekty sakralne na terenie Gminy Morąg.

Tabela 3. Cmentarze występujące na terenie gminy Morąg.

Tabela 4. Pomniki z I wojny światowej na terenie Gminy Morąg.

Tabela 5. Zabytki nieruchome Gminy Morąg wpisane do rejestru zabytków.

Tabela 6. Stanowiska archeologiczne Gminy Morąg wpisane do rejestru zabytków.

Tabela 7. Analiza SWOT Gminy Morąg.

Fot. 1. Morąg. Zamek krzyżacki (materiały Gminy Morąg).

Fot. 2. Morąg. Pałac Dohnów (materiały Gminy Morąg).

Fot. 3. Morąg. Pałac Ratusz (materiały Gminy Morąg).

Fot. 4. Morąg. Budynek rogatki (materiały Gminy Morąg).